

Univerzita Karlova v Praze
Přírodovědecká fakulta

Studijní program: Demografie
Studijní obor: Demografie

Bc. Eliška Zykmondová

**Sociodemografická struktura obyvatel podle typu zástavby,
komparace měst Prahy a Bratislavy**

Social and Demographic Characteristics of the Urban Population
of Prague and Bratislava in Terms of Type of Building

Diplomová práce

Vedoucí závěrečné práce: RNDr. Tomáš Kučera, CSc.

Praha, 2012

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem závěrečnou práci zpracovala samostatně a že jsem uvedla všechny použité informační zdroje a literaturu. Tato práce ani její podstatná část nebyla předložena k získání jiného nebo stejného akademického titulu.

V Praze dne 20. 8. 2012

.....

podpis

Na tomto místě bych ráda poděkovala především vedoucímu své diplomové práce RNDr. Tomáši Kučerovi, CSc. za cenné rady, připomínky a čas, který mi věnoval. Dík patří také mé rodině a přátelům za trpělivost a poskytnutí příjemného pracovního prostředí.

Sociodemografická struktura obyvatel podle typu zástavby, komparace měst Prahy a Bratislavy

Abstrakt

Cílem předkládané práce je objevit a analyzovat sociodemografickou skladbu obyvatel Prahy a Bratislavy a jejich zázemí. V první části práce jsou představeny základní údaje o historickém, administrativním a demografickém vývoji zkoumaných metropolí. Zároveň jsou zde představeny četné výzkumy a koncepty vnitřní struktury měst. Prostřednictvím metod analýzy hlavních komponent a shlukové analýzy jsou vytvořeny sociálně a demograficky odlišné části Prahy a Bratislavy. Tyto regiony jsou rozdílné i vzhledem k jejich populačnímu vývoji, který je popsán mezi lety 1996 a 2010. Analýza prokázala, že obě území tvoří téměř shodné oblasti, v nichž lze pozorovat velmi podobné trendy ve vývoji počtu obyvatel a v procesech porodnosti, úmrtnosti a migrace. V práci jsou zároveň identifikovány odlišnosti mezi osobami žijícími v různém typu zástavby, a to podle jejich pohlaví, věku, vzdělání a rodinného a zdravotního stavu. Tato práce tak ukazuje možnosti propojení poznatků z různých vědních disciplín, zejména z demografie, sociální geografie a sociologie.

Klíčová slova: sociodemografická struktura města, Praha, Bratislava, populační vývoj, typ zástavby

Social and demographic characteristics of the urban population of Prague and Bratislava in terms of type of building

Abstract

The objective of this thesis is to discover and to analyze socio-demographic structure of the population of Prague and Bratislava. The first part of the study presents the basic information about the historical, administrative and demographic development of the selected regions. There are also introduced numerous researches and the concepts of the internal structure of cities. There are created socially and demographically different parts of the cities through the methods of principal component analysis and cluster analysis. These regions are also different due to their population development, which is described between 1996 and 2010. The analysis showed that there are almost the same areas in both cities where we can observe very similar trends of the processes of fertility, mortality and migration. There are also identified the differences between persons living in a diverse type of building according to their gender, age, education and marital status and health. This thesis shows the opportunity to use data from different disciplines, especially demography, social geography and sociology.

Keywords: social and demographic structure of cities, Prague, Bratislava, population development, type of building

OBSAH

Seznam tabulek	7
Seznam obrázků	8
1 Úvod: Vymezení tématu a struktura práce	10
2 Přehled základní literatury	12
2.1 Výzkumy sociodemografické struktury měst	12
2.2 Socioprostorová struktura a bydlení	14
3 Teoretický a empirický rámec	16
3.1 Pojmy a definice	16
3.2 Základní informace o Praze a Bratislavě	19
3.2.1 Společný vývoj zkoumaných měst	19
3.2.2 Praha	21
3.2.3 Bratislava	33
3.2.4 Shrnutí	43
4 Výzkumné otázky a hypotézy	45
5 Dostupnost dat a jejich kvalita: kritické zhodnocení	47
5.1 Zdroje dat	47
5.2 Kvalita dat	48
6 Metodologie	50
7 Analytická část práce	54
7.1 Vymezení sledovaného území	54
7.2 Sociodemografický model měst: vstupní proměnné	56
7.3 Analýza hlavních komponent	59
7.3.1 Praha	59
7.3.2 Bratislava	64
7.3.3 Komparace Prahy a Bratislavy	68
7.4 Shluková analýza	69
7.4.1 Praha	69
7.4.2 Bratislava	81
7.5 Ověření hypotéz	96

8	Analýza obyvatel podle typu zástavby	98
8.1	Sociodemografická struktura obyvatel.....	99
8.2	Zdravotní stav obyvatel.....	102
8.3	Ověření hypotéz.....	103
9	Závěr.....	104
	Seznam použité literatury	108
	Seznam zdrojů dat	118
	Přílohy.....	120

SEZNAM TABULEK

Tab. 1	Vývoj indexu stáří a ekonomického zatížení, Praha, 1961–2010, v %.....	27
Tab. 2	Vývoj počtu obyvatel středního stavu, narozených a zemřelých, Bratislava, 1970–2010, v tis.....	36
Tab. 3	Seznam některých vstupních ukazatelů a vymezení analyzovaného časového období.....	49
Tab. 4	Seznam proměnných a jejich popis	57
Tab. 5	Faktorové zátěže rotovaného řešení PCA, Praha, 2001	59
Tab. 6	Faktorové zátěže rotovaného řešení PCA, Bratislava, 2001	64
Tab. 7	Pořadí hodnot průměrů faktorových zátěží komponent v jednotlivých shlucích Prahy a základní popis skupin.....	71
Tab. 8	Úhrnná plodnost v pražských shlucích, 2001–2010, v dětech na 1 ženu.....	79
Tab. 9	Naděje dožití při narození v pražských shlucích, 2001–2010, v letech.....	80
Tab. 10	Pořadí hodnot průměrů faktorových zátěží komponent v jednotlivých shlucích Bratislavy a základní popis skupin.....	84
Tab. 11	Úhrnná plodnost v bratislavských shlucích, 2001–2010, v dětech na 1 ženu	93
Tab. 12	Naděje dožití při narození v bratislavských shlucích, 2001–2010, v letech	95
Tab. 13	Počet obyvatel Prahy a Bratislavy v jednotlivých typech zástavby, 2010.....	99
Tab. 14	Analýza struktury obyvatel podle pohlaví (v %) a průměrného věku (v letech) v jednotlivých typech zástavby, Pražský městský region a Bratislavský kraj, 2010....	99
Tab. 15	Vzdělanostní skladba obyvatel v jednotlivých typech zástavby, Pražský městský region a Bratislavský kraj, 2010, v %.....	101

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obr. 1	Modely socioprostorové struktury měst	18
Obr. 2	Prostorový růst Prahy od roku 1784.....	23
Obr. 3	Vývoj počtu obyvatel středního stavu, narozených a zemřelých, Praha, 1950–2010, v tis.....	25
Obr. 4	Věková struktura obyvatelstva, Praha, 1961–2010, v %	26
Obr. 5	Migrační saldo obcí s Prahou, Praha a Středočeský kraj, 2000–2008, v tis. obyv.	27
Obr. 6	Gated community v Praze-Slivenci	29
Obr. 7	Prostorové rozmístění vysokoškolsky vzdělaných osob, Praha a její zázemí, 2001	31
Obr. 8	Prostorový růst Bratislavy po 2. světové válce	34
Obr. 9	Vývoj přirozeného přírůstku a migračního salda, Bratislava, 1996–2010, v tis. obyv.	37
Obr. 10	Vývoj podílů jednotlivých okresů na celkovém počtu narozených a zemřelých, Bratislava, 2001 a 2010, v %	37
Obr. 11	Věková struktura obyvatelstva, Bratislava, 1996–2010, v %	38
Obr. 12	Hlavní migrační toky z Bratislavy do okresů Slovenské republiky, 2005–2009	39
Obr. 13	Hlavní migrační toky do Bratislavy z okresů Slovenské republiky, 2005–2009	39
Obr. 14	Typologie městských částí Bratislavy, 2001.....	42
Obr. 15	Vývoj počtu obyvatel Prahy a jejího zázemí v letech 1996 až 2010, v tis. obyv.	55
Obr. 16	Vývoj počtu obyvatel Bratislavy a jejího zázemí v letech 1996 až 2010, v tis. obyv. ...	56
Obr. 17	Schéma zařazení vstupních proměnných do skupin podle procedury SAS VARCLUS, Praha, 2001	62
Obr. 18	Schéma zařazení vstupních proměnných do skupin podle procedury SAS VARCLUS, Bratislava, 2001.....	66
Obr. 19	Dendogram objektů pro Prahu, 2001.....	69
Obr. 20	Kritéria pro určení počtu shluků, Praha.....	70
Obr. 21	Schéma prostorového rozmístění pražských shluků, 2001	72
Obr. 22	Věková struktura obyvatel v pražských shlucích (v %) a jejich průměrný věk (v letech), 2001	73
Obr. 23	Vývoj počtu obyvatel (v tis.) a hrubé míry přirozeného přírůstku a migračního salda (v ‰), shluk Praha-proměňující se venkov, 1996–2010	74
Obr. 24	Vývoj počtu obyvatel (v tis.) a hrubé míry přirozeného přírůstku a migračního salda (v ‰), shluk Praha-vnitřní město, 1996–2010.....	76
Obr. 25	Vývoj počtu obyvatel (v tis.) a hrubé míry přirozeného přírůstku a migračního salda (v ‰), shluk Praha-oblast s nižším socio-kulturním statutem, 1996–2010.....	77
Obr. 26	Vývoj počtu obyvatel (v tis.) a hrubé míry přirozeného přírůstku a migračního salda (v ‰), shluk Praha-suburbanizovaná oblast, 1996–2010	78

Obr. 27	Vývoj měr plodnosti podle věku matky, shluk Praha-oblast s nižším socio-kulturním statusem a Praha-vnitřní město, 2001–2010, v dětech na 1 000 žen.....	79
Obr. 28	Vývoj měr úmrtnosti podle věku zemřelého, shluk Praha-vnitřní město a Praha-oblast s nižším socio-kulturním statusem, 2001–2010, na 1 000 osob	81
Obr. 29	Dendogram objektů pro Bratislavu, 2001.....	82
Obr. 30	Kritéria pro určení počtu shluků, Bratislava, 2001.....	83
Obr. 31	Schéma prostorového rozmístění bratislavských shluků, 2001	84
Obr. 32	Věková struktura obyvatel v bratislavských shlucích (v %) a jejich průměrný věk (v letech), 2001	85
Obr. 33	Vývoj počtu obyvatel (v tis.) a hrubé míry přirozeného přírůstku a migračního salda (v ‰), shluk Bratislava-1. fáze suburbanizace, 1996–2010	86
Obr. 34	Vývoj počtu obyvatel (v tis.) a hrubé míry přirozeného přírůstku a migračního salda (v ‰), shluk Oblast bratislavského vnitřního města, 1996–2010	88
Obr. 35	Vývoj počtu obyvatel (v tis.) a hrubé míry přirozeného přírůstku a migračního salda (v ‰), druhá část bratislavského smíšeného shluku, 1996–2010	89
Obr. 36	Vývoj počtu obyvatel (v tis.) a hrubé míry přirozeného přírůstku a migračního salda (v ‰), shluk Bratislava-suburbanizovaná oblast, 1996–2010	90
Obr. 37	Vývoj počtu obyvatel (v tis.) a hrubé míry přirozeného přírůstku a migračního salda (v ‰), shluk Bratislava-oblast tradičního venkova, 1996–2010.....	91
Obr. 38	Vývoj počtu obyvatel (v tis.) a hrubé míry přirozeného přírůstku a migračního salda (v ‰), shluk Bratislavská sídliště, 1996–2010	92
Obr. 39	Vývoj měr plodnosti podle věku matky, shluk Bratislava-tradiční venkov a Bratislavská sídliště, 2001–2010, v dětech na 1 000 žen.....	94
Obr. 40	Vývoj měr úmrtnosti podle věku zemřelého, shluk Bratislava-tradiční venkov a Bratislavská sídliště, 2001–2010, na 1 000 osob.....	95
Obr. 41	Analýza rodinného stavu obyvatel Prahy a Bratislavy v jednotlivých typech zástavby, 2010, v %.....	100
Obr. 42	Analýza zdravotního stavu obyvatel Prahy a Bratislavy v jednotlivých typech zástavby, 2010, v %	102

Kapitola 1

Úvod: Vymezení tématu a struktura práce

Hlavní města jednotlivých zemí bývají oblíbenými objekty výzkumů, a to především proto, že populace metropolí se velmi často liší od obyvatel ostatních regionů státu. Tato města jsou pak zkoumána především z pohledu sociální geografie, ale četné studie najdeme i v rámci sociologie, ekonomie, sociální psychologie, historie či demografie. Můžeme tak zjistit mnoho relevantních informací o vybraných územních celcích, ať už o jejich historickém vývoji, tak o urbanizaci či suburbanizaci městských prostorů. Neméně důležité je ale sledovat i vývoj počtu obyvatel a příčiny jeho růstu, popř. poklesu, změny v pohlavně-věkové a vzdělanostní struktuře či skladbě obyvatel podle jejich rodinného stavu, tedy faktory ovlivňující konečnou sociální a demografickou strukturu osob žijících ve zkoumaných regionech.

Cílem předkládané diplomové práce *Sociodemografická struktura obyvatel dle typu zástavby, komparace měst Praha a Bratislava* je objevit a analyzovat právě tuto sociodemografickou skladbu obyvatel českého a slovenského hlavního města a jejich zázemí a popsat případné odlišnosti mezi oběma regiony. Pozornost je věnována také typu zástavby jako jedné z diferencujících proměnných působících na složení obyvatel v jednotlivých oblastech. Pro srovnání regionů s podobnou skladbou svých rezidentů je mj. využito i časového hlediska, konkrétně je sledován vývoj počtu obyvatel mezi roky 1996 a 2010 a jednotlivé složky populačního vývoje ovlivňující změnu počtu obyvatel – přirozený a migrační přírůstek. U zkoumaných územních celků je porovnávána i úroveň plodnosti a úmrtnosti, a to prostřednictvím srovnání úhrnné plodnosti a naděje dožití při narození mezi lety 2001 a 2010¹.

Výsledky práce tak mohou posloužit orgánům státní správy a institucím zabývajícím se regionálním rozvojem. Odhalují totiž skladbu obyvatel jednotlivých sociálně-demograficky odlišných částí města, které se často různí i rozdílným způsobem bydlení rezidentů, a to na základě analýzy zatím posledních definitivních dat ze Sčítání lidu, domů a bytů 2001². V těchto vnitřně shodných územních celcích, které se v co největší míře odlišují od ostatních oblastí města, je dále mezi lety 1996 a 2010 zkoumán vývoj počtu obyvatel, přirozeného a migračního přírůstku a úroveň plodnosti a úmrtnosti. Institucím jsou tak k dispozici relevantní údaje o pohybu obyvatel jednotlivých částí města, které mohou využít pro další rozvoj těchto oblastí,

---

¹ Ukazatele úhrnné plodnosti a naděje dožití při narození jsou vypočteny za kratší časové období, a to kvůli omezené dostupnosti dat za obce a městské části Prahy a Bratislavy. Podrobné údaje za tyto územní jednotky jsou totiž k dispozici až v návaznosti na Sčítání lidu, domů a bytů v roce 2001.

² V období vzniku této diplomové práce jsou dostupné pouze předběžné údaje českého a vybraná definitivní data ze slovenského Sčítání lidu, domů a bytů 2011. Ani v jedné zemi však nejsou stále dostupné podrobnější údaje za obce/popř. městské části, potřebné k odhalení diferencí uvnitř měst a jejich zázemí.

mj. například k účinnému působení sociálních služeb, k zefektivnění výstavby dalších bytů/domů či k rozšíření vybavenosti jednotlivých oblastí.

Pro komplexnější pohled na skladbu obyvatelstva podle typu zástavby je v závěru práce věnována pozornost diferenciaci obyvatel tzv. Pražského městského regionu (tj. Prahy a okresů Praha-východ a Praha-západ) a Bratislavského kraje podle typu budovy, ve které žijí. Cílem této části textu je odhalit a popsat odlišnosti osob žijících v rodinných či bytových domech podle jejich pohlaví, věku, rodinného stavu, vzdělání a zdravotního stavu. Analýzou dat z výběrového šetření EU-SILC tak lze zjistit např. to, zda jsou se svým zdravotním stavem spokojenější lidé obývající rodinné domy, než ti z bytových domů; či zda se liší sociodemografická skladba obyvatel i v důsledku charakteru jejich bydlení. V centru zájmu stojí samozřejmě také srovnání uvedených skutečností mezi obyvateli Pražského regionu a Bratislavského kraje. Závěry této části práce tak popisují současnou skladbu obyvatel rodinných a bytových domů, které mohou pomoci k zacílení kampaní k revitalizaci jednotlivých částí měst charakteristických určitým typem zástavby. Důležité jsou zejména výsledky objasňující strukturu obyvatel velkých bytových domů vyskytujících se zejména na sídlišťích zkoumaných měst, v nichž se může objevovat sociální segregace osob s častějším výskytem sociálněpatologických jevů.

Diplomová práce *Sociodemografická struktura obyvatel dle typu zástavby, komparace měst Praha a Bratislava* obsahuje devět kapitol. Kromě úvodu tvořícího první kapitolu a závěrečného shrnutí má vlastní text práce sedm kapitol. Teoretická část je rozdělena na dvě kapitoly, v první jsou představena teoretická východiska práce, základní literatura relevantní k tématu práce a některé definice pojmů použitých v dalším textu. Druhá teoretická kapitola obsahuje základní údaje o zkoumaných městech. Ve stručnosti je tak představen historický a demografický vývoj Prahy a Bratislavy a výzkumy zabývající se socioprostorovou strukturou české a slovenské metropole. Po důkladné rešerši literatury a dostupných informací o zkoumaných hlavních městech jsou ve čtvrté kapitole stanoveny výzkumné hypotézy práce. Metodickou část práce (pátá a šestá kapitola) dále tvoří i představení zdrojů dat a použitých metod.

Analytická část práce je rozdělena na dvě kapitoly. V sedmé kapitole je nejprve vymezeno zkoumané území. Následně jsou pak určeny jednotlivé proměnné vstupující do analýzy hlavních komponent, jejímž cílem je redukovat původní počet ukazatelů na menší počet na sobě nezávislých proměnných později použitých ve shlukové analýze. Ta rozděluje městské části Prahy a Bratislavy a vybrané obce v zázemí měst do vnitřně podobných shluků, ve kterých je popsán vývoj počtu obyvatel a přirozeného a migračního přírůstku spolu s určením změn v úhrnné plodnosti a naději dožití při narození. Jednotlivé regiony jsou pak vzájemně srovnány, a to jak uvnitř měst, tak mezi Prahou a Bratislavou. Osmá kapitola se pak zabývá analýzou obyvatel podle toho, v jakém typu zástavby bydlí. Nejprve je sledována jejich sociodemografická struktura prostřednictvím odhalení odlišností podle pohlaví, věku, rodinného stavu a vzdělání jednotlivých osob. Na závěr kapitoly je pak srovnáno subjektivní hodnocení zdravotního stavu obyvatel Prahy i Bratislavy.

Poslední kapitola shrnuje základní poznatky práce. Navíc jsou zde také rekapitulovány nejvýznamnější odlišnosti mezi Prahou a Bratislavou a jejich zázemím.

Kapitola 2

Přehled základní literatury

Při hodnocení sociálně-prostorové struktury měst se často vychází z teorie chicagské školy a detailní analýzy prostorové struktury města, která zpravidla slouží k vytvoření typologie podobných jednotek v organismu města a popisu demografických, sociálních či ekonomických charakteristik těchto typů (Murdie, 1971). Údaje pro popis těchto struktur lze získat především ze sčítání lidu, popř. z různých výběrových šetření. Je nutné využívat vícero ukazatelů - např. pohlaví, věku, rodinného stavu, ekonomické aktivity, vzdělání či proměnných popisujících životní styl jedinců. Různé sociální vrstvy totiž mají různé preference v bydlení, ať už se jedná o jeho lokalizaci či jeho typ. Bydlení a jeho charakter určuje podle Ouředníčka (2002) demografickou i sociální strukturu jednotlivých oblastí, také proto nelze srovnávat odlišné země s různou historií či vývojem bytové politiky. Určitou výjimkou je Česká a Slovenská republika, tedy země bývalého Československa, s dlouhodobě shodným rozvojem měst a velmi podobnými podmínkami v dostupnosti bydlení. Proto je také zajímavé sledovat vývoj hlavních měst obou států, a to zejména po jejich rozdělení v roce 1993. Díky tomu lze zjistit, zda v rozvoji metropolí samostatných zemí existují nějaké podobné rysy a v čem nastaly největší odlišnosti. Hypotézy a předpoklady pro srovnání vybraných měst jsou formulovány až po vymezení teoretických východisek práce a důkladné rešerši literatury, a to včetně základního popisu historického a demografického vývoje obou sledovaných měst.

2.1 Výzkumy sociodemografické struktury měst

Při popisu sociální, demografické či ekonomické struktury měst v souvislosti s jejich prostorovým rozmístěním se nejčastěji vychází z teorie sociální ekologie města. Tento spíše sociologický přístup využívá poznatky ze sociálních, přírodovědných, technických, ale i biologických vědních disciplín pro poznání vzájemných vztahů společnosti a jejího fyzického prostředí (Burgess 1925).

Jako první rozvíjeli myšlenku formulace zákonitostí prostorového rozložení obyvatel na území města představitelé tzv. *Chicagské školy* (např. Burgess 1925, Park 1936, Hoyt 1939), kteří se snažili popsat a analyzovat sociální procesy provázející obrovský růst měst ve 20. a 30. letech minulého století. Cílem jejich studia byl pak především „...*popis změn fyzických, funkčních a sociálních charakteristik jednotlivých částí vnitřní prostorové struktury*

města“ (Sýkora 1996, s. 9)³. Představitelé této školy tak propojovali empirický výzkum s teorií a metodologií a vytvořili také různé modely rozmístění obyvatelstva ve městech. Nejznámější je zřejmě model koncentrických zón (Burgess, 1925) inspirovaný meziválečným Chicagem. Tento model tvoří pět soustředěných území, kde každá oblast má různou funkci a odlišné složení obyvatel. Ve vnějších zónách města najdeme dle Burgesse obyvatele s vyšším sociálním statutem a vyššími příjmy, kteří si mohou finančně dovolit nákladnější bydlení ve zdravějším prostředí. Imigranti v Chicagu naopak nejdříve bydlí v centru města, postupně i oni se však přesouvají za kvalitnějším bydlením. Podobný model byl vytvořen i v meziválečném Československu, a to Boháčem (1923), který ho aplikoval na situaci v tehdejší Velké Praze. Boháč vytvořil také pět oblastí města. Rozdílem oproti americkému modelu je však to, že v Praze se obyvatelé s vyšším sociálním statutem soustřeďují do center měst a naopak chudší obyvatelé jsou vytlačováni na jeho okraje. Charakteristickým znakem pražského modelu byl také fakt, že průměrný věk osob narůstal směrem od krajů města k jeho centru.

Dalším autorem, který vytvořil různé modely socioprostorové struktury měst, je Murdie (1971), jenž využil na americká velkoměsta kromě modelu koncentrických zón také sektorový model či model více jader⁴.

Myšlenky Chicagské školy zůstávají jednou z hlavních teoretických inspirací při výzkumech měst a jejich sociální struktury, a to i díky propojení sociologie⁵, jež hledá pravidelnosti a zákonitosti, a geografie, pro kterou je typická neopakovatelnost v čase a prostoru (Park, 1936). V českém prostředí tento směr inspiroval např. sociology O. Machotku (1936), analyzujícího sociálně potřebné rodiny v Praze, a Z. Ullricha (1938) a J. Krále (1946), kteří se zabývali pražským okolím, vzrůstajícím sociálním rozvrstvením Prahy a jejího zázemí a poměšťování zemědělských obcí v zázemí města. Dle Krále lze pak také utvořit typologii pražských čtvrtí, a to podle socioekonomického statusu jejich obyvatel.

Teoretický následovník Chicagské školy A. Hawley (1950) posléze inovoval některé z tezí jeho předchůdců a zavedl tzv. *ekologický komplex*, který slouží k hodnocení procesů v sociálních systémech skrze čtyři proměnné: obyvatelstvo, organizaci, prostředí a technologie. Jeho přínosem je mj. také to, že doplnil statistické analýzy o výzkum změn v čase a vyzdvihl význam ekonomických mechanismů a různých politických či administrativních regulací při územním plánování města.

Popsaná teorie Chicagské školy ovlivnila i tuto diplomovou práci, a to zejména při popisu vnitřní struktury měst a jejich zázemí sloužícímu k vytvoření modelu Prahy a Bratislavy⁶, který ozřejmuje sociodemografické odlišnosti obyvatel v jednotlivých částech měst a jejich zázemí.

³ Pod fyzickou strukturou města rozumíme např. jeho zástavbu a stav budov. U funkčních charakteristik lze sledovat funkce města – tedy např. jeho bytové a nebytové funkce. Mezi sociální charakteristiky pak patří zejména sociální diference obyvatelstva města a vzájemná interakce těchto obyvatel, která spoluvytváří celkovou sociálně-prostorovou strukturu města (Park 1936).

⁴ Detailnější popis jednotlivých modelů, včetně jejich grafických znázornění, je uveden v části 3.1 této diplomové práce.

⁵ Zejména využitím sociologie města a prostorové sociologie.

⁶ Více informací k výzkumům Prahy a Bratislavy je k dispozici ve třetí části této práce.

Výzkum města je předmětem zkoumání i *sociologie města a prostorové sociologie*. Odborníci radící se k těmto směrům aplikované sociologie se mj. zabývali fyzickou strukturou měst a jejím vlivem na vytvoření či změnu celkového obrazu města (více např. v Castells 1984). Na Slovensku tento směr rozvíjí především Falťan (např. 1982, 2005), který v sociologické rovině zkoumá např. identifikaci obyvatel s městským prostředím a jejich orientaci v různě řešených urbanistických prostorech – např. na sídlištích (Falťan 1982). Ekologickými aspekty vztahů subjekt-prostředí se pak zabývá např. environmentální sociologie (Gajdoš 2002b).

Dalším z teoretických východisek práce je i *urbanistická koncepce* L. Wirtha (1938). Zajímavá je zejména myšlenka městského způsobu života, jehož charakteristickým rysem je nahrazení primárních kontaktů v rodině či sousedství sekundárními s menším významem rodiny, sousedství a příbuzenských vztahů. Funkce rodiny v urbanizovaném městě přebírají instituce a ty formují tzv. městský způsob života. Pro práci je též zajímavé dílo Le Schnora (1961), který propojil sociální ekologii, geografii města a populační studie. Jistá multidisciplinarita je totiž také cílem této diplomové práce. K co nejhlubšímu poznání socioprostorové struktury je tak nutné využít poznatků nejen sociální geografie, ale také ekonomie, historie, sociologie a v neposlední řadě také demografie.

V současných výzkumech a analýzách socioprostorové či demografické struktury měst (např. Sýkora, 1996, Musil, Illner, 1994, Ouředníček, 2006, Korec, Ondoš, 2006, Ira, 2003, Matlovič, 2004 atd.) se pak často využívá faktorové a shlukové analýzy, a to k popisu struktur, nikoliv však k hodnocení procesů vedoucích k těmto strukturám, jako tomu bylo v případě představitelů Chicagské školy. Zmíněných vícerozměrných statistických metod je využito i v této práci, a to konkrétně při tvorbě modelů sociodemografické struktury jednotlivých zkoumaných měst.

2.2 Socioprostorová struktura a bydlení

Studium sociální stratifikace v souvislosti s bydlením je tématem osmé kapitoly této práce. Bydlení je bezesporu časově nejstabilnější činností obyvatel měst, a proto se často používá ke klasifikacím či typologiím městského obyvatelstva, a to i v případě tohoto textu.

Výzkumy na toto téma započaly již ve 2. polovině 19. století v souvislosti s industrializací a následnou urbanizací. K četné literatury zjišťující důsledky industrializace ve velkých městech lze jmenovat např. Engelsovu práci *Postavení dělnické třídy v Anglii* (1887) či Boothův text *Život a práce lidu Londýna* (1897). Tyto sociální přehledy umožnily snadněji řešit bytové problémy a odpovědět na otázku, jak nejrychleji a co se má stavět, aby nabídka dostatečně uspokojila poptávku. Zmíněný problém rozdělil myslitele 19. století na dva tábory. Zastánci socialistických forem bydlení upřednostňovali kolektivní formy bydlení. Oproti tomu stoupenci občanského bydlení považovali za základní jednotku rodinu a prosazovali tudíž rodinné domy. Jak podotýká Musil (2005), v realitě tyto teoretické představy nebyly příliš užitečné a nesplňovaly základní požadavek rychlosti výstavby. Na počátku 20. století vznikaly tedy zejména velké nájemní domy, které jediné mohly uspokojit potřeby širokého spektra osob s různými příjmy, a to díky vyšší kvalitě těchto domů. Byty postupně stavěl i stát a obce a vznikala i bytová družstva či sociální výstavba nájemních bytů, která posílila zvláště po

2. světové válce. Zvláštností sociální výstavby bylo především úsilí o její úspornost a standardizaci bytů, čehož lze docílit např. stavbou velkých obytných souborů – sídlišť, kterou realizovali veřejní investoři. Otázkami sociální výstavby se zabýval i R. K. Merton. Ten ve své studii *K sociální psychologii bydlení* (1948) zdůrazňoval skutečnost, že v takto naplánovaných bytových komplexech nemusí bydlet pouze etnicky či nábožensky homogenní obyvatelstvo. Nedochozí tedy nutně vždy k sociální segregaci osob a naopak může vzniknout sociálně smíšená oblast prosazením tzv. ekologických mechanismů.

Také v socialistickém Československu se uskutečnily výzkumy struktury domácností a rodinného cyklu, které shromažďovaly data o typech domácností a jejich pravděpodobném vývoji do budoucnosti, pomocí nichž mělo být uskutečněno plánované řízení bytové výstavby. Sociologické studie zabývající se vztahem domácností a bydlením mají své počátky již ve strukturalismu a funkcionalismu 20. století, u nás lze jmenovat dle Musila např. K. Teigehe, který byty chápal jako „*záznam a výraz společnosti*“ (Musil, 2005: s. 216).

V 60. – 70. letech byl v Československu rozvíjen výzkum vztahů mezi druhy obytných domů a chováním a postoji jejich obyvatel. Cílem těchto studií (např. Musil, 1971) bylo především zjistit, jaké efekty má bydlení v různých typech domů na sociální strukturu, spokojenost a postoje jejich obyvatel.

V současné literatuře lze též najít několik studií týkajících se otázek bydlení a rozvrstvení obyvatel, jmenovat lze např. projekt *Standardy bydlení českých domácností a potenciály k jejich růstu s přihlédnutím ke zkušenostem vyspělých zemí Evropské unie*, v jehož rámci vznikl i článek *Postoje obyvatel k situaci na trhu s bydlením a bytové politice: existují v České republice „housing classes“?* (Kostecký, 2005). Text se zabývá postoji k bydlení tříd určených vlastnictvím budovy, tj. rozlišuje vlastnické a nájemní bydlení. Autor se domnívá, že se „...postoje respondentů liší v závislosti na třídě bydlení, ke které patří, a to i po kontrole vlivu dalších proměnných, jako jsou příjmy, náklady na bydlení, vzdělání nebo věk.“ (Kostecký, 2005: s. 268) V rámci výše zmíněného projektu vznikl i text M. Luxe *O spokojenosti českých občanů s užívaným bydlením* (Lux, 2005). Cílem tohoto článku je odhalit pomocí vícerozměrných statistických metod analýzy dat, jaké faktory ovlivňují spokojenost jednotlivců se svým bydlením.

Kapitola 3

Teoretický a empirický rámec

Cílem této práce je vytvořit typologii zkoumaných územních jednotek na základě shodné vnitřní sociodemografické struktury obyvatel těchto městských regionů. Výstupem tak tedy je model Prahy a Bratislavy, který znázorňuje odlišné sociální a demografické charakteristiky jejich obyvatel v prostoru města. Ke správnému vytvoření těchto modelů a jejich interpretaci je nutné uvést definice základních pojmů, některé teoretické přístupy k výzkumům měst a základní informace o historickém a demografickém vývoji Prahy a Bratislavy.

3.1 Pojmy a definice

V této diplomové práci je vytvořena *typologie, popř. model zkoumaných měst*. Pod *typologií* obecně chápeme vědeckou metodu sloužící k třídění a srovnání vybraných jevů podle podobných znaků. Zde jsou porovnány populace zkoumaných regionů, a proto lze říci, že jsou odhaleny jednotlivé *sociální kategorie*. V sociologii bývá obvykle za sociální kategorii označována skupina osob vykazující alespoň jeden shodný rys (Maříková, 1996).

Vymezit *město* je obtížné, jelikož existuje mnoho definic. Například administrativní definice nazývá městem každou obec, která má statut města. Jiné definice určují město podle velikosti jeho populace nebo podle městského způsobu života obyvatel oblasti. Města pak lze klasifikovat z mnoha hledisek, nejčastěji se používá rozdělení měst na statutární a jiná či podle počtu jejich obyvatel na malá, střední a velká, kdy jednotlivé hraniční meze se podle různých autorů a přístupů liší. Jiné dělení měst je například na globální, světová či regionální města, podle jejich funkce apod. (podle Čerba, 2003). Pro specifické účely této práce je aplikováno územní vymezení zkoumané oblasti pomocí administrativních hranic jednotlivých územních jednotek (obcí, městských částí, okresů a krajů), není tedy důležité určit město jako takové.

Způsob bydlení obyvatel velkých měst ovlivnily mimo jiné *urbanizační procesy*, především proces urbanizace a suburbanizace. *Urbanizace* bývá spojována s průmyslovou revolucí, za níž docházelo ke stěhování obyvatel do měst (především kvůli většímu množství pracovních příležitostí) a obestavování městského centra novými domy. Proces *suburbanizace* je pak charakteristický migrací osob z městských center do nových čtvrtí rodinných domů na okrajích měst. Tím se pak mění struktura obyvatel či fyzický vzhled jak v oblastech emigrace, tak i imigrace (Musil, 2002). „Příchozí“ obyvatelé se totiž z části přizpůsobují novým podmínkám, zároveň však svým životním stylem působí i na oblast svého nového bydliště a tím ho „poměšťují“. Vzniká zde pak odlišné sociální a fyzické prostředí, tedy včetně jiného typu zástavby (viz *nepřímá suburbanizace*, Ouředníček, 2002). Suburbanizaci totiž „...charakterizují

samostatné nebo řadové, jedno až dvoupodlažní rodinné domky s vlastní zahradou, které obvykle vytvářejí sociálně homogenní rezidenční zóny.“ (Sýkora, 2003a: s. 219) Stejně se také mění prostředí v migračně ztrátových oblastech, které pak mají často jiné funkční využití. U moderních měst lze však podle Burnse a Van den Berga (1987) rozpoznat celkem čtyři tzv. *urbanizační fáze*, které významně ovlivňují vnitřní strukturu města – kromě procesu urbanizace a suburbanizace rozlišují i tzv. *deurbanizaci* a *reurbanizaci*. Pro *deurbanizaci* bývá charakteristické snižování počtu obyvatel měst a hlavně jejich průmyslových částí v důsledku snižování porodnosti a zvyšování emigrace městských rezidentů především na venkov a do menších měst. Posledním procesem je *reurbanizace*, díky které dochází k obnově měst. Staví se nová obchodní centra, revitalizují se stávající budovy a probíhá selektivní proces tzv. *gentrifkace* (tamtéž). Gentrifikace zjednodušeně začíná odkoupením většího množství budov a vystěhováním původních nájemníků. Následně dochází k rekonstrukci domů a pronajmutí prostor buď ke komerčním účelům, nebo sociálně odlišným nájemníkům. Výsledkem je tedy změna skladby trvale bydlícího obyvatelstva. Tento proces v rámci Prahy je znatelný např. na Vinohradech (viz Sýkora, 1996).

V práci je stěžejní popsat *socioprostorovou strukturu měst*. Pod touto strukturou si lze představit zejména popis jednotlivých městských částí (případně obcí v zázemí města), v nichž jsou sledovány jednotlivé charakteristiky obyvatel. V rámci geografie města bývá ale popsáno také využití půdy či bytového fondu, což jsou cenné informace potřebné pro územní plánování měst (Čerba, 2003). Vnitřní prostorová struktura se pak dělí na fyzickou, funkční a sociální (např. v Sýkora, 1996). *Fyzická struktura* popisuje morfologickou stavbu města, tj. stav jednotlivých budov, pozemků či komunikací. *Funkční skladba* města pak odhaluje strukturu jednotlivých funkcí města a provázanost např. obytné, komerční, dopravní či neziskové funkce oblasti. Vzhledem k zaměření práce je nejdůležitější *sociální struktura města*, která analyzuje region pomocí *demografických a sociálních charakteristik obyvatel*. Pod těmi si můžeme představit *demografické znaky* populace, jako je počet obyvatel a jejich věková skladba či typ a velikost domácností, a *sociálně-ekonomické a kulturní charakteristiky* osob jako zaměstnanost, rodinný stav, vzdělání či náboženské vyznání jednotlivých osob. Často se zkoumá také národnostní složení populace či tzv. *sociálněpatologické jevy*, jako je rozvodovost, výskyt neúplných rodin, kriminalita apod. Z tohoto důvodu se výzkumem sociodemografické struktury města zabývají kromě geografů také demografové, sociologové či ekonomové.

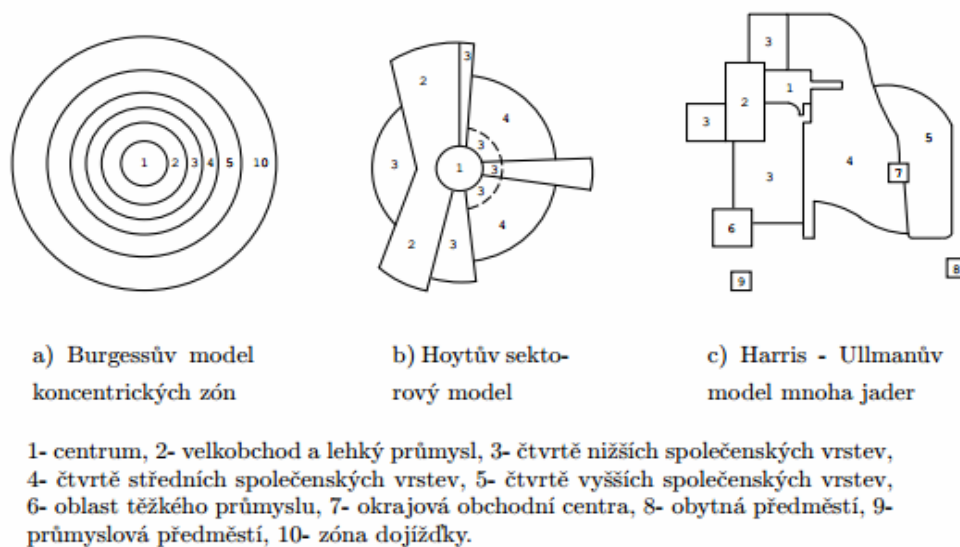
Celkem pak lze rozeznat tři základní *modely socioprostorové struktury měst* (viz obr. 1), které v současnosti bývají označovány za tzv. *ideální typy*, z nichž vychází mnoho teoretických koncepcí (např. v Sýkora, 2003b, Rubenstein, 2005).

Prvním modelem socioprostorové struktury měst je tzv. *koncentrický* neboli Burgessův model. Tento model se skládá z několika odlišných částí města. Charakteristické je, že od středu ke krajům území dochází k proměně demografických charakteristik, například ke snížení průměrného věku osob nebo ke zvýšení počtu členů domácnosti. Ve vnější části města tak vznikají sociálně segregované oblasti typické svým nižším sociálním statutem. V této práci je Burgessův model uplatněn skrze použití charakteristik tzv. *rodinného statusu* (viz Čerba, 2003, Korec, Ondoš 2006), který popisuje obyvatelstvo např. podle rodinného stavu či typu domácnosti.

Dalším modelem je *sektorový model*, někdy nazývaný jako Hoytův model. Hoyt analyzoval městské části s vysokým statusem obyvatel, díky čemuž zjistil, že tyto oblasti se nenachází v koncentrických kruzích, ale spíše v sektorech. Pro majetné osoby je tak oproti předchozímu modelu typické bydlení v od centra vzdálenějších oblastech. S tímto modelem se pak tedy lze setkat, analyzujeme-li socio-ekonomický status pomocí popisu zaměstnanosti nebo vzdělání obyvatel (Sýkora, 2003b).

Posledním modelem je *vícejaderný model* neboli Harris-Ullmanův model více jader. Města mají podle tohoto modelu více jader, kdy každé z nich se specializuje na určitou funkci (například bydlení, obchod, zaměstnání, kultura, průmysl). Mezi jednotlivými oblastmi tak funguje tzv. dělba práce (tamtéž).

Obr. 1 Modely socioprostorové struktury měst

Zdroj: převzato ze Sýkora, 2003b, S. 67.

Typ zástavby měst, který ovlivňuje i skladbu jeho obyvatel, se mění zejména s vývojem *bytové výstavby*. Její rozvoj je závislý na mnoha faktorech – například na současné ekonomické situaci země, na zájmu investorů, územních plánech obcí, možnostech financování bydlení a zejména na bytové politice státu. Cílem této práce však není podrobně popsat všechny příčiny změn struktury obyvatelstva podle typu zástavby, proto jsou na tomto místě uvedeny jen základní fakta o vývoji bytové politiky, která má v České i Slovenské republice stále podobné rysy.

Československá *bytová politika* před rokem 1989 měla svá specifika (více např. v Sýkora, 1996). Nová výstavba v tehdejší Československu byla totiž zajišťována především pomocí státních příspěvků družstvům či pro individuální bytovou výstavbu (jež byla samozřejmě z velké části hrazena z prostředků stavebníků). Investiční výstavba domů se odehrávala pouze ze státních subvencí. Zatímco se v rámci komunální (tj. státní) bytové výstavby stavěly pouze bytové domy s byty s regulovaným nájemným, které spravovala družstva, individuální bytová výstavba zahrnovala především rodinné domy. Do počátku 80. let

u nás fungovala ještě tzv. podniková výstavba, jež byla zčásti hrazena samotnými podniky, příkladem mohou být nově postavené byty plzeňské Škodovky apod. (Sunega, 2005). Československou zvláštností bylo také tzv. „druhé bydlení“ v podobě chataření a chalupaření, které nahrazovalo nedostatečnou možnost rekreace. V 90. letech však zájem o tento druh „bydlení“ klesal v souvislosti se zvyšováním cen stavebních materiálů, možností cestování nebo změnou hodnotové orientace v důsledku více možností seberealizace (více Bičík, 2003).

Po roce 1989 nastaly v bytové politice změny, část bytového fondu byla v rámci restitucí navrácena původním majitelům (či jejich přímým potomkům), část byla privatizována. V souvislosti s decentralizací státní moci byly státní byty na počátku 90. let převedeny do vlastnictví obcí. Nově pak byly zavedeny příspěvky na bydlení, stavební spoření a hypotéky, díky kterým se rozšířila výstavba nových rodinných domů zejména v zázemí měst. Objevila se též možnost odkoupení městských/obecních bytů či domů do osobního vlastnictví, také proto je v současnosti většina bytového fondu v obou zemích již privatizována. Významnou změnou ve finanční dostupnosti bydlení je též v současnosti dokončená deregulace nájemného (Sunega, 2005).

3.2 Základní informace o Praze a Bratislavě

Obecně lze říci, že rozdíly mezi hlavními a ostatními městy jsou v bývalých socialistických státech větší než v západních zemích – příkladem může být i Praha v České republice a Bratislava na Slovensku. Ve vývoji středoevropských měst lze pak vysledovat několik podobných rysů (Ouředníček, 2002, Ptáček, 2004).

V centrech měst se nachází starší zástavba často s přeměněnou funkcí budov z bydlení na komerční využití prostor. V širším centru pak žije většina populace měst a převládají zde budovy s rezidenční funkcí a bytové domy s nájemními byty. Na okrajích měst pak od 19. století, tedy od dob rozvoje industrializace a urbanizace, vznikala předměstí, která lze rozdělit na dva typy – oblasti s vilovou zástavbou a vyšším sociálním statutem obyvatelstva a sídliště s panelovou zástavbou a postupně klesajícím sociálním statutem. Poslední zónou města jsou suburbie, kde převažuje vlastnické bydlení v rodinných domech, a to zejména v tzv. satelitních městečkách.

Charakter měst a typ převažujícího typu bydlení ovlivňuje v současnosti zejména stěhování, které přímo podléhá věkové skladbě a životnímu stylu obyvatel. V důsledku stárnutí obyvatelstva, odsouvání sňatků a početí do vyššího věku, rostoucí rozvodovosti a změn forem soužití dochází ke změnám potřeb jednotlivých domácností, a tedy i ke změně preferencí v bydlení. V centrech měst tak najdeme spíše domácnosti jednotlivců převážně staršího věku, popř. studentů či imigrantů, oproti tomu v suburbíích mladé rodiny s dětmi (viz Ouředníček, 2002, Hastrmanová, 2008).

3.2.1 Společný vývoj zkoumaných měst

Porovnáním populační problematiky Slovenska a České republiky se zabývaly již meziválečné studie (např. Beran, Chura, 1937). Srovnány byly také změny v prostorové struktuře postkomunistických měst, tedy mj. i Prahy a Bratislavy (Matlovič, Ira, Sýkora, Szczyrba, 2001).

Jak je vidět z následujícího textu, zkoumané metropole bývalého Československa zaznamenaly do pádu režimu v roce 1989 velmi podobný vývoj.

Meziválečné období bývá někdy označováno jako „*klasická fáze suburbanizace našich velkoměst*“ (Ryšavý, 1986, s. 514), a to proto, že za 1. republiky vznikaly na okrajích měst dělnické kolonie a probíhala zde i rezidenční a průmyslová výstavba. Například v Praze bylo realizováno více než třicet projektů ucelených čtvrtí rodinných domů, jejichž důsledkem bylo i zvýšení počtu obyvatel v zázemí Prahy – lze jmenovat např. Černošice nebo Klánovice, kde byla postavena letní sídla pro bohatší obyvatele Prahy. Oproti tomu v Bratislavě si vyšší vrstvy pořizovaly bydlení zejména ve vilové zástavbě severně od hradu ve čtvrti zvané „Hausberg“ (Halás, Džupinová, 2007).

Od poloviny 20. století se však přirozený vývoj měst zastavil v důsledku 2. světové války a řízené politiky socialistického státu. Proces suburbanizace byl nahrazen tzv. komplexní bytovou výstavbou a také ovlivněn nízkou nabídkou pozemků, nedostatkem kapitálu či nedostupností stavebního materiálu pro stavbu rodinných domů. Atraktivita zázemí města byla také nižší z důvodu nedostatečné technické i sociální infrastruktury. Sociální struktura obyvatel v jednotlivých typech domů (především na sídlišťích) tedy „...*nebyla zcela přirozená a charakteristická pro suburbanizaci.*“ (Ouředníček, 2003: s. 238) Došlo tak k deformaci věkové struktury zejména v důsledku zastavení jakékoliv migrace a k proměně sociální skladby obyvatel. Příčinou těchto změn bylo i znárodnění bytů, změny vlastnických poměrů, doosidlování rodinných domů dalšími nájemníky atd.

V této době bylo zázemí obou měst využíváno spíše pro rekreační účely v podobě chataření a chalupaření – chatu či chalupu vlastnila například každá třetí pražská domácnost (Bičík, 2001, Duffková, 2002). Růst obcí v okolí hlavních měst byl mimo rekreaci ovlivněn i nástroji územního plánování. Východiskem pro toto plánování byla tzv. *teorie centrálních míst* Christallera (1933), která podporovala myšlenku vytvoření sítě středisek osídlení. Tato střediska měla plnit obslužnou funkci pro vytvořené spádové území, kam patřila tzv. *nestředisková sídla*, a proto do nich směřovala většina investic (Sýkora, 1996, Gajdoš, 2002a). Podle některých autorů (Musil, 1967, Ouředníček, 2008) vedlo toto uspořádání v důsledku proměny fyzického prostředí⁷, demografické struktury a sociálního statusu vybraných lokalit ke vzniku tzv. *vnitřních periferií*, které měly dlouho starší věkovou strukturu i domovní fond. Změny v těchto oblastech pak nastaly až v souvislosti s novou rezidenční výstavbou v 90. letech minulého století (Musil 2002).

Po roce 1989 začal probíhat proces suburbanizace zcela přirozeně, postupně „dosáhly“ na hypotéku na výstavbu rodinného domu také díky nižším úrokovým sazbám a státní podpoře i osoby ze střední příjmové skupiny (Ouředníček, 2003, Hampl, 2005, Zubriczký, 2005). Rozvoj suburbanizace usnadnilo také zmírnění ochrany zemědělské půdy, zakládání nových stavebních a developerských firem a realitních kanceláří (Drbohlav, 1992, Ouředníček, 2006, Gajdoš, 2002a). Ouředníček a Posová (2006) rozlišují čtyři etapy suburbanizačního rozvoje na příkladu Prahy. Velmi podobný vývoj procesu suburbanizace probíhal ve stejném období také

⁷ Změny se uskutečnily zejména v důsledku chátrání domovního fondu a technické infrastruktury v nestřediskových sídlech.

v Bratislavě (viz Ondoš, Korec, 2004, Gajdoš, 2002a), proto tento proces je popsán pouze jednou, a to pro české hlavní město.

První etapa podle autorů (Ouředníček, Posová, 2006) probíhala v první polovině 90. let a byla charakteristická dokončováním panelové výstavby z 80. let (Jihozápadní město, Černý Most). V tomto období stále převažovala výstavba bytů v Praze nad jejím zázemím a suburbanizace vlivem nízké státní podpory a nedostatečné nabídky stavebních pozemků probíhala spíše formou individuální výstavby. Druhá etapa v druhé polovině 90. let je spojena s rozvojem velkých developerských společností a poklesem výstavby bytů. Nové bydlení bylo totiž pro střední třídy stále finančně nedostupné a zámožnější obyvatelé již realizovali koupi v předchozím období. Změna přišla až v letech 1998 až 2001, a to s novými možnostmi financování bydlení a s vyšší státní podporou stavebních spoření a hypoték. Zvýšila se tak bytová výstavba nejen v Praze, ale i v zázemí města, a to zejména v okrese Praha-západ⁸. Omezená byla ale nabídka menších bytů, nové bydlení šlo realizovat pouze skrze projekty rodinných domů. Poslední etapa, autory (tamtéž) nazvaná „gradace suburbanizace“, probíhá od roku 2002 a je typická zvýšenou intenzitou výstavby nových bytů (až trojnásobně ve srovnání s předchozím obdobím) a realizací velkých projektů především bytových domů ve větších obcích v zázemí města (Průhonice, Roztoky). V důsledku poklesu úrokových měr několikanásobně vzrostlo i využití stavebních spoření a hypoték, díky kterým bylo nové bydlení dostupnější i pro širší vrstvy obyvatelstva včetně mladých rodin s dětmi. Stěhování do zázemí města dle různých prognóz (tamtéž)⁹ bude dále pokračovat, a to i přesto, že v současnosti mají některé obce v zázemí Prahy již plně zastavěné katastrální území. U jiných obcí je pak další rozvoj znesnadněn špatnou infrastrukturou a nevyřešenými pozemkovými vztahy či snahou o zastavení další výstavby zejména kvůli nedostatečné kapacitě infrastruktury – silnic, škol, zdravotnických zařízení atd. (např. Klánovice).

Samy obce mají možnost regulovat novou výstavbu např. schvalováním územního plánu, možnostmi podmínit uskutečnění projektu stavbou nové školy (příkladem může být obec Zeleneč) a ovlivnit financování obce také tím, že místa v mateřských či základních školách budou pouze pro osoby s trvalým bydlištěm na území obce (Puldová, Novák, 2008).

3.2.2 Praha

Historický vývoj Prahy

Praha má atraktivní pozici jak v zahraničním (osa Berlín-Praha-Vídeň), tak v místním kontextu. V rámci Čech má pak podle některých autorů (Barlow, Dostál, Hampl, 1994) tzv. superdominantní roli, kdy zajišťuje funkčně-geografickou integraci. Hlavní město je totiž v urbánním systému ČR ústředním sídlem, a to z kvantitativního (např. počtem svých obyvatel, procentem zaměstnaných apod.) i kvalitativního hlediska. Praha je tak např. centrem vědy, inovací či kontroly. Také proto byl vývoj osídlení města popsán v mnoha publikacích (např. Borovička, Hruza, 1983, Hruza, 1994, Janáček, 1977, Kohout, Vančura, 1986, Sýkora, 1992,

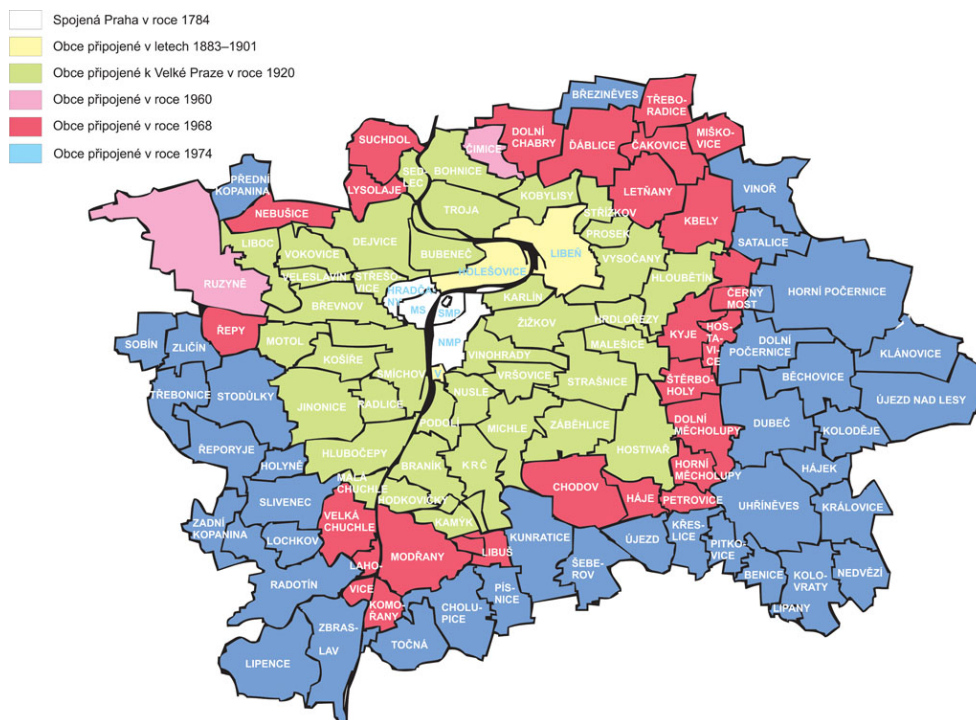
⁸ Zejména obce Hostivice, Jesenice a Vestec dnes patří k nejsuburbanizovanějším oblastem v zázemí Prahy (Ouředníček, 2008).

⁹ Do roku 2014 se dle prognózy přestěhuje do zázemí Prahy dalších 100 tisíc obyvatel.

Urban, 1945). Většina z nich objasňuje její vývoj již od prehistorických časů – tedy od prvního osídlení v neolitu zhruba 3000 let před naším letopočtem, přes přítomnost Únětické kultury v době bronzové či Kelty a oppidum na Závisti blízko Zbraslavi. Zmiňují také rozvoj osídlení za Přemyslovců, založení Vyšehradu a chrámu sv. Víta, vznik břevnovského a strahovského kláštera a působení Karla IV., který Prahu sjednotil a založil též její Nové Město. V renesanci byla Praha centrem umění a kultury, v baroku pak utrpěla mnoho škod za třicetileté války, ale zároveň získala mnoho architektonicky cenných staveb. Za vlády Josefa II. vzniklo v roce 1784 sjednocením čtyř samostatných pražských královských měst *Královské hlavní město Praha*. V roce 1817 bylo na pravé straně Vltavy založeno první pražské předměstí Karlín. Později bylo hlavní město obklopeno dalšími dobře vybavenými předměstími, jako jsou Smíchov, Libeň, Vinohrady, Žižkov, Nusle či Bubny. V roce 1920 byla právním předpisem č. 114/20 Sb. s účinností od roku 1922 vytvořena tzv. *Velká Praha*, a to sloučením samotné Prahy se 37 sousedními městy a obcemi. Tímto sjednocením Prahy s okolními územními jednotkami se muselo změnit i administrativní členění – v roce 1923 měla Praha jako obec 19 městských částí a 13 správních obvodů. Územní členění města se pak změnilo až v roce 1960, kdy měla Praha 10 správních obvodů a byla necitlivě přerozdělena do 57 městských částí, které zůstaly zachovány až do současnosti.

V období Velké Prahy žilo v metropoli 670 tisíc obyvatel, město tak bylo páté nejpočetnější ve střední Evropě. Ve 30. letech minulého století se pak počet obyvatel již blížil k jednomu milionu. V roce 1957, poprvé od konce 2. světové války, však zaznamenala Praha úbytek obyvatel přirozenou měnou, což byl důsledek zejména přijetí zákona č. 68/57 Sb. o umělém přerušení těhotenství. Mezi lety 1963 – 65 v důsledku zákona o zvýšení péče o těhotné ženy se sice situace zlepšila, přesto byl počet živě narozených dětí stále nízký až do 70. let, kdy byla uzákoněna propopulační opatření, jako je prodloužení mateřské dovolené a zvýšení dávek peněžité pomoci v mateřství a při rodičovské dovolené. Významný vliv na zvyšování počtu obyvatel Prahy mělo podle Rozehnalové a Tučka (1995) kromě těchto propopulačních opatření především plošné zvětšení města připojením obcí v letech 1960, 1968 a 1974. Postupné územní rozšiřování města je znatelné z obr. 2, v němž jsou znázorněny k Praze přiřčené územní jednotky od dob Královského města Prahy.

Obr. 2 Prostorový růst Prahy od roku 1784

Zdroj: převzato z Archivu hlavního města Prahy, oddělení historických sbírek a depozit, foto 2012

Velikost populace města dále ovlivnila migrace a bytová výstavba sídlišť. Vyšší počet přistěhovaných zaznamenala Praha v letech 1964, 1966, 1967, 1975 a 1979, kdy byla v městských částech Praha 4, 6 a 10 dokončena nová bytová výstavba. Nejvyšší imigrace pak nastala v roce 1986, kdy se na sídliště nastěhovalo téměř 22 tisíc obyvatel s mladší věkovou strukturou především ze Středočeského kraje. V dalších letech pak nastal úbytek obyvatel v centrálních obvodech města (Praha 1, 2, 3 a 7), a to hlavně vnitropražskou migrací. V důsledku těchto skutečností vznikly v Praze tři demograficky odlišné části města – centrum, kde se stále více projevovalo stárnutí místních obyvatel, okrajové části města charakteristické sídlištní zástavbou a mladší věkovou strukturou a přechodné části mezi centrem a okraji.

Vývoj počtu obyvatel a jejich struktury tedy významně poznamenala také výstavba panelových sídlišť, v nichž na počátku 90. let minulého století žilo již 40 % obyvatel Prahy. Také z tohoto důvodu je důležité zmínit několik poznámek o jejich rozvoji. Od počátku 50. let vzniklo v Praze podle M. Kučery (1995) přes 50 nových sídlišť, 13 z nich velkých s více než 20 tisíci obyvateli. Zároveň se utvořily tři velké sídlištní celky, a to Severní město se 120 tisíci obyvatel, Jižní město s 90 tisíci obyvatel a Jihozápadní město s 80 tisíci obyvatel. Jednotlivá sídliště se ale neliší jen svou velikostí a polohou, ale i obdobím výstavby. První sídliště v Praze vznikla v hranicích tehdejší zástavby již v poválečných letech 1948–1950, kdy bylo postaveno zhruba 5 tisíc bytů v bytových komplexech Solidarita a Rybníčky. Poté následovala výstavba bytových domů navazující na stávající zástavbu – např. tak jako v případě sídliště Antala Staška nebo Petřín. V 60. letech se však začala sídliště stavět jako samostatné celky za hranicemi Prahy tzv. na „zelené louce“. V této době vznikly komplexy budov na Červeném Vrchu, v Malešicích, na Spořilově, v Krči, na Pankráci, na Skalce či na Invalidovně. Další sídliště, jako jsou Bohnice, Čimice, Ďáblice, Jižní město, Lhotka-Tempo nebo Opatov, vznikla v 70. letech. V 80. letech

byla dostavěna nejmladší pražská sídliště Barrandov, Lužiny, Nové Butovice, Petrovice či Libuš. Důležité je, že sídliště byla postavena v konečné velikosti. Nedocházelo tedy k další dostavbě budov. Výstavba byla zcela podřízena efektivnosti a standardizaci, takže vznikaly maximálně dva typy domů. Městské prostory tak byly charakteristické svou zaměnitelností bez místní atmosféry, což je typické i pro další světová velkoměsta (viz Castells, 1984).

Velké bytové komplexy se lišily i vlastnictvím a způsobem užívání bytu – zpočátku to byly hlavně podnikové a komunální byty přidělované imigrantům a mladým rodinám, od roku 1960 však vznikala bytová družstva, a tak byly k dispozici i byty družstevní a později podnikové-družstevní. Velké rozdíly se projevily i v původní, nástupní, struktuře obyvatel. Vzhledem k tomu, že nová sídliště byla postavena na zelené louce, chyběla zde jakákoliv infrastruktura, služby či možnost práce. Obyvatelé těchto bytových celků tak často museli (a musejí) dojíždět do centrálních oblastí do zaměstnání, škol či za zábavou, což kladlo velké nároky na dopravu. Mimo jiné také proto byly často necitlivě bourány stávající budovy pro stavbu průtahů či metra (Kučera, 1995).

Postupně se pak i na sídlištích projevuje stárnutí obyvatel – např. sídliště Petřiny během posledních 30 let výrazně zestárlo. 40 % obyvatel je zde v poproduktivním věku a 25 % domácností jsou jednočlenné. Naopak na sídlišti Lužiny je spíše mladší věková struktura obyvatel s dvojnásobným podílem dětí, než je běžné u většiny ostatních sídlišť, a nižším podílem osob ve věku nad 65 let (tamtéž). V poslední době se pak v souvislosti se sídlišti mluví hlavně o sociálněpatologických jevech, jako je kriminalita či vandalismus, o nepříznivém vývoji sociální struktury jejich obyvatel či o jejich způsobu života (např. Musil 1985, Ouředníček, 2002, Doležalová, Ouředníček, 2006).

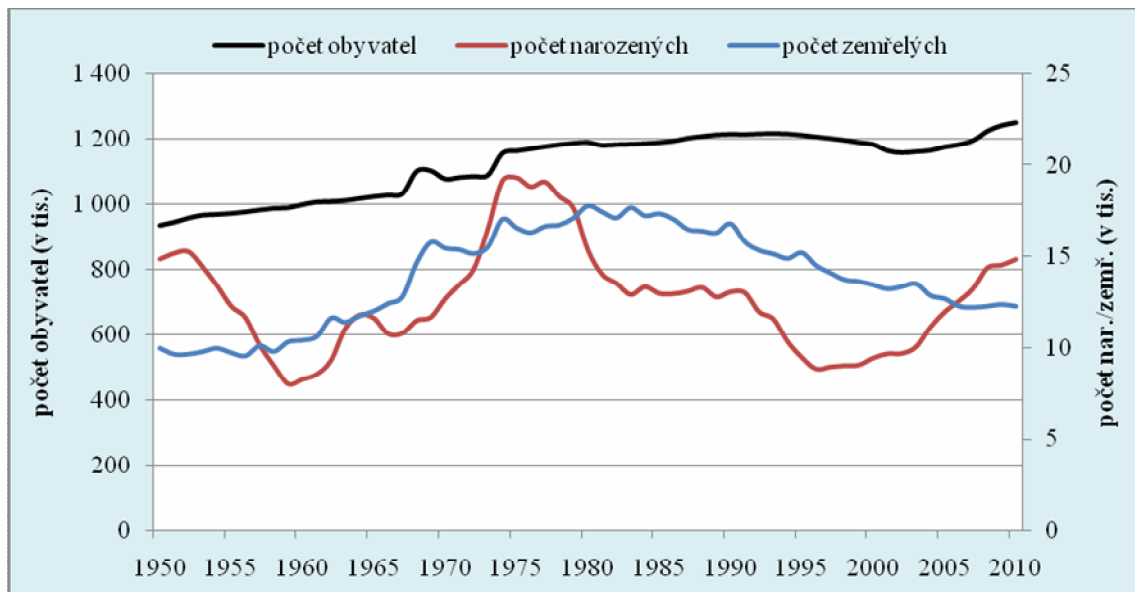
Demografický vývoj Prahy

Jak již bylo řečeno, Praha má ve struktuře osídlení České republiky dominantní pozici. Na základě dat Českého statistického úřadu (ČSÚ) měla Praha k 31. 12. 2010 přesně 1 257 158 obyvatel, což je přes 12 % obyvatel celé země. Z hlediska administrativního členění NUTS je Praha jedním ze tří krajů České republiky (spolu se Středočeským a Moravskoslezským krajem), které jsou určeny zároveň jako NUTS 2 (oblasti) i NUTS 3 (kraje). V době zavedení statistických jednotek CZ-NUTS (v ČR v roce 2000) tvořilo Prahu 57 autonomních městských částí v 15 správních obvodech¹⁰. Od roku 2001 bylo toto území členění změněno, takže pro výkon státní správy byla Praha rozdělena nově na 22 správních obvodů. Některé statistické zdroje dat však používají ještě staršího členění města na 10 správních obvodů¹¹ z roku 1960, které má výhodu v dlouhodobé časové srovnatelnosti územních jednotek. Pro úplnost územního členění je třeba ještě dodat počet katastrálních území, jelikož tato území jsou základní jednotkou pro evidenci pozemků a staveb. Prahu tedy tvoří celkem 112 těchto územních jednotek (viz Exner, 2004 a ČSÚ).

¹⁰ Pro správní účely bylo zavedeno 15 správních obvodů v roce 1995.

¹¹ Dnes jsou tyto původně správní obvody územními obvody a jsou dány vyhláškou č. 564/2002 Sb. Jejich území je vymezeno územím jednotlivých městských částí, které jsou základními jednotkami samosprávy a státní správy. Žádná městská část tak nemůže být rozdělena do více územních obvodů (ČSÚ).

Obr. 3 Vývoj počtu obyvatel středního stavu, narozených a zemřelých, Praha, 1950–2010, v tis.

Zdroj dat: ČSÚ

Poprvé od 2. světové války počet obyvatel Prahy dlouhodoběji stagnoval v 90. letech minulého století, a to jak vlivem přirozeného, tak i migračního úbytku. Přirozený přírůstek pak byl zaznamenán až v roce 2006¹², od kterého podíl narozených (celkem) nad zemřelými dále roste (viz obr. 3). V 90. letech 20. století se pak počet narozených začal snižovat až do roku 1997, od kterého tento údaj roste, popř. stagnuje. Nejvíce narozených na 1000 obyvatel (od 90. let) zaznamenalo hlavní město v roce 2010, kdy se jejich podíl blížil 12 %, což je o více než 4 % více než v roce 1996, kdy byl počet narozených nejnižší. Tento nárůst způsobila především plodnost žen silných populačních ročníků 70. let, které reprodukci odkládaly do vyššího věku.

V Praze pak najdeme příznivé úmrtnostní poměry. Počet zemřelých dlouhodobě klesá. Hrubá míra úmrtnosti se snížila od roku 1991 ze 13 % na 9,8 % v roce 2010. Mezi příčinami úmrtí jsou dlouhodobě na prvním místě nemoci oběhové soustavy. Pražani se také dožívají nejdelšího věku z celé České republiky. Naděje dožití při narození se navíc stále zvyšuje. V roce 2010 byl tento ukazatel pro ženy 80,9 let a u mužů 76,0 let¹³. I potratovost klesala, v roce 2010 bylo provedeno 30 potratů na 100 narozených.

Nárůst počtu obyvatel je od roku 2001 také způsoben imigrací osob ze zahraničí, a to zejména z pracovních důvodů. Je ale nutné zmínit, že právě v roce 2001 došlo ke změně metodiky a do celkového počtu obyvatel se tak započítávají i cizinci s dlouhodobým pobytem a ne jen s trvalým bydlištěm. Cizinců v roce 2001 bylo v Praze zhruba 6 %, v roce 2010 už kolem 12 %. Naopak obyvatelé ČR měli v Praze od roku 2001 vždy záporné migrační saldo.

Počet sňatků v Praze od 90. let stále klesá. Historicky nejnižší počet sňatků nastal v roce 2010 (absolutně 5 978 sňatků). Spolu s tímto trendem vzrůstá věk při uzavírání sňatků na 32 let pro muže a 29,5 pro ženy.

Vývoj rozvodovosti v Praze je odlišný od vývoje v České republice. Zatímco v celé zemi rozvodovost od 90. let spíše roste (nejvyšší byla v roce 1996), v Praze počet rozvodů (i index

¹² Nejvyšší roční přírůstek byl mezi lety 2006 a 2007, kdy se počet obyvatel zvýšil o téměř 24 tis. osob.

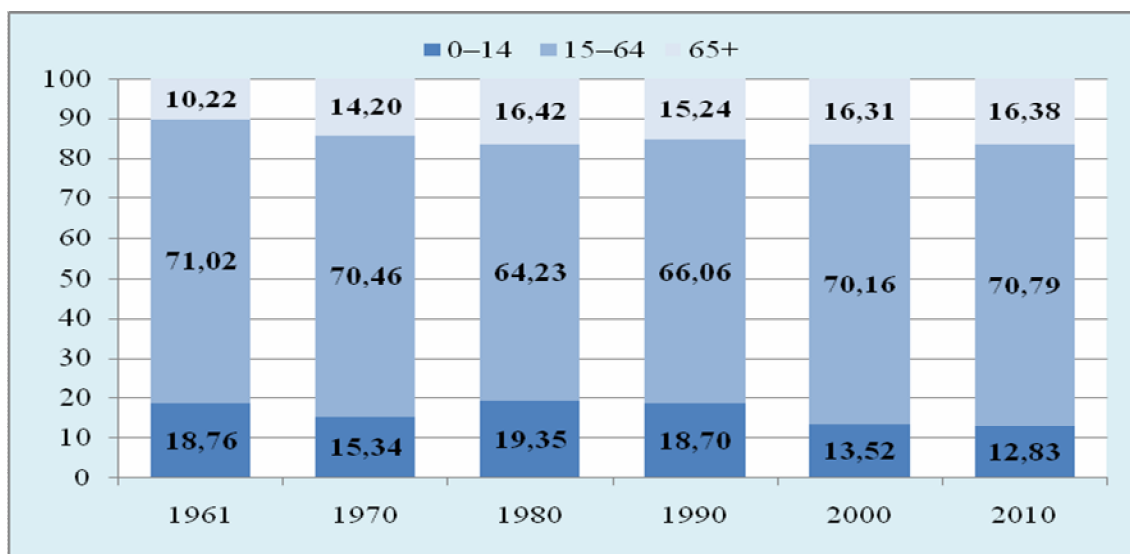
¹³ Hodnoty jsou uvedeny jako průměr dvou let.

rozvodovosti, tedy počet rozvodů na 100 sňatků) spíše klesá či stagnuje (nejvyšší počet rozvodů zde byl v roce 1987), přesto je zde rozvodovost tradičně vyšší než udává celorepublikový průměr. Nejnižší počet rozvodů byl v Praze v roce 2009 (3150), což je nejnižší hodnota od roku 1969. V roce 2010 pak bylo rozvedeno téměř 59 manželství na 100 sňatků.

Pro pražskou populaci je dále charakteristický vysoký index feminity, a to z důvodu vysokého zastoupení starších věkových skupin v populaci, kde jednoznačně převažují ženy (105 žen na 100 mužů). V posledním desetiletí ale podíl žen v Praze vlivem imigrace¹⁴ klesl z téměř 53 na 51 %.

Věková struktura obyvatel Prahy se neustále proměňuje. Změna věkové skladby mezi lety 1961 a 2010 je zřejmá z obr. 4.

Obr. 4 Věková struktura obyvatelstva, Praha, 1961–2010, v %

Zdroj dat: ČSÚ

Podíl osob v produktivním věku se od 90. let 20. století zvýšil a dosahuje hodnot z počátku 60. let. Naopak zastoupení osob v postproduktivním věku od roku 1961 neustále roste, a to na úkor Pražanů ve věku do 14 let. V současnosti se sice v důsledku vzrůstající porodnosti mírně zvýšil podíl dětí v populaci, jejich procentuální podíl se však o něco snížil. Index stáří porovnávající počet obyvatel v důchodovém věku a dětí byl pak v Praze v roce 2010 výrazně vyšší než ve zbytku České republiky – dosahoval hodnoty téměř 128 osob ve věku nad 65 let na 100 dětí do 14 let ve srovnání s celorepublikovým průměrem, který byl téměř 108 osob ve věku nad 65 let na 100 dětí do 14 let. Oproti roku 2009 se však tento index mírně snížil (o 2 body). Index ekonomického zatížení pak byl více než 41 dětí a důchodců na 100 osob v produktivním věku. Zatímco index stáří se tak od 90. let minulého století nestále zvyšuje, index ekonomického zatížení se spíše snižuje. Vývoj obou ukazatelů od roku 1961 lze pozorovat v tab. 1.

¹⁴ Za práci se stěhují zejména muži.

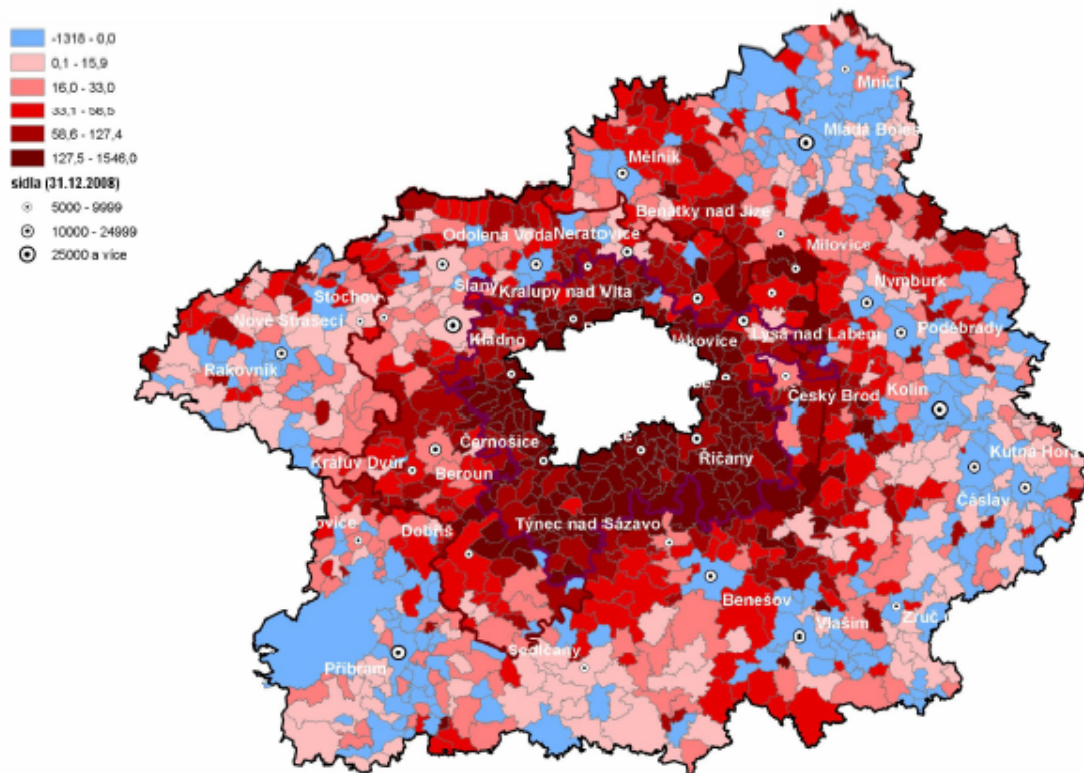

Tab. 1 Vývoj indexu stáří a ekonomického zatížení, Praha, 1961–2010, v %

	1961	1970	1980	1990	2000	2010
Index stáří	54,48	92,56	82,59	81,53	120,64	127,65
Index ekonomického zatížení	40,80	41,93	57,04	51,38	42,53	41,26

Zdroj dat: ČSÚ

Kromě demografického stárnutí má na změnu věkové skladby vliv také migrace. Obzvláště po roce 2000 se zvýšilo stěhování Pražanů zejména do Středočeského kraje. V zázemí města se tak začaly naplno projevovat suburbanizační procesy. Stěhování osob mezi Prahou a Středočeským krajem je viditelné na obr. 5, na němž jsou znázorněny tyto migrační toky mezi lety 2000 a 2008.

Obr. 5 Migrační saldo obcí s Prahou, Praha a Středočeský kraj, 2000–2008, v tis. obyv.

Zdroj: převzato z ČSÚ

Jak lze vidět z obrázku, po roce 2000 naplno propukla tzv. rezidenční suburbanizace, jejíž nositeli jsou mladé rodiny s dětmi a vyšším socio-ekonomickým statutem (Ouředníček, 2002). Pouze 12 % emigrantů z Prahy mířilo jinam než do zázemí hlavního města. Nejvyšší podíly přistěhovalých z Prahy měly obce Ohrobec (74 % všech imigrantů), Šestajovice (70 %), Zdiby či Psáry (obě 69 %).

Empirické výzkumy socioprostorové struktury Prahy

Z výzkumů socioprostorové struktury Prahy lze jmenovat například diplomovou práci Hastrmanové *Rezidenční diferenciacie socioekonomických společenských tříd – případová studie hlavního města Prahy* (2008), která zobrazuje sociodemografickou strukturu obyvatel 22 pražských správních obvodů s cílem objevit případnou rezidenční segregaci obyvatel. V části práce *Dimenze typologie bydlení* se autorka zabývá také četností a rozmístěním jednotlivých typů budov ve sledovaných administrativních jednotkách hlavního města. Zde jsou uvedeny důležité informace ohledně historie výstavby v Praze. K sociodemografickému rozvrstvení Pražanů dle typu zástavby najdeme v práci pouze zmínku, a to v souvislosti s typem domácnosti. V rodinných domech, které se nachází především na okraji Prahy, což je důsledkem jak původní venkovské zástavby, tak suburbanizace, tvoří nejvyšší podíl domácností úplné rodiny. Naopak v městských bytech v centru najdeme spíše domácnosti jednotlivců, tj. především domácnosti osob v důchodovém věku či tzv. singles. Tato skutečnost má samozřejmě také vliv na demografickou reprodukci; v oblastech, kde je více rodinných domů je též nejvyšší přirozený přírůstek (Hastrmanová, 2008). Obecně pak lze říci, že čím starší jsou v lokalitě domy, tím menší a starší jsou v nich také domácnosti (Musil, 1968).

Zkoumání socioprostorové skladby obyvatel se v České republice věnují zejména odborníci z katedry sociální geografie a regionálního rozvoje Přírodovědecké fakulty UK v Praze, především Sýkora, Ouředníček a Temelová. Najdeme však i jiné publikace na toto téma (např. Grime, Kára, 1990).

Sýkora (1996) byl ve své dizertační práci ovlivněn (tak jako je tato diplomová práce) mj. i Chicagskou školou a modely koncentrických zón. Na základě shlukové analýzy pražských urbanistických obvodů z dat Sčítání lidu, domů a bytů 1991 vytvořil pět koncentrických zón Prahy, a to centrum, vnitřní město s nájemními domy, vnitřní město s rodinnými domy, sídliště a příměstské oblasti. Shluky byly vytvořeny sdružením urbanistických obvodů s podobnými charakteristikami. Konkrétně do shlukové analýzy vstupovaly proměnné, jako je převažující funkce oblasti (bytová či nebytová), stav budov, vzdělání, podíl zaměstnaných v terciéru, věková struktura a počet členů v domácnosti. I když je Praha poměrně výrazně sociálně diferencovaná, má dle Sýkory homogennější strukturu než je obvyklé v západní Evropě, USA nebo v Austrálii. Proměny v Praze byly ovlivněny především „...transformací ekonomického systému na tržní a rostoucím vlivem zahraničních aktérů na rozvoj lokality.“¹⁵ (Sýkora, 1996, s. 19) Od roku 1992 se podle autora výstavbou a přestavbami budov ve vnitřním městě zahušťovala zástavba zejména pro obchodní a administrativní účely. Stavba nových rodinných i bytových domů probíhala především ve vnějších částech města a postupně i v okolních obcích tzv. *Pražského městského regionu*. Na základě výměny původního obyvatelstva stěhováním došlo k vnitřní kvalitativní proměně bydlícího obyvatelstva a tedy ke změně charakteru určitých částí města. Sociální diferenciacie obyvatel Prahy se dle autora přiblížila stavu před 2. světovou válkou, kdy vyšší sociální status měli spíše obyvatelé vilových čtvrtí (např. Ořechovka, Hanspaulka) a Josefova, Vinohrad či Malé Strany než příměstských částí města. Postupně se mění i sociální struktura obyvatel pražských sídlišť.

¹⁵ Za komunismu byla zastavena spontánní suburbanizace řízenou výstavbou sídlišť. Proces suburbanizace byl obnoven až po pádu režimu (Sýkora, 1996).

Tato diplomová práce se inspirovala zejména knihou o proměnách tzv. Pražského městského regionu po roce 1989, kterou editoval Ouředníček (2006). Důležité je zejména vymezení zkoumaného území a jeho popis v souvislosti s transformačními procesy po pádu minulého režimu. Využíváno je metod kvantitativní analýzy, analýzy rozmístění obyvatelstva a prostorové struktury i metod kvalitativní analýzy včetně různých případových studií a terénních mapování. Centrem zájmu je oblast denní dojížděky do zaměstnání a škol do Prahy, denní využívání zdejších služeb a propojení dopravní a technické infrastruktury města s obcemi ve dvou středočeských okresech v zázemí Prahy. Podrobně sledována je změna charakteru fyzického prostředí (výstavba nových budov či proměna funkčního využití stávajících domů) a sociální skladby obyvatel (tj. jejich vzdělání, příjmu, životního stylu atd.) ve zdrojových i cílových oblastech migrantů. V důsledku gentrifikace a zejména suburbanizace, která je považována za vysoce selektivní proces, se podle autorů zvyšují rozdíly ve vývoji vzdělanostní struktury na sídlištích, ve vnitřním městě i v suburbii. Postupně se projevuje zejména snižování vzdělanostní úrovně vybraných sídlišť. Dochází tak k sociální segregaci osob s vyšším sociálním statutem, které žijí především v nově vzniklých suburbii a jako hodnotu či symbol chápou i samotnou diferenciaci designu budov v kontrastu s unifikací a zaměnitelností starších vnitřních městských oblastí. Stavební rozvoj je v současnosti selektivní i v hranicích města a přispívá k posilování ekonomických a sociálních rozdílů mezi obyvateli jednotlivých pražských čtvrtí. Vznikají tak atraktivní oblasti s tzv. „dobrou adresou“, které jsou dobře dopravně dostupné a mají odpovídající infrastrukturu (např. Smíchov, Pankrác, či Karlín ve vnitřním městě nebo Chodov, Vysočany a Nové Butovice ve vnějším městě). Sociální segregace se projevuje i fyzickým oddělením různých sociálních skupin překážkami v podobě plotů a vstupních vrátnic, vznikají tzv. gated community (viz Temelová, 2008). Příkladem takového segregovaného prostoru je např. nová část Prahy-Slivenec, kterou lze pozorovat na obr. 6.

Obr. 6 Gated community v Praze-Slivenec

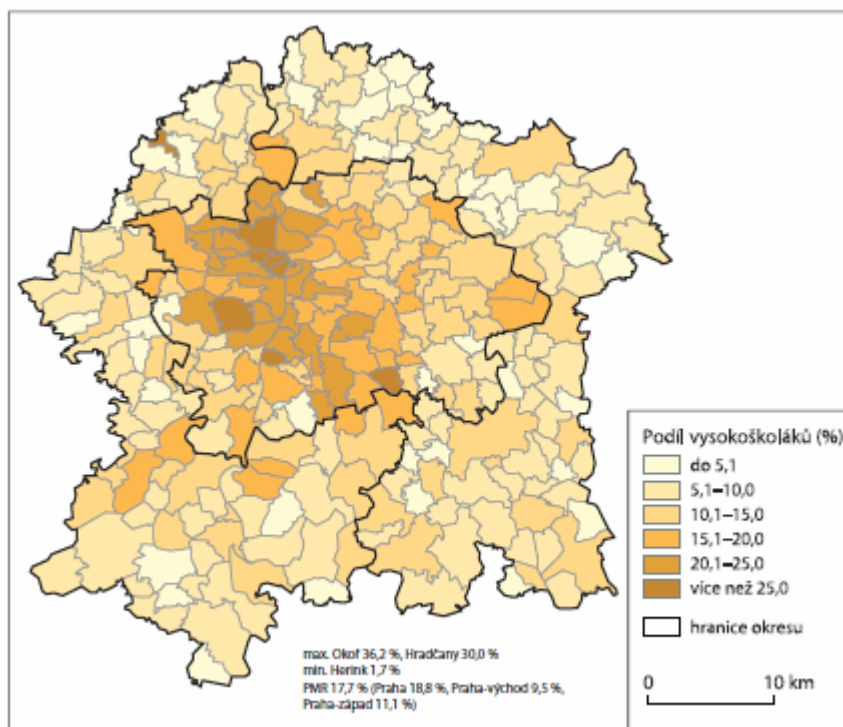

Zdroj: foto Eliška Zykmondová, březen 2012

Výzkumem vzdělanostní struktury se ve svém textu zabývala Šnejdová (2006). Vzdělání je nejhodnější charakteristikou pro zkoumání sociálního statusu a souvisí i s ostatními druhy ekonomické a sociální diferenciací obyvatel – s kvalifikací, povoláním, příjmem, životním stylem. V demografické literatuře se vzdělání hodnotí v souvislosti s popisem vlivů na charakter a průběh demografické reprodukce (Pavlík, 1986). Vzdělání také slouží k hodnocení závislosti prostorového rozmístění a socioekonomických charakteristik obyvatel v městském prostředí (Musil, 1968, Bartoňová, 1996), což je i cílem této práce.

V hlavním městě je dle Šnejdové (2006) ve srovnání s ostatními okresy a kraji ČR nejvyšší zastoupení vysokoškolsky vzdělané populace (25 % všech vysokoškoláků). K posilování vzdělanostní úrovně obyvatel dochází prostřednictvím imigrace. V 90. letech v Praze byli podle autorky vysokoškoláci jedinou vzdělanostní kategorií s kladným migračním saldem. Důvodem je zejména široká nabídka pracovních příležitostí a nejnižší nezaměstnanost. V zázemí Prahy se pak vzdělanostní struktura obyvatel proměňovala zejména v důsledku rezidenční suburbanizace. Toto území je oblast s nejvyšší proměnou vzdělanostní struktury ze všech lokalit v ČR.

V Praze je pak možné podle autorky (tamtéž) vysledovat jasné prostorové rozmístění vysokoškolsky vzdělaných osob (viz obr. 7). Oblastí s dlouhodobě vysokým podílem vysokoškoláků je zejména severozápadní část Prahy 6 (Dejvice, Baba, Hanspaulka nebo Střešovice). Toto území se dále vyznačuje dobrou dopravní dostupností do centra města, vysokou kvalitou bytového prostředí především ve vilové zástavbě a vysokým sociálním statusem svých obyvatel. Vysoký podíl vysokoškoláků lze vysledovat i ve staré historické zástavbě v centru města (Praha 1 a 2) či v rodinných domech v západní části Prahy 4 (Braník, Podolí). Vyšší úroveň vzdělání je charakteristické i obyvatelstvo nové výstavby rodinných domů jak na území Prahy (Troja, Žižkov, Jinonice), tak v zázemí města (Nebušice, Lysolaje), pro které je nové bydlení finančně dostupné také právě díky vyššímu sociálnímu statusu a vzdělání. Naopak dlouhodobě nízký podíl vysokoškoláků je ve východní části Prahy - ve venkovských oblastech Prahy 8, 9 a 10 (Míškovice, Nedvězí, Lipany).

Obr. 7 Prostorové rozmístění vysokoškolsky vzdělaných osob, Praha a její zázemí, 2001

Zdroj: převzato z Šnejdová, 2006, s. 117

Na sídlištích je pak stále ještě poměrně vysoká úroveň vzdělání, do budoucnosti je ale pravděpodobné, že se vzdělanostní struktura v důsledku emigrace osob do zázemí města postupně promění. Postupné snižování vzdělanostní úrovně nastalo již např. v Letňanech, Řepích či na Barrandově. Výsledkem je dle Šnejdové (2006) vysoká sociálně-prostorová diferenciacce obyvatel jednotlivých lokalit. Tyto osoby mají různý životní styl a odlišný denní rytmus. Zmíněný trend zřejmě vede též ke vzrůstající sociální polarizaci a případně i segregaci obyvatel jednotlivých částí regionu. Pro bližší poznání jednotlivých skupin obyvatel a jejich životního stylu se využívá např. behaviorální či časoprostorová geografie a též vznikají různé kvalitativní výzkumy a výběrová šetření zjišťující názory starousedlíků na nově příchozí a naopak (např. Zeleneč – viz Doležalová, Ouředníček, 2006).

Vývoj Prahy byl analyzován i v četných publikacích Českého statistického úřadu. Zajímavá je např. kniha *Demografický, sociální a ekonomický vývoj Hlavního města Prahy 2000-2004* (ČSÚ, 2005), v níž jsou vytvořeny skupiny pražských městských částí podle převažujících společných rysů. Městské části jsou odlišné např. dle počtu a složení obyvatel, typu převažující zástavby, stupně urbanizace, hustoty obyvatel, kvality technické infrastruktury, polohy územní jednotky v rámci města či dle sociálně-ekonomických podmínek života obyvatel. Podle počtu obyvatel jsou pražské městské části rozděleny na šest skupin – v prvních třech skupinách pak žije téměř 95 % obyvatel Prahy.

V prvním shluku najdeme území se zhruba 100 tisíci obyvateli, ve kterých žilo v roce 2004 37 % obyvatel Prahy, tj. Prahu 4 (129 tis. – údaje z roku 2004), Prahu 10 (107 tis.), Prahu 6 (100 tis.) a Prahu 8 (99 tis.). Tyto městské části mají počet obyvatel jako krajská města Plzeň, České Budějovice nebo Ústí nad Labem a nemají jednoznačně převažující typ zástavby. Najdeme zde jak městskou zástavbu vnitřního města, tak panelové domy na sídlištích či rodinné

domy městského typu. Charakteristické pro ně však je spíše starší věková struktura (nad věkovým průměrem Prahy) obyvatel. Žije zde téměř polovina všech Pražanů ve věku nad 64 let a pouze třetina pražských dětí.

Ve druhé skupině pak jsou městské části odpovídající početní velikostí malým krajským nebo velkým okresním městům (nad 50 tis. obyvatel) – např. Jihlavě, Kladnu či Karlovým Varům. Náleží sem městské části tzv. Jihozápadního města (Praha 11, 12 a 13), kde převažuje sídlištní zástavba. Díky imigraci mladých rodin v 80. letech minulého století je zde příznivá věková struktura. Praha 13 má dokonce nejmladší věkovou strukturu ze všech 57 městských částí (index stáří 36 %). I zde se ale projevuje postupné stárnutí obyvatel – podíl dětské složky obyvatel stále klesá. V Praze 11 a 12 pak žije nejvyšší podíl osob v ekonomicky aktivním věku (přibližně 80 %), z tohoto důvodu je zde jeden z nejnižších indexů ekonomického zatížení obyvatel. Velikostí do této skupiny patří i Praha 3 a 5.

Tyto části Prahy jsou ale odlišné od ostatních zde jmenovaných, a to jak typem zástavby (převládají starší městské domy typické pro centra měst), tak i nepříznivou věkovou strukturou s přirozeným úbytkem obyvatel.

Dále je vytvořen shluk městských území s 20 až 50 tisíci obyvateli. Sem je možné zařadit centrální části Prahy 1, 2, 7 a 9. Zde převládá starší věková skladba (průměrný věk i index stáří je vyšší než v celé Praze) obyvatel, kteří žijí ve starší historické zástavbě. Pro tato území je typické nevyhovující životní prostředí spojené s vyššími náklady na bydlení, což je jednou z příčin nižší četnosti mladých rodin s dětmi. Uvedený počet obyvatel má i Praha 14, 15 a 17, které zaznamenaly migrační přírůstek obyvatel. Díky tomuto přírůstku je zde nadprůměrný podíl dětí do 15 let, a to především v oblastech s nejnovější bytovou výstavbou (zejména v Praze 14 a 16).

Počet obyvatel mezi 5 a 10 tisíci obyvateli je v 11 pražských městských částech, mezi 2 a 5 tisíci ve 13 částech a do 2 tisíc obyvatel má zbývajících šest částí spíše venkovského charakteru – nejmenší z nich bylo Nedvězí s 200 obyvateli. Tyto městské celky se smíšenou zástavbou a dobrými podmínkami pro další výstavbu se k Praze přidružily v 60. a 70. letech. Typická je pro ně spíše mladší věková skladba obyvatel s průměrným věkem pod celopražským průměrem, nadprůměrným podílem dětí do 15 let a přirozený i migrační přírůstek obyvatel. Výjimkou je pouze Praha 19, kde je vyšší průměrný věk než v celé Praze a také zde nenajdeme novou bytovou výstavbu.

Zmíněné charakteristiky jednotlivých městských částí je možné si ověřit také v *Atlasu sociálně prostorové diferenciaci ČR* (Ouředníček, Temelová, Pospíšilová, 2011). Podíváme-li se zde na index stáří všech okresů ČR, zjistíme, že nejmladší věkovou strukturu podle tohoto ukazatele má právě zázemí Prahy, tj. okres Praha-západ. Po roce 2000 většina emigrantů z Prahy mířila právě do jižní části pražského zázemí. Praha-východ je pak 7. nejmladším českým okresem.

Rozvoj území Prahy je pak plánován za pomoci tzv. *Strategického a územního plánu hl. města Prahy* (Útvar rozvoje hlavního města Prahy, 2008), jehož účelem je zejména rovnoměrnější využití prostoru. Vnější a vnitřní město se liší také funkcemi, které jsou respektovány při stavbách nových budov. Zatímco vnitřní město má spíše symbolickou hodnotu a vznikají zde např. zajímavé stavby pro komerční využití (Myslбек, Tančící dům apod.),

ve vnějším městě je důležitá spíše užitná hodnota budov – stává se tedy sklady, obchodní centra apod. Sociodemografickou skladbou obyvatelstva v různých lokalitách České republiky se zabývá i *Strategie regionálního rozvoje České republiky Ministerstva pro místní rozvoj ČR (MMRČR)*¹⁶. Ta upozorňuje například na počet různých typů domácností v jednotlivých regionech se zaměřením na počet domácností jednotlivců.

3.2.3 Bratislava

Bratislava jako hlavní město Slovenska má podobné charakteristiky jako Praha – je to centrum pracovních příležitostí s vyššími mzdami, nízkou nezaměstnaností a vyšším podílem vysokoškolsky vzdělaných osob. Zároveň je to region s nejnižší sňatečností a plodností a nejvyšší rozvodovostí ze všech 8 slovenských krajů. Západní Slovensko má podle mnoha autorů (např. Korec, Smatanová, 1997, Korec, 2005) výrazně lepší podmínky pro další rozvoj, a to především díky své výhodné geografické poloze blízké Vídni. Tento rozvojový potenciál Bratislavy je velmi důležitý pro vývoj celého Slovenska a širšího středoevropského prostoru. Region Vídeň-Bratislava-Budapešť jako součást východní evropské geo-ekonomické zóny by tak mohl tvořit protiváhu západní Evropě a pomoci tak k rovnoměrnému vývoji Evropy.

Historický vývoj Bratislavy

Popsat historický vývoj Bratislavy bylo cílem mnoha publikací a studií (např. Kohútová, 1990, Lacika, 2000, Zubriczký, 2005, Halás, Džupinová, 2007), v nichž je popsán vývoj osídlení oblasti dnešní Bratislavy. Významnou lokalitou byl region již v dobách keltského osídlení či Velkomoravské říše. Důležitým předpokladem pro rozvoj města byla zejména výhodná poloha Bratislavy na křižovatce obchodních měst. Také proto se po vzniku uherského státu stalo sídlo pohraniční pevností.

O dominantě města – o bratislavském hradě, nazvaném podle knížete Braslava – pochází první písemná zmínka z 10. století. Město se rozšiřovalo nejprve v okolí tohoto hradu, ke kterému se postupně připojovaly osady na východě a jihovýchodě regionu. Městská privilegia získalo sídlo v roce 1291 od krále Ondřeje III.

Město bylo centrem kultury a vzdělání, první univerzita byla založena již v 15. století. Význam sídla se pak ještě více posílil v 16. století, kdy se díky dobytí Budína Turky stalo hlavním městem Uherska. Do roku 1830 pak byla Bratislava korunovačním a do roku 1848 sněmovním městem uherského království. Díky této dominantní roli v regionu směřovalo do

¹⁶MMRČR je ústředním orgánem státní správy v regionální politice, bydlení, cestovním ruchu a v územním plánování. Vymezuje např. pojmy „regionální politika“, „regionální rozvoj“ či „regionální disparity“. *Regionální rozvoj* je podle ministerstva dynamický a vyvážený rozvoj regionální struktury určitého celku a jeho částí (tj. regionů či mikroregionů) a jeho cílem je odstraňování/zmírňování regionálních disparit. *Regionální disparity* znamená rozdíly v úrovni hospodářského, environmentálního a sociálního rozvoje regionů v míře, která je celospolečensky uznána za nežádoucí. *Regionální politika* je pak soubor intervencí zaměřených podle konkrétní situace státu a jeho regionů a podle očekávaných vývojových tendencí na podporu opatření vedoucích k růstu ekonomických aktivit a lepšímu územnímu rozložení a k rozvoji infrastruktury (<http://www.mmr.cz/>)

Bratislavy mnoho emigrantů, a to zejména z jihu Maďaři, Chorvati nebo Bulhaři. Tím se zvýšil počet obyvatel během 18. století z 9 tisíc na téměř 35 tisíc obyvatel a Bratislava se stala nejpočetnějším městem Slovenska s velmi diferencovaným národnostním složením. Industrializace a následná urbanizace urychlila populační růst města. Podle výsledků prvního oficiálního sčítání lidu v roce 1869 žilo v Bratislavě přes 50 tisíc obyvatel.

V roce 1919 se změnil název města z Prešpurku na Bratislavu. V meziválečném období získala Bratislava širší pravomoci – především byla zodpovědná za správu celého Slovenska. V meziválečném období v souvislosti s rychle se rozvíjícím průmyslem přišlo do Bratislavy za prací mnoho emigrantů. Proto byla také realizována výstavba nájemních bytových domů v Novém Meste a Ružinově a došlo k dalšímu územnímu rozšiřování města. I to bylo důvodem, proč ve 30. letech vznikl první regulační plán pro další urbanistický rozvoj města. Za první republiky se prohloubila sociální diference obyvatel města, zámožní si stavěli vily v okolí hradu, střední vrstva si pořizovala rodinné domy v širším centru města a chudí byli vytlačeni na periferie. Tak vznikly dělnické čtvrtě Trnávka a Slovany.

Bratislava se nejvíce územně rozšiřovala po 2. světové válce (viz obr. 8). Již v roce 1943 se k městu připojila obec Karlova Ves. Další obce se přičlenily v roce 1946 – na západě Devín, Dúbravka, Lamač, na jihu města Petržalka a k východní části města přibyla sídla Prievoz, Rača a Vajnory. Tímto rozšířením se území města skoro ztrojnásobilo a zvýšil se i počet obyvatel Bratislavy, a to na téměř 200 tisíc obyvatel.

Další růst města pomocí administrativního přičlenění okolních obcí k hlavnímu městu proběhl v 70. letech minulého století, a to v roce 1972 přiřazením Devínské Nové Vsi, Záhorské Bystrice, Vrakuň, Podunajských Biskupců, Rusovce, Jarovce a Čunova. Velká část těchto obcí si zachovala po dlouhou dobu venkovský charakter, a to jak zástavbou, tak složením obyvatel. Nejvyšší populační přírůstek také díky propopulačním opatřením pak zaznamenala Bratislava v 70. letech 20. století – do města v této době přibýlo více než 75 tisíc obyvatel.

Obr. 8 Prostorový růst Bratislavy po 2. světové válce

Zdroj: převzato z Halás, Džupinová 2007, s. 29.

Vývoj po roce 1989 přinesl významné hospodářské, sociální či demografické změny spolu s vytvořením nového administrativního členění města na 17 městských částí v 5 okresech. Názory různých sociálních skupin na změny v souvislosti s transformací slovenské společnosti po roce 1989 bývají často také předmětem sociologických výzkumů (např. Bútorová, 1996¹⁷).

Tak jako v Praze ovlivnil strukturu a počet obyvatel města zejména rozvoj výstavby panelových sídlišť. První hromadná bytová výstavba byla realizována již začátkem 50. let v Rači. Rozvoj těchto bytových komplexů nastal v Bratislavě v 60. letech, a to spolu s rozvojem industrializace a standardizace bytové výstavby za účelem vyřešit poválečný nedostatek bytů a zlepšit úroveň bydlení a životní podmínky obyvatel. Panelová sídliště v Bratislavě tak plně odpovídala „...socialistickým představám politiky rozvoje bydlení a města o kvalitě bydlení a života nového socialistického jedince.“ (Kapeller, Beran, 2009, s. 3) V Bratislavě vzniklo několik velkých sídlišť – od Februárky z 50. let přes Ružinov, Karlovu Ves a Dúbravku k největší Petržalce pro 150 tisíc obyvatel postavenou mezi lety 1973-80 až po nejnovější Dlhé Diely z let 1987-95. Největším problémem těchto novějších rozsáhlých sídlišť je (tak jako v Praze) nedostatečná občanská a technická vybavenost, která se již nestihla kvůli změně režimu realizovat.

V první polovině 90. let byla bytová výstavba takřka zastavena, probíhala pouze dostavba sídlišť či rekonstrukce stávajícího bytového fondu. Pro vývoj Bratislavy byl dle mnoha autorů (Zubriczký, 2005, Halás, Džupinová, 2007) přelomový rok 1996, kdy se zastavil plynulý populační růst města zejména v důsledku stěhování a projevil se poprvé od 2. světové války jeho populační úbytek, který vznikl vlivem nízké porodnosti v kombinaci se vzrůstající úrovní stěhování osob do zázemí města. Od poloviny 90. let bylo totiž snazší financovat koupi nemovitosti díky rozšíření hypoték, stavebních spoření a státního fondu rozvoje bydlení. Také fyzická dostupnost bytů rostla. Nejnižší počet nově postavených bytů byl v roce 1996. Od tohoto roku se však nová výstavba zvýšila. Zrychlila se pak zejména po roce 2001 (Korec, 2005, 2006). Také z tohoto důvodu byl v letech 1997 - 2004 počet vystěhovaných vyšší než počet přistěhovaných. V tomto období tak nastává dynamický nástup suburbanizace, a to nejprve na sever a severozápad od administrativních hranic Bratislavy, později i v dalších směrech. Výskyt suburbánních zón je ale na západě a jihu města limitován blízkostí státních hranic s Rakouskem (Kebisová, 1999).

---

¹⁷ Výzkum ozřejmuje i geografickou a sociální diferenciaci obyvatelstva Slovenska. Dle závěrů šetření se obyvatelé Bratislavy lépe orientovali v problémech ekonomické transformace, byli více připraveni na privatizaci podniků a využili tak lépe pracovní příležitosti v nově se ustanovujícím soukromém sektoru. Příčinou podle autorky je zejména odlišná vzdělanostní struktura obyvatel hlavního města s vyšším podílem vysokoškolsky vzdělaných osob, než najdeme v jiných slovenských regionech.

Demografický vývoj Bratislavy¹⁸

Dnes v Bratislavě žije podle údajů Statistického úřadu Slovenské republiky (SSÚ) 432 060¹⁹ obyvatel, což představuje přes 8 % celkového počtu obyvatel Slovenské republiky. Z hlediska územního členění patří město do Bratislavského kraje (NUTS 2 i NUTS 3), který tvoří 8 okresů (NUTS 4) – 5 bratislavských územních jednotek a okresy Senec, Malacky a Pezinok. Tyto kraje se reformou veřejné správy z roku 2001 staly tzv. *Vyššími územními celky* (VÚC), které jsou samosprávnými územními jednotkami. Samotné město se pak dělí od roku 1990 na 17 městských částí a 20 katastrálních území. Tak jako v Praze jsou bratislavské městské části autonomními územními jednotkami sloužící k výkonu samosprávy.

Tab. 2 Vývoj počtu obyvatel středního stavu, narozených a zemřelých, Bratislava, 1970–2010, v tis.

Rok	1970	1980	1991	2001	2010
Počet obyvatel	305 932	380 259	442 197	428 608	432 060

Zdroj dat: Slovenský statistický úřad (SSÚ)

Počet obyvatel slovenského hlavního města rostl až do počátku 90. let, od kterých se velikost populace Bratislavy začala snižovat v důsledku přirozeného úbytku i převahy počtu vystěhovaných osob nad přistěhovanými. V roce 2005 se pak poprvé v novém tisíciletí zvýšil počet obyvatel hlavního města, a to zejména díky imigraci.

V letech 1980 – 2007 se neustále snižoval počet obyvatel zejména ve Starém Meste a od 90. let i v Petržalke. Naopak jednoznačně růstové tendence charakterizují Vrakuňu, Karlovu Ves, od 90. let také Vajnory, Záhorskú Bystricu a Rusovce. Nejvíce obyvatel ale stále žije v sídlištní zástavbě městské části Petržalka (Mládek, 2004).

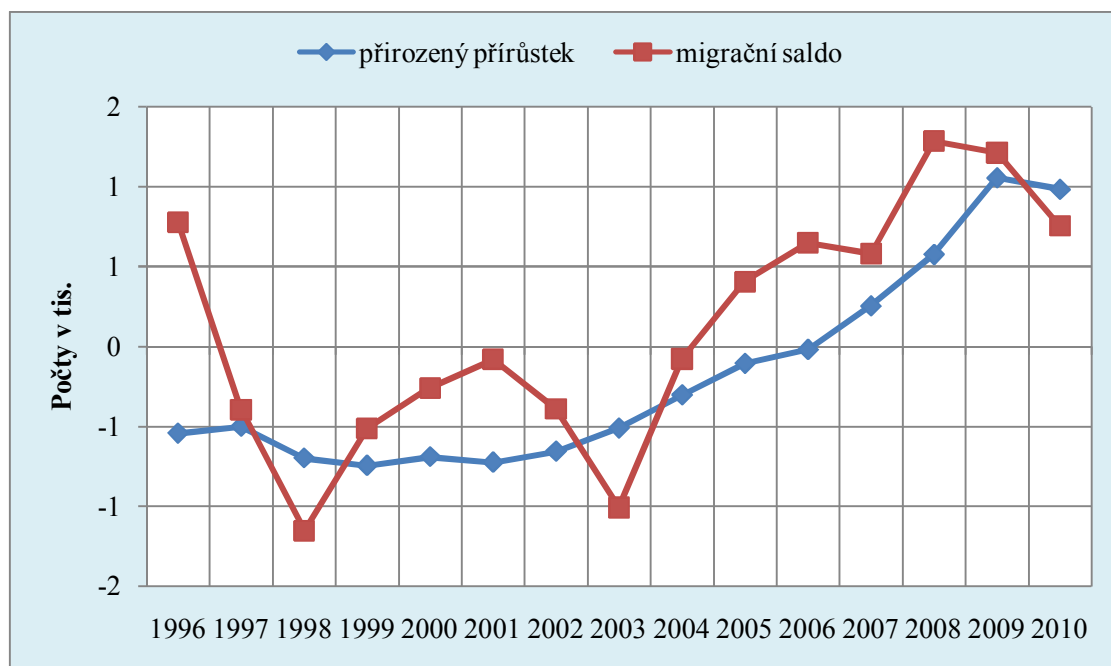
Od 80. let minulého století se v Bratislavě prohloubil pokles plodnosti, který měl významný vliv na snížení přirozeného přírůstku. V roce 1995 pak město poprvé zaznamenalo přirozený úbytek obyvatelstva, který trval až do roku 2006. Spolu s tímto jevem zaznamenala Bratislava i záporné migrační saldo. Mezi lety 1997 a 2004 také v důsledku zvýšení bytové výstavby v zázemí města byl počet vystěhovaných osob vyšší než počet přistěhovaných (viz obr. 9).

Přirozený přírůstek byl nejvyšší v roce 2010 v zázemí Bratislavy v okrese Senec (téměř 6 ‰), kam se stěhovalo i nejvíce osob. Oproti tomu nejvýraznější přirozený úbytek nastal v roce 2001 v centrální části Bratislavy (-7,5 ‰) a nejvýznamnější úbytek stěhováním v roce 2010 v Bratislavě V (-10 ‰).

¹⁸ Data v této části textu pocházejí z internetových stránek slovenského statistického úřadu (<http://portal.statistics.sk>)

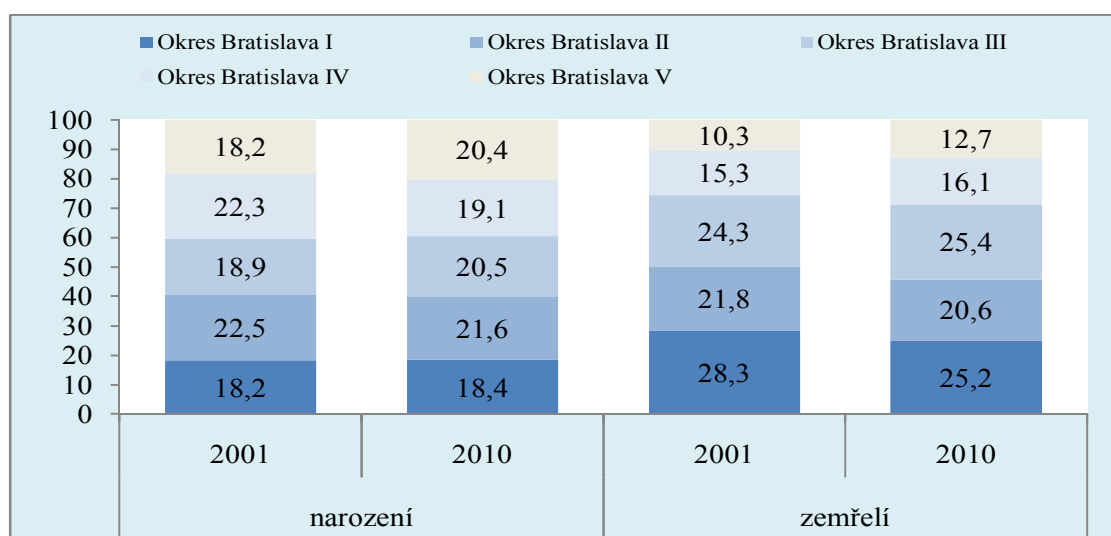
¹⁹ Údaj k 31. 12. 2010.

Obr. 9 Vývoj přirozeného přírůstku a migračního salda, Bratislava, 1996–2010, v tis. obyv.

Zdroj dat: SSÚ

Regionální rozdíly najdeme také v počtech narozených celkem (spolu s počtem zemřelých na obr. 10). Jejich nejvyšší počet mělo na počátku 90. let Staré Mesto a Ružinov, tedy městské části Bratislavy. Od roku 2001 ale rostla porodnost nejvíce v zázemí města, například v obci Senec se počet narozených zvýšil o 116 % (na 14 ‰). Z bratislavských okresů se hrubá míra porodnosti zvýšila v Bratislavě III (o 83 %) a Bratislavě V (o 77 %) shodně na 12 ‰. Nejnižší počet narozených je pak dlouhodobě v centru města – v okrese Bratislava I, i zde se ale tento počet od roku 2001 zvýšil ze 7 na téměř 11 ‰.

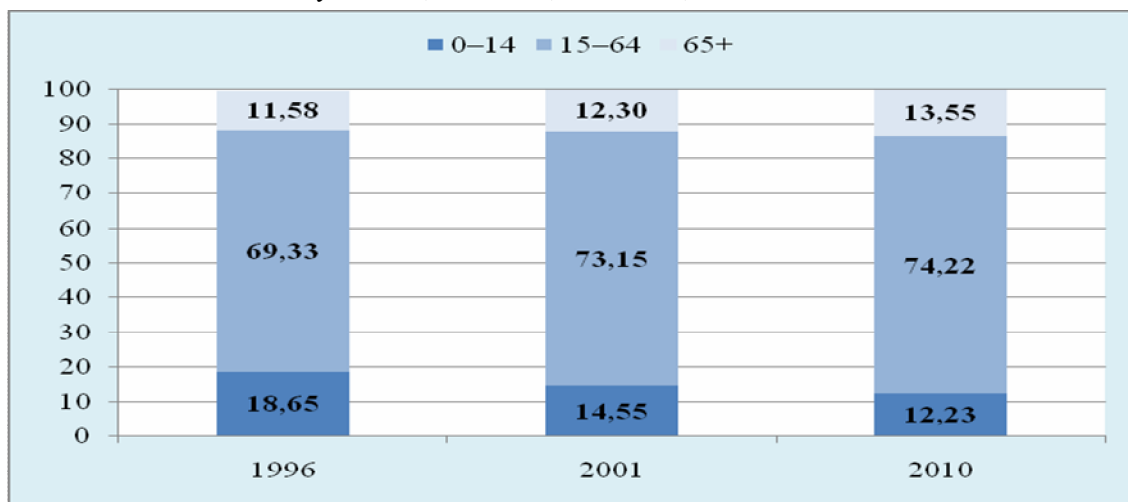
Obr. 10 Vývoj podílů jednotlivých okresů na celkovém počtu narozených a zemřelých, Bratislava, 2001 a 2010, v %

Zdroj dat: SSÚ

Počet zemřelých v kraji je poměrně stabilní a je ovlivněn zejména věkovou strukturou obyvatel daného území. Nepříznivý vývoj úmrtnosti daný především starší věkovou skladbou je v okresech Bratislava III a I, kde se pohybuje hrubá míra úmrtnosti kolem 13 %. Naděje dožití při narození se v celém regionu neustále zvyšuje. Nejvyššího věku se podle údajů z roku 2010 dožívají muži v Bratislavě IV (75,3 let) a ženy v Bratislavě I (80,6 let). Mezi příčinami úmrtí jsou pak dlouhodobě na prvním místě nemoci oběhové soustavy.

I v Bratislavě populace postupně stárne, od roku 1996 se zvýšil podíl osob v poproduktivním věku o 2 procentní body na 13,5 % a ve věku 15–64 let o 5 bodů na 74,2 %. Oproti tomu podíl obyvatel v předproduktivním věku se snížil z 18,7 % na 12,2 %. Index stáří pak v Bratislavě přesáhl v roce 2010 hodnotu 110 důchodců na 100 dětí. Věkovou strukturu Bratislavanů z let 1996, 2001 a 2010 lze pozorovat na následujícím obrázku (obr. 4), ze kterého je zřejmé demografické stárnutí obyvatel města.

Obr. 11 Věková struktura obyvatelstva, Bratislava, 1996–2010, v %

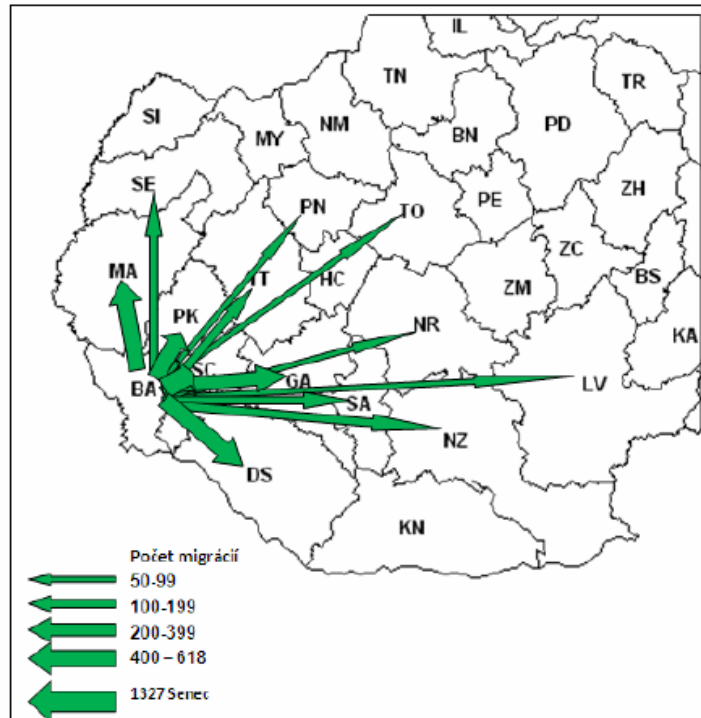
Zdroj dat: SSÚ

Potrátovost se v celém Bratislavském kraji stále snižuje, nad celokrajskou hodnotou indexu potrátovosti (25 %) jsou však okresy Malacky a Bratislava V a I s hodnotami kolem 30 provedených potratů na 100 živě narozených dětí.

Sňatečnost se v Bratislavě za posledních deset let mírně zvyšovala, nejvyšší byla od roku 2001 zaznamenána v roce 2010, a to v okrese Bratislava V, kde proběhlo téměř 7 sňatků na 1000 obyvatel (v celé Bratislavě se hodnoty pohybují kolem 5 sňatků na 1000 obyvatel). Naopak o 0,2 bodu se sňatečnost snížila v okrese Bratislava IV, kde se naopak projevila nejvyšší rozvodovost – zde připadlo na 100 sňatků téměř 60 rozvodů, což bylo o více než 20 rozvodů více než v Bratislavě I (s indexem rozvodovosti 37,8).

Slovenské hlavní město je od roku 1996 migračně ztrátové. Z Bratislavy se jednotlivé osoby nejčastěji stěhují do zázemí města, převážně tedy do okresů Senec, Malacky a Pezinok. Velký počet imigrantů směřuje také do okresů Dunajská Streda a Galanta v Trnavském kraji. Naopak do Bratislavy se spíše přesouvají obyvatelé ze vzdálenějších okresů Slovenské republiky, například z východního Slovenska z okresů Prešov, Poprad či Spišská Nová Ves nebo ze střední části země například z okresu Zvolen. Migrační toky z a do Bratislavy lze sledovat v mapkách na obr. 12 a 13.

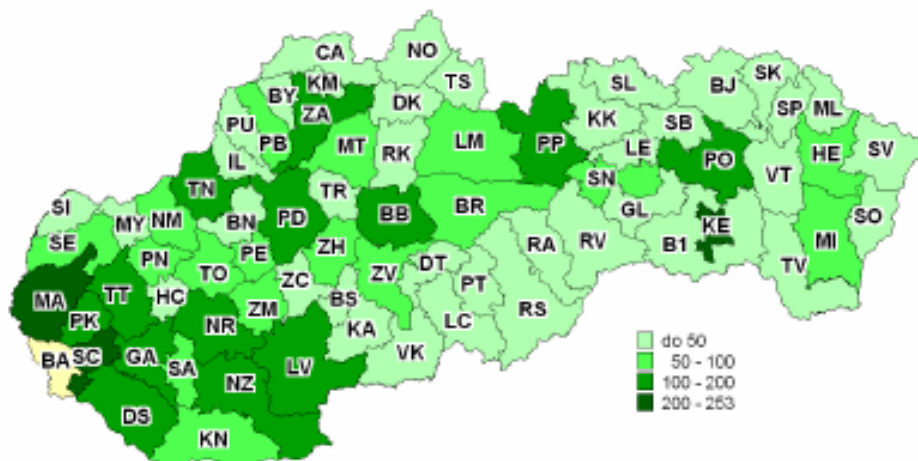
Obr. 12 Hlavní migrační toky z Bratislavy do okresů Slovenské republiky, 2005–2009

Pozn. Zkratky u nejširších šipek znamenají: BA=Bratislava, MA=Malacky, PK=Pezinok, SC=Senec, GA=Galanta a DS=Dunajská Streda.

Zdroj: převzato z Jurčová, D., 2010, s. 27

Obr. 13 Hlavní migrační toky do Bratislavy z okresů Slovenské republiky, 2005–2009

Pozn. Zkratky u nejtmašších územních jednotek znamenají: BA=Bratislava, MA=Malacky, SC=Senec, KE=Košice; ostatní zkratky jsou standardně využívané SSÚ (např. v SODB 2011).

Zdroj: převzato z Jurčová, D., 2010, s. 25

Empirické výzkumy socioprostorové struktury Bratislavy

Proměnám hlavního města Slovenska v důsledku transformačních procesů bylo věnováno mnoho odborných textů (např. Ira, 2003, Korec, 2002, Mládek, 1998). Vliv těchto změn na socioprostorovou strukturu a demografickou skladbu jednotlivých oblastí Bratislavy byl pak popsán např. v textech Matloviče (2004).

Jedním z relevantních zdrojů informací k tématu této práce je grantový projekt *Demografické zmeny vyvolané suburbanizačnými procesmi v zázemí Bratislavy* (Novotný 2011b) Univerzity Komenského v Bratislavě, který se zabývá zejména analýzou regionů největších slovenských měst. Konkrétně je pak zde využito konceptu tzv. funkčních městských regionů (více např. v Bezák, 2000). Ve všech zkoumaných oblastech se podle Novotného (2011b) kompenzovaly migrační úbytky měst migrační přírůstky jejich zázemí. Výjimkou byla pouze Bratislava, která jako jediná ze sledovaných měst (Košice, Prešov, Žilina, Nitra, Banská Bystrica) zaznamenala od roku 2005 kladnou migrační bilanci, přesto však migrace do zázemí Bratislavy nestagnovala, ale dále rostla. Hrubá míra migračního salda byla ze všech sledovaných regionů nejvyšší právě v případě Bratislavy, a to jak jejího jádra, tak zázemí. Migračně ziskové zázemí s podobnou úrovní imigrace (11,6) měla jen Banská Bystrica. Autor (tamtéž) tuto skutečnost vysvětluje výraznými disparitami mezi slovenskými regiony, kdy Bratislava je dlouhodobě hospodářsky nejrozvinutější oblastí země. Proto se v případě hlavního města neprojevuje jen suburbanizace, ale lze stále zaznamenat i urbanizační tendence.

Zubrizcký (2005) uvádí, že suburbanizace Bratislavy začala v 90. letech minulého století výstavbou rodinných domů, především na severozápadním okraji města okolo periferních městských částí, které se k Bratislavě přičlenily v 70. letech minulého století. Do ostatních oblastí se obyvatelé Bratislavy začali stěhovat až ve druhé polovině 90. let, často také díky výhodné poloze hlavního města blízko hranic s Rakouskem i přes hranice státu. Rozvoji suburbanizace výrazně napomohla privatizace, díky které si mohli dovolit vlastní bydlení širší vrstvy obyvatelstva. Na druhou stranu na venkov v zázemí města se stěhovaly i nízkopříjmové rodiny, jež využívaly levnějšího bydlení za hranicemi města.

První fáze suburbanizace byla rezidenční (více Slavík, Kurta, 2007) a projevovala se výstavbou rodinných domů zámožnějšími obyvateli Bratislavy, zejména na okrajích obcí Limbach, Marianka a Záhorská Bystrica. Druhá etapa byla spíše komerčního rázu, kdy velké stavební projekty uskutečňovaly spíše než individuální stavitelé velké developerské společnosti, jež situovaly výstavbu domů často na „zelenou louku.“ Nejvyšší populační růst se z obcí v zázemí Bratislavy²⁰ projevil do roku 2001 v Limbachu (index růstu byl 126 %). Suburbanizace je patrná i v obcích okresu Malacky a Senec, a to již mezi roky 1990 a 1997. Více než třetina přistěhovaných do této oblasti pocházela z Bratislavy, v obci Rovinka to pak bylo dokonce více než 80 %, v Miloslavove 76 % a v Borince téměř 70 % obyvatel Bratislavy²¹. Poměrně rychle populačně rostla i některá jiná sídla (Lehnice, Plavecký Štvrtok), u kterých však

²⁰ Do zázemí Bratislavy se řadí např. podle koncepce funkčních městských regionů (Bezák 1990) kromě okresů Bratislavského kraje i část okresu Dunajská Streda Trnavského kraje. V posledních letech narůstá i příhraniční migrace, proto by se při výzkumu zázemí Bratislavy měly zkoumat i příhraniční oblasti Maďarska a Rakouska (Slavík, Kurta 2007).

²¹ V dalších obcích jako je Častá nebo Most při Bratislavě tvoří ze všech imigrantů příchozí z Bratislavy kolem 60 % (Morávková, 1999).

nelze předpokládat vliv suburbanizačních procesů. Imigrace totiž zde nebyla tak výrazná a zvýšil se spíše počet obyvatel skupin s nižším sociálním statutem, což není pro suburbanizaci typické. Obecně lze říci, že populační růst lokality byl tím vyšší, čím se sledovaná oblast nacházela blíže k administrativním hranicím Bratislavy (Zubricský, 2005)

Na přítomnost heterogenity obyvatel Bratislavy upozorňuje text autorů Ondoše a Korce (2006). Demografické, sociální či ekonomické odlišnosti obyvatel se podle nich projevují ve využívání města i v denních pohybech jednotlivých sociálních skupin. Nejviditelnější jsou materiální nerovnosti, jejichž důsledkem může být sociální vyloučení nízkopříjmových skupin z lukrativnějších prostorů města či vytvoření ghett. Jinými slovy tak může vzniknout sociální segregace obyvatel, která se v určité míře projevuje zejména na sídlištích (např. v Petržalce). I v Bratislavě můžeme najít dobrovolné fyzické oddělení imigrantů s vyšším sociálním statutem od původních obyvatel oblasti (tzv. gated community), příkladem může být nová zástavba v Záhorské Bystrici.

Korec a Ondoš (2006) upozorňují na skutečnost, že kompletní sociálně-demografickou strukturu města je velmi obtížné postihnout. Skladbu obyvatel je totiž nutné brát v širším pohledu – tedy zkoumat i bezdomovce, denně dojíždějící osoby do zaměstnání a škol či návštěvníky města. Vzhledem k dostupným údajům to často ale není možné. Tento fakt je proto třeba brát v úvahu alespoň při interpretaci výsledků. Cílem textu zmíněných autorů (tamtéž) pak bylo vytvořit nový model sociálně-demografické struktury Bratislavy, který porovnali se staršími modely (např. Bezák, 1988). Teoreticky vycházeli ze sociální ekologie a koncepce přirozených a sociálních areálů. Použití sociálních areálů je zajímavé tím, že se sledují poměrně homogenní skupiny obyvatel s podobnými sociálními a demografickými charakteristikami. V současnosti se k aplikaci této koncepce využívá vícerozměrné statistiky, zejména metody shlukové a faktorové analýzy. Autoři k vytvoření modelu využili dat za urbanistické obvody Bratislavy ze Sčítání lidu, domů a bytů 2001. Urbanistické obvody pak po vzoru Bezáka sloučili do 121 prostorových jednotek. Více rozdělena byla pouze území sídlišť – Petržalky, Karlovej Vsi a Devínskej Novej Vsi kvůli vyššímu počtu jejich obyvatel. Do analýzy byly zařazeny demografické, sociální a ekonomické proměnné a charakteristiky bydlení. Typ bydlení má totiž podle nich schopnost odrážet demografické a socioekonomické podmínky obyvatel města. Zvláštní pozornost věnovali stáří bytového fondu, aby rozlišili starou historickou zástavbu a poválečnou výstavbu od zástavby ze 70.–90. let minulého století. Velmi podobné proměnné pak byly také zařazeny do analýzy této diplomové práce. Z tohoto důvodu bude u interpretace výsledků věnován prostor k jejich komparaci se závěry Korcova a Ondošova modelu.

Autoři (tamtéž) tedy vytvořili pět faktorů, které vstupovaly do shlukové analýzy. Bratislavu pak rozdělili do několika oblastí. Dvě skupiny s vysokým socio-ekonomickým statutem a vyšším vzděláním najdeme podle nich v centru města. Zde obyvatelé žijí buď ve vilové zástavbě, nebo starších bytových domech. Do další skupiny patří tři bratislavská sídliště, která obývá 80 % obyvatel města. Tato sídliště se liší především věkovou strukturou – ta nejstarší jsou charakteristická příchodem nové generace s malými dětmi. I tito autoři považují bratislavská sídliště za sociální segregaci nejohroženější lokalitu. Poslední skupinu tvoří periferní oblasti, kde bydlí jak starousedlíci, tak nově příchozí obyvatelé hledající lepší

podmínky pro bydlení. Suburbanizace se podle autorů tedy projevuje i v hranicích města, a to konkrétně na jeho okrajích, kde převládá venkovský charakter bydlení.

Sociodemografické struktury obyvatel Bratislavy se pak věnuje i příspěvek Andráška (2006), který ovlivněn faktorovou ekologií redukoval 25 proměnných popisujících sociální a demografické charakteristiky Bratislavanů na 4 „dimenze“. I on využíval dat ze Sčítání lidu 2001, avšak vzhledem k záměru přiblížit kvalitu života obyvatelů hlavního města do analýzy nezačlenil proměnné týkající se bydlení a bytového fondu v Bratislavě.

Výzkumy se často zabývají také nejpočetnější městskou částí Petržalka, která je považována vzhledem k sociodemografické struktuře jejich obyvatel za nejhomogennější část Bratislavy. Jak již také bylo zmíněno, Petržalka od 90. let migračně ztrácí, a to zejména kvůli emigraci tamějších obyvatel do zázemí Bratislavy, tedy do okresů Senec, Malacky a Pezinok. Vzhledem k její velikosti a funkčně-prostorovému významu je žádoucí vytvořit demografickou prognózu této městské části, což bylo cílem textu Blehy a Popjakové (2007).

Halás a Džupinová (2007) pak prozkoumali všech 17 městských částí Bratislavy v souvislosti s rozložením převažujícího typu zástavby a utvořili na základě jejich podobností typologii pěti různých oblastí města (viz obr. 14). K analýze využili dat ze SLDB 2001.

Obr. 14 Typologie městských částí Bratislavy, 2001

Zdroj: převzato z Halás, Džupinová, 2007, s. 34

První skupinu podle autorů (tamtéž) tvoří centrum (Staré Mesto), kde se nachází výrazně dražší byty a započal zde proces gentrifikace, kdy o bydlení v centru vzrůstá zájem ekonomicky silného obyvatelstva. Širší centrum (Nové Mesto, Ružinov) je podle autorů charakteristické zhruba stejným podílem rodinných, cihlových bytových a panelových domů, které plynule navazují na centrum. Další skupinu tvoří městské části s dominantním podílem panelových sídlišť (zejména Petržalka). Jinou lokalitu tvoří bývalé venkovské obce, které jsou doplněné panelovými sídlišti, příkladem je městská část Lamač. V posledním shluku se pak nachází venkovské obce, které si udržely svůj venkovský charakter (např. Vajnory či Rusovce).

Autoři (tamtéž) toto rozvrstvení dávají také do souvislosti se sociální diferenciací obyvatel. Podle jejich názoru tato sociální stratifikace je patrná především u vyšších sociálních vrstev v podobě gentrifikace a stavbě luxusních domů jak v suburbanizovaných zónách (Záhorská Bystrica), tak na okrajích města. Opačné tendence sociální segregace nejsou podle autorů v Bratislavě ani na sídlištích prozatím patrné.

Vývoj intenzity bytové výstavby včetně popisu nových projektů rezidenční a komerční zástavby pak popsal ve své práci např. Šveda (2010).

V četných studiích se lze mnoho dočíst také o tzv. denních pohybech obyvatel Bratislavy (např. Ira 1999, Zubricský, 2005). Tyto pohyby jsou odlišné v různých částech města hlavně kvůli rozdílnému složení jejich populace (studenti v centrech měst, důchodci-starousedlíci a ženy na mateřské dovolené-imigrantky v zázemí města). Zajímavé je sledovat docházku obyvatel za prací z jednotlivých obcí v zázemí města. Nejvíce dojíždějí podle Zubriczkého obyvatelé Mostu pri Bratislave (94 %), což je obec v těsném sousedství města. Častá docházka ekonomicky aktivních obyvatel však existuje také z měst Senec (75 %) a Pezinok (74 %), která by svou velikostí a infrastrukturou měla Bratislavě v oblasti pracovních příležitostí alespoň částečně konkurovat. I zde platí pravidlo, že denní docházka do zaměstnání klesá spolu se vzdáleností lokality od Bratislavy a hlavních dopravních tahů. Stále také existuje opačná dojíždka za prací – z města na venkov, kterou uskutečňují spíše chudší obyvatelé. Spolu s poklesem pracujících osob v priméru však klesá i tento způsob dojíždění. (Zubricský, 2005)

Bratislava a její obyvatelé byli samozřejmě předmětem zkoumání také mnoha sociologických studií. V některých byla porovnána s ostatními hlavními městy střední Evropy (Falt'an, 1995), v jiných byla analyzována z pohledu regionálního rozvoje Slovenska (Falt'an, 2005). Sociologové města prozkoumali mj. i koncepcie rozvoje Bratislavy včetně nové rezidenční a komerční výstavby (Gajdoš, 1990, Falt'an 2009), a to i v souvislosti s jeho socioprostorovou strukturou a lidským potenciálem (Gajdoš, Tvrdoň, Falt'an, 2006).

3.2.4 Shrnutí

Bratislava je pro Slovensko, stejně jako Praha pro Českou republiku, centrem zaměstnanosti. Nachází se zde atraktivní nabídka práce, vyšší průměrné mzdy i kvalitnější infrastruktura.

Srovnáme-li Prahu a Bratislavu vzhledem k jejich demografickému vývoji, nalezneme mnoho shodných rysů. V obou městech se zvýšil počet obyvatel. Při shodném zastoupení dětí v populaci (bratislavských 12,4 a pražských 12,8 %) je v Bratislavě vyšší podíl osob v poproduktivní složce obyvatel (24,8 ku 16,4 %). Přesto průměrný věk obyvatel v Praze (41,6) o něco převyšuje věk Bratislavanů (41). Počet žen na 100 mužů je pak vyšší v Bratislavě (113) než v Praze (105). Ve slovenské metropoli byl dále zaznamenán prudký pokles plodnosti, kvůli němuž nastal mezi lety 1995 a 2007 přirozený úbytek obyvatel. V Praze byl přirozený přírůstek osob zaregistrován již o rok dříve, v roce 2006. Počet narozených (celkem) se v obou městech zvýšil zejména v zázemí měst. Celkově je pak úroveň porodnosti (12 ‰)²² i úmrtnosti (10 ‰) v obou městech srovnatelná. V české metropoli je pak o více než rok vyšší naděje dožití při narození jak pro ženy, tak pro muže. V obou městech jsou shodně nejčastější příčinou úmrtí nemoci oběhové soustavy. Zatímco pak v Praze sňatečnost spíše klesala, v Bratislavě naopak rostla, hodnoty v roce 2010 jsou však za celá města téměř shodné (4,7 vs. 5 ‰). Rozvodovost je pak dlouhodobě vyšší v Praze než v Bratislavě (59 vs. 50 rozvodů na 100 sňatků), ale např. v okrese Bratislava IV dosahuje rozvodovost stejných hodnot jako v Praze.

²² Odhlédneme-li od věkové struktury obyvatel, která ztěžuje srovnání měst pomocí hrubých měr.

Závěry a poznatky z výzkumů sociodemografické struktury Prahy a Bratislavy naznačené v třetí části práce pak dále slouží zejména k interpretaci výsledků. Jelikož tato diplomová práce využívá sociálně-ekologického přístupu k vytvoření modelů po vzoru modelu koncentrických zón (Burgess, 1925), je v analytické části věnován prostor komparaci autorčina modelu a jeho interpretace s jinými podobně vytvořenými modely. Oblast Prahy a jejího zázemí je srovnána se závěry Sýkorova modelu (1996). Sýkora sice využívá starších dat ze SLDB 1991, přesto pro srovnání základních tendencí a interpretací výsledků tento model stačí, a to také proto, že v práci jsou shluky analyzovány od roku 1996, tedy od roku, ve kterém byl pražský model vytvořen. Bratislavská typologie pak je porovnána s výsledky představené Korcem a Ondošem (2006). Tato studie opět poslouží spíše k porovnání interpretace analýzy než ke srovnání výsledků, a to z toho důvodu, že autoři analyzovali na základě podobných metod i proměnných pouze území Bratislavy a nikoliv jejího zázemí.

Kapitola 4

Výzkumné otázky a hypotézy

V souladu s cíli práce je vymezeno několik výzkumných otázek. Tato diplomová práce hledá odpovědi na to, jaká je sociodemografická struktura obyvatel Prahy a jaká je v Bratislavě a jestli lze pozorovat ve skladbě obyvatelstva těchto hlavních měst nějaké podobnosti či odlišnosti. V centru zájmu stojí také otázka, zda se liší vývoj počtu obyvatel v centrech měst od jejich zázemí, jaké město roste populačně rychleji a která část má na tento růst nejvyšší vliv. Najdeme pak v obou metropolích stejné části města s nejvyšším růstem a poklesem počtu obyvatel? Ovlivňuje významněji tento růst/pokles přirozená měna či migrace? A v jakých oblastech je nejvyšší či nejnižší úhrnná plodnost a kde naděje dožití? Analýzou dat ze *Sčítání lidu, domů a bytů* a regionálních dat ze statistických ročenek a publikací o pohybu obyvatel lze odpovědět na všechny vyjmenované otázky. Zpracováním údajů z výběrového šetření *Životní podmínky* zajišťovaného Českým statistickým úřadem lze dále zjistit také to, zda jsou se svým zdravotním stavem spokojenější lidé obývající rodinné domy, než ti z bytových domů; či zda se liší sociodemografická skladba obyvatel i v důsledku charakteru jejich bydlení.

Po uvedení poznatků o historickém a demografickém vývoji a závěrů četných studií zabývajících se diferenciací obyvatelstva Prahy či Bratislavy lze dále formulovat také hypotézy, které jsou následně otestovány v analytické části práce. Předpoklady jsou tedy následující:

- 1) Prahu i Bratislavu tvoří několik sociodemograficky odlišných částí.
- 2) V Praze a v Bratislavě nejsou ve skladbě obyvatel v jednotlivých částech města (centrum-okraje města-zázemí) výrazné rozdíly.
- 3) V centrech obou měst žijí spíše starší lidé a domácnosti jednotlivců.
- 4) Nejmladší věkovou strukturu mají zázemí měst, kde je nejvyšší úroveň porodnosti a vysoký podíl rodinných domácností s dětmi.
- 5) Populačně nejrychleji rostou zázemí obou měst, a to díky imigraci a v posledních letech také vlivem přirozeného přírůstku.
- 6) Centra měst v důsledku přirozeného úbytku a emigrace místních obyvatel populačně ztrácejí.
- 7) Rychlejší populační růst najdeme ve sledovaném období v Praze především díky zvýšení počtu obyvatel v pražském zázemí.
- 8) V Praze a Bratislavě je téměř shodná vzdělanostní struktura. Podle typu zástavby najdeme vyšší úroveň vzdělání u osob v bytových domech.
- 9) Podle pohlaví nenajdeme u obyvatel obou měst členěných podle typu zástavby, ve kterém žijí, téměř žádné rozdíly. V bytových domech lze však očekávat vyšší podíl žen.

- 10) Věková struktura obyvatel je odlišná v jednotlivých typech budov. V bytových domech obou měst je vyšší průměrný věk obyvatel než v rodinných domech.
- 11) Dle rodinného stavu se předpokládá vyšší podíl rozvedených v bytových domech a v rodinných domech spíše vyšší zastoupení osob v manželství. Tyto tendence jsou znatelnější pro obyvatele Bratislavy než pro Pražany.
- 12) Spokojenější se svým zdravotním stavem jsou lidé v rodinných domech, a to v obou městech.

Kapitola 5

Dostupnost dat a jejich kvalita: kritické zhodnocení

Tato diplomová práce využívá údajů z více zdrojů dat, a to za městské části Bratislavy a Prahy a obce Bratislavského kraje a okresů Praha-východ a Praha-západ. Pro správnou interpretaci výsledků je nutné zmínit původ analyzovaných dat a jejich dostupnost. Údaje totiž nejsou vždy k dispozici v požadovaném detailu. Z tohoto důvodu je nutné před zvolením zkoumaného časového období kriticky zhodnotit kvalitu využívaných dat.

5.1 Zdroje dat

K vytvoření modelů sociodemografické struktury obyvatel jednotlivých měst je využito dat z nejrozsáhlejšího statistického zjišťování – ze sčítání lidu, domů a bytů, konkrétně z České republiky (SLDB) a Slovenska (SODB). Díky tomuto zdroji statistických dat jsou dostupné údaje, které nelze zjistit z žádné jiné databáze. Již od roku 1869, kdy proběhlo první moderní sčítání lidu, jsou tak k dispozici podrobné informace o obyvatelích obou zemí a údaje o všech domech a bytech v jednotlivých sčítacích obvodech. Zatím poslední sčítání lidu, domů a bytů se uskutečnilo v České republice z 25. na 26. 3. 2011 a na Slovensku z 20. na 21. 5. 2011.

Pro další popis pohybu obyvatelstva v analyzovaných regionech je využito dat národních statistických úřadů za zkoumané obce a městské části. Slovenské údaje jsou získány z *Bilancie pohybu obyvateľstva podľa obcí, Pramenného diela*, databáze *Databáza regionálnej statistiky RegDat* a z informačního systému *Mestská a obecná štatistika (MOŠ)*. V systému MOŠ lze najít různé statistické údaje za každou obec a město Slovenské republiky v kontinuální časové řadě od roku 1996. Databáze je výjimečná svým rozsahem, jelikož sdružuje data z různých oblastí statistiky jako je demografie, doprava, bytový fond, školství, kultura, zdravotnictví či sčítání lidu, domů a bytů.

Data za Prahu a okresy Praha-západ a Praha-východ pak pochází z *Pohybu obyvateľstva v hl.m. Praze*²³, *Stavu a pohybu obyvateľ podľa mestských částí, Veřejné statistické databáze*²⁴ a *Databáze demografických údajů za obce ČR*²⁵ spravované Českým statistickým úřadem (ČSÚ). K zjištění dalších údajů pak je využito i Statistických ročenek, lexikonů a číselníků

²³ http://www.czso.cz/xa/redakce.nsf/i/mesta_a_obce

²⁴ Veřejná databáze Českého statistického úřadu (VDB) obsahuje nejen statistické údaje získávané prostřednictvím úloh ČSÚ, ale i data z externích a administrativních zdrojů dat.

²⁵ http://www.czso.cz/cz/obce_d/index.htm

území jednotlivých měst dostupných v elektronické verzi na internetových stránkách jednotlivých statistických úřadů²⁶.

Údaje o stěhování a počtu narozených a zemřelých v jednotlivých obcích Středočeského kraje pak pocházejí z databáze *Městská a obecní statistika* (MOS) Českého statistického úřadu. Tato regionální databáze sdružuje různá data na úrovni obcí, např. základní údaje o územní jednotce, její dopravě, technické vybavenosti, školství, zdravotnictví, o sociální oblasti, cestovním ruchu, počtu dokončených bytů a samozřejmě o obyvatelstvu. Informace o obyvatelstvu v databázi MOS jsou k dispozici často i odděleně pro obě pohlaví za období mezi roky 1991 a 2010. Konkrétně v databázi najdeme údaje o počtech bydlících obyvatel, živě narozených, zemřelých, přistěhovalých, vystěhovalých a počtech osob ve třech hlavních věkových skupinách. Dále lze zjistit přirozený přírůstek, saldo migrace, celkový přírůstek/úbytek obyvatel, průměrný věk a za vybrané roky i počet zemřelých podle různých příčin úmrtí.

K analýze struktur obyvatelstva podle toho, v jakém typu zástavby bydlí, jsou použity údaje z výběrového šetření *Životní podmínky*, konkrétně z české a slovenské modifikace zjišťování EU-SILC (zkratka z angl. *European Union – Statistics on Income and Living Conditions*). Toto každoroční statistické zjišťování je pro Českou republiku i Slovensko závazné od jejich vstupu do Evropské unie v roce 2004. Cílem šetření je získat reprezentativní a srovnatelné údaje o úrovni a rozdělení příjmů v různých typech domácností, data o způsobu, kvalitě a finanční náročnosti bydlení či o pracovních, materiálních a zdravotních podmínkách osob starších 16 let. Důležité je také zdůraznit, že výběrovou jednotkou nejsou jednotlivci, ale byty, jejichž volba probíhá náhodným dvoustupňovým výběrem. Jednotkami zjišťování jsou pak hospodářící domácnosti. Více informací o šetření je k dispozici na internetových stránkách Českého statistického úřadu (www.czso.cz) v sekci *Příjmy, výdaje a životní podmínky domácností*.

5.2 Kvalita dat

Vstupní proměnné pro analýzu sociodemografické struktury vybraných měst pocházejí ze Sčítání lidu, domů a bytů 2001, v České republice s rozhodným okamžikem o půlnoci z 28. 2. na 1. 3. 2001 a na Slovensku o půlnoci z 25. na 26. 5. 2001. Metodika jednotlivých vybraných otázek je pro obě sčítání shodná, a proto lze české i slovenské údaje považovat za srovnatelné.

Další data, která slouží k popisu jednotlivých regionů, jsou analyzována za období mezi lety 1996 a 2010. Toto období je vybráno záměrně. Od roku 1996 totiž rostla bytová výstavba a růst emigrace do zázemí měst, a to jak v případě Prahy, tak Bratislavy (více o vývoji měst je ve třetí části práce). Před tímto rokem docházelo navíc v obou městech k četnějším územním změnám, proto je srovnatelnost údajů za starší období omezena. Nadto některá starší data nejsou vůbec dostupná. Pro představu – údaje za obce Středočeského kraje jsou sice z databáze MOS k dispozici, jak již bylo řečeno, od roku 1991, ve stejném detailu však nejsou publikována data za městské části Prahy. Například věkové složení pro obě pohlaví dohromady je k dispozici od

²⁶ Praha: lexikon <http://www.czso.cz/xa/edicniplan.nsf/p/101323-09>, ročenka <http://www.czso.cz/csu/2011edicniplan.nsf/krajp/101011-11-xa>, Bratislava: ročenka http://portal.statistics.sk/files/KrajскеSpravy/BA/el_publicacie/rocenka_2011.pdf

roku 1992, odděleně pak od roku 1997. Data za pětileté věkové skupiny pro obyvatele pražských městských částí, která se v práci využívají pro výpočet úhrnné plodnosti a naděje dožití při narození, jsou pak shromažďována až od roku 2002 v návaznosti na Sčítání lidu, domů a bytů 2001. Pro vyšší přehlednost jsou uvedeny jednotlivé vstupní ukazatele z výše jmenovaných databází spolu s časovým obdobím, za které jsou využity, v tab. 3.

Tab. 3 Seznam některých vstupních ukazatelů a vymezení analyzovaného časového období

		Ukazatel	Časové období
Struktura	Velikost populace	Počet obyvatel celkem k 1.7.	1996–2010
	Věk	Počet obyvatel podle věku (jednotky věku, 0–85+)	2001–2010
		Počet žen podle věku (jednotky věku, 0–85+)	2001–2010
Dem. proces	Porodnost	Počet živě narozených	1996–2010
		Počet živě narozených podle věku matky ²⁷	2001–2010
	Úmrtnost	Počet zemřelých	1996–2010
		Počet zemřelých podle věku (5leté věkové skupiny, 0–85+)	2001–2010
	Migrace	Počet přistěhovalých	1996–2010
		Počet vystěhovalých	1996–2010

Datová základna tedy není kvůli těmto omezením příliš rozsáhlá. Údaje za obce navíc nejsou běžně k dispozici, a proto je nutné před analýzou sebrat údaje z více statistických zdrojů a propojit tyto datové soubory na základě identifikačního čísla jednotlivých územních jednotek. Pro dostatečnou spolehlivost a srovnatelnost dat v čase je navíc nutné sledovat jednotlivé územní změny a upravit vstupní data tak, aby odpovídala územní struktuře obcí a městských částí v období Sčítání lidu, domů a bytů 2001. Komparaci dat ale usnadňuje shodná metodika zjišťování demografických údajů v obou sledovaných zemích, jejíž popis je k dispozici i na internetových stránkách národních úřadů. Po výše zmíněných úpravách je tedy možné ve zvoleném období považovat vybrané údaje za dostatečně kvalitní a spolehlivé.

Pro analýzu obyvatel vybraných regionů podle typu zástavby jsou pak využity nejaktuálnější údaje ze šetření *Životní podmínky* z roku 2010, které přibližují sociální a finanční podmínky obyvatel v roce 2009 a na jaře roku 2010, kdy toto zjišťování proběhlo. Jelikož šetření probíhá ve všech zúčastněných zemích podle jednotné metodiky dané Evropským statistickým úřadem, výstupní údaje jsou mezinárodně srovnatelné.

²⁷ Věk matky je v ČR sledován za pětileté věkové skupiny do věku 40+, na Slovensku do věku 45+.

Kapitola 6

Metodologie

Pro analyzování sociodemografické struktury na území měst Praha a Bratislava a jejich zázemí je využito faktorové ekologie, a to konkrétně prostorové distribuce sociálních skupin ve městě sledované deskriptivně ke konkrétnímu časovému bodu (viz Rees, 1972). V případě této práce k rozhodnému okamžiku Sčítání lidu, domů a bytů v roce 2001. Za tímto účelem je provedena analýza hlavních komponent pro vstupující proměnné, jejímž cílem je zredukovat počet původních proměnných a vytvořit několik nezávislých komponent využitelných pro další analýzu dat. Pro kontrolu seskupování proměnných je využito SAS procedury VARCLUS. Klíčovou metodou pro vytvoření modelu podobných zón města s co nejvyšší odlišností od ostatních oblastí je shluková analýza, které předcházela zmíněná analýza hlavních komponent. Pro ucelenost práce je nutné zmínit alespoň stručný popis vyjmenovaných vícerozměrných statistických metod (dle Hendl, 2009, Heřmanová, 1991).

*Analýza hlavních komponent*²⁸ (PCA, z ang. principal component analysis) slouží k vysvětlení rozptylu pozorovaných proměnných pomocí menšího počtu proměnných, tzv. komponent. Cílem je tedy redukce původního počtu proměnných vytvořením nezávislých „...*hlavních komponent, kterými popisujeme variabilitu všech proměnných a vztahy mezi nimi.* (...) *Tyto komponenty jsou vlastně lineární kombinace původních proměnných.*“ (Hendl 2009, s. 468) Důležitým předpokladem pro použití této analýzy je korelace původních proměnných. Pokud mezi sebou korelují všechny proměnné (s korelací blíží se + / - 1), celkový rozptyl je zachycen pouze jednou hlavní komponentou. Naopak pokud mezi sebou proměnné vůbec nekorelují, vytvoří tato metoda stejný počet komponent, jako je počet původních proměnných. Proto je nutné před aplikací analýzy hlavních komponent dobře poznat vybrané proměnné i vytvořením korelační matice a zjistit tak, zda v původním datovém souboru existují silně korelované proměnné.

Pro usnadnění rozhodnutí, zda lze analýzu hlavních komponent na vybrané položky použít, lze aplikovat dva ukazatele. Nejpoužívanější je tzv. *Kaiser-Meyer-Olkinova míra (KMO)*, která může nabývat hodnot od 0 do 1. Čím více se toto KMO kritérium blíží k jedné, tím je využití zvolené analýzy smysluplnější. Za hraniční hodnotu, kdy je ještě vhodné analýzu hlavních komponent použít, bývá označována hodnota 0,7. Druhou možností ověření smysluplnosti metody je tzv. *Barlettův test sféricky*. Ten testuje nulovou hypotézu, že je korelační matice jednotková, tj. má na diagonále jedničky a na ostatních místech nuly. Pokud máme dostatek

²⁸ Analýza hlavních komponent je vytvořena v programu SAS procedurou FACTOR.

důkazů k zamítnutí této hypotézy, můžeme analýzu hlavních komponent bez obav použít (Heřnamová, 1991)

Po provedení analýzy je nutné zvolit správný počet komponent. Ten lze určit využitím tzv. *Kaiserova kritéria vlastních hodnot*. Tato hodnota udává procento vysvětlené variability ze systému zkoumaných proměnných. Použijeme tedy jen ty komponenty, které mají tuto vlastní hodnotu větší než 1. Vlastní hodnoty v sestupném pořadí jejich velikosti pak znázorňuje i tzv. scree-plot. V tomto grafu je názorně vidět přechod z prudkého do mírného klesání křivky, kterým lze také určit počet vhodných komponent. Obvykle pro použití metody stačí, aby vzniklé komponenty vysvětlily alespoň 80 % variability původních dat.

Pro lepší interpretaci výsledných komponent se často využívá tzv. rotace, která lépe rozdělí podíl vysvětlené variability mezi vytvořené komponenty. Bez ní je totiž nejvíce nasycena první komponenta. Ale i to může být záměr analýzy, je zde tedy velmi důležité rozhodnutí výzkumníka. Obecně lze rozeznat ortogonální a šikmou rotaci. Výhoda ortogonální varianty je zejména v tom, že zachovává podmínku nezávislosti hlavních komponent. Rotaci pak můžeme provést několika metodami, nejznámější a v této práci využitou metodou je metoda *varimax*, která minimalizuje počet proměnných s vysokými zátěžemi.

Dalším v práci využitým způsobem seskupování proměnných, který je do jisté míry použit pro ověření analýzy hlavních komponent, je *SAS procedura VARCLUS*. Její výhodou oproti faktorové analýze (potažmo analýze hlavních komponent) je to, že každá skupina proměnných má stejnou váhu. Nedochází tedy k tomu, že první skupina má nejvyšší faktorovou zátěž tak jako u analýzy hlavních komponent. Výstupní skupiny proměnných jsou pak na sobě nezávislé, nekorelované. Tato metoda využívá tzv. hierarchického sdružování objektů obdobně, jako je tomu u shlukové analýzy²⁹.

Shluková analýza slouží k seskupování objektů na základě jejich podobnosti a odlišnosti. Každý zkoumaný objekt pak náleží právě do jednoho shluku a vytvořené kategorie se tedy nepřekrývají. Do analýzy vstupují nezkorelované kvantitativní proměnné s normálním rozdělením a s minimem odlehlých hodnot³⁰. Tohoto požadavku je v práci dosaženo využitím vytvořených komponent z metody PCA, pro které je charakteristická vzájemná nezávislost. Dále je nutné dodržet předpoklad nezávislosti na jednotkách měření a stejné významnosti vstupujících proměnných.

Celkově lze rozlišit dvě základní metody shlukování, a to metodu hierarchickou a nehierarchickou. Při hierarchické metodě se objekty seskupují seshora, kdy jsou všechny zkoumané objekty nejprve v jednom shluku a postupně se ty odlišné oddělují a vytvářejí více skupin. Jinou možností je sdružovat objekty odspodu. Každý objekt tvoří nejprve samostatný shluk a poté na základě svých podobností se sdružují do více skupin. Pro měření těchto odlišností/podobností se nejčastěji používá Euklidovská vzdálenost mezi objekty. Zde existuje opět několik možností – můžeme měřit průměrnou vzdálenost mezi objekty nebo k nejbližšímu či nejvzdálenějšímu sousedovi, nejvyužívanější je však tzv. Wardova metoda založená na vnitroskupinové variabilitě.

²⁹ Je tak možné vytvořit i tzv. dendrogram, a to v programu SAS procedurou TREE.

³⁰ Odlehlé hodnoty lze odhalit například pomocí tzv. krabičkových diagramů (box-plotů), které kromě zmíněných odlehlých a výrazně odlehlých pozorování zobrazí i medián a horní a dolní kvartil.

Druhá nehierarchická metoda shlukování se liší od hierarchické zejména tím, že jakmile se do určitého shluku přiřadí určitý objekt, nelze ho již začlenit do jiného. Tato metoda se využívá zejména tehdy, jestliže dopředu známe počet výsledných shluků.

Určení počtu shluků záleží zejména na záměru výzkumníka, je tedy subjektivní. Přesto existují různé možnosti, jak toto rozhodnutí výzkumníkovi usnadnit. Využít lze například dendogramu (neboli hierarchického stromu), což je diagram zobrazující jednotlivé kroky hierarchické shlukové analýzy. Na diagramu jsou téměř vždy patrné dva velké shluky objektů, toto řešení však není žádoucí. Lze využít i jiných grafických znázornění počtu shluků, např. z programu SAS tzv. kubického kritéria shlukování³¹.

V této diplomové práci jsou aplikovány obě popsané metody shlukování objektů. Pro zjištění počtu shluků je použito hierarchické metody shlukování, a to konkrétně s využitím Wardovy metody a Euklidovské vzdálenosti. Na základě dendogramu a kritérií pro určení počtu klastrů z programu SAS je tedy určen počet shluků³². Tento počet skupin je pak dále využit v další analýze, a to v nehierarchické metodě shlukování objektů, kterou je zjištěno zařazení jednotlivých územních jednotek do daných shluků.

V rámci shlukové analýzy bohužel neexistuje žádný nástroj pro měření tzv. vnitřní validity, tedy pro zjištění, zda měříme to, co chceme měřit. Proto je možné, že výstup analýzy ovlivňuje nějaká třetí, tzv. intervenující proměnná, která zásadně mění vztahy mezi objekty. Z tohoto důvodu je nutné považovat výsledky shlukové analýzy za pouhý návrh možného řešení. Výsledky pak postrádají i tzv. vnější validitu, tedy možnost rozšíření závěrů analýzy na celou populaci. Tato diplomová práce si však neklade za cíl postihnout strukturu populací všech měst, ale pouze vybraných dvou – tento fakt tedy nijak neovlivňuje výsledky analýzy.

Přesto lze pro ověření výstupů shlukové analýzy využít několik postupů. Např. lze rozdělit objekty náhodně na polovinu a provést znova shlukovou analýzu, či vyzkoušet jinou shlukovací metodu. Důležité je také provést tzv. „face-validitu“, tedy prozkoumat, zda jsou výsledky smysluplné a je možné je interpretovat.

Z důvodu nestejných měřítek analyzovaných proměnných je v této práci přistoupeno také ke *standardizaci* dat³³. Často řešeným problémem zejména u vyjmenovaných vícerozměrných statistických metod je, zda proměnné standardizovat či nikoliv. Standardizací sice ztrácíme některé informace z dat, na druhou stranu tak lze ale předejít problému nestejných měřítek sledovaných proměnných. Některé proměnné by totiž v opačném případě v analýze kvůli svému měřítku mohly mít vyšší váhu, a tudíž zásadní vliv na měření podobností jak v případě analýzy hlavních komponent, tak u shlukové analýzy. V této práci je využito nejčastějšího způsobu standardizace dat – proměnné jsou zde převedeny na tzv. Z-skóry. Výsledné standardizované proměnné pak mají nulový průměr a směrodatnou odchylku rovnou jedné. Takováto úprava dat převede původní datový soubor na jiné měřítko shodné pro všechny proměnné a zároveň zachovává i původní diverzifikaci souboru dat.

Po zařazení sledovaných objektů do jednotlivých shluků jsou tyto skupiny dále popsány a také srovnány s dalšími již publikovanými modely vybraných měst jiných autorů. V práci je

³¹ V originále „cubic clustering criterion“.

³² Shluková analýza a s ní související dendogram jsou zde vytvořeny v programu SAS, konkrétně je využito procedury CLUSTER/FASTCLUSTER (metoda WARD) a procedury TREE.

³³ V programu SAS prostřednictvím procedury STANDARD.

tedy přiblížena sociální a demografická struktura obyvatel jednotlivých shluků na základě dat SLDB 2001. Dále je pak sledován také vývoj počtu obyvatel a hrubé míry přirozeného přírůstu (tj. počet narozených minus zemřelých na 1000 obyvatel středního stavu) a migračního salda (rozdíl počtu přistěhovalých a vystěhovalých na 1000 obyvatel středního stavu), a to mezi roky 1996 a 2010. Na výsledcích analýzy tak je možné sledovat tedy např. i to, zda se projevila v těchto městech suburbanizace a v jaké míře a zda má vliv i na počet narozených a zemřelých. Dále je v jednotlivých regionech sledována i úroveň plodnosti a úmrtnosti prostřednictvím standardních výpočtů úhrnné plodnosti a naděje dožití při narození³⁴. Tyto ukazatele jsou však sledovány až od roku 2001 z důvodu nedostatečné datové základny³⁵. Vzhledem k nízkým počtům událostí jsou pak v práci všechny výsledky vypočteny za tříleté intervaly.

Pro odhalení odlišností obyvatel žijících v různých typech domů je pak využito dat z výběrového šetření Životní podmínky, konkrétně nejnovějších údajů z roku 2010. Porovnána je struktura obyvatel Prahy spolu s částí Středočeského kraje a Bratislavského kraje podle pohlaví, věku, vzdělání, rodinného a zdravotního stavu. Autorka si je vědoma faktu, že srovnání není ideální, především vzhledem k svébytnému postavení Prahy v rámci územního členění ČR. Pro vyšší srovnatelnost jsou analyzovány i údaje za odpovídající část³⁶ Středočeského kraje, jehož dva okresy tvoří zázemí Prahy. Limity výzkumu jsou tak dány zejména administrativním vymezením sledovaných oblastí.

K analýzám je kromě standardních nástrojů MS Excel využito statistického programu SAS 9.2, ke znázornění obcí v mapkách pak softwaru ArcGIS 9.1.

---

³⁴ Naděje dožití při narození je počítána prostřednictvím zkrácených úmrtnostních tabulek, a to nepřímou metodou výpočtu.

³⁵ Data za městské části Prahy jsou v takovémto detailu dostupná až v návaznosti na SLDB 2001.

³⁶ Do analýzy jsou zařazeny jen podíly počtu obyvatel v rodinných a bytových domech z celkového počtu osob ve Středočeském kraji odpovídající okresům Praha-východ a Praha-západ. Údaje tak jsou přepočteny podle dat Statistické ročenky Středočeského kraje 2010 (střední stav obyvatelstva pro muže, ženy a celkem), vahami jsou dané podíly počtu osob v jednotlivých typech zástavby podle údajů šetření *Životní podmínky 2010*.

Kapitola 7

Analytická část práce

Po představení využitých zdrojů dat a metod je možné analyzovat získané údaje. Nejdříve je nutné popsat vybrané území a vstupní proměnné. Poté je již možné prostřednictvím analýzy dat a syntézy získaných výsledků s již známými poznatky o Praze a Bratislavě odpovědět na zvolené výzkumné otázky a otestovat předem určené hypotézy práce.

7.1 Vymezení sledovaného území

Praha a její zázemí

Pro odhalení suburbanizačních procesů a jejich vlivu na přirozený a migrační přírůstek obyvatel oblastí i v zázemí Prahy je v práci analyzován tzv. *Pražský městský region*. Toto území tvoří Hlavní město Praha (tj. okres i kraj Praha) a okresy Praha-východ a Praha-západ Středočeského kraje, a to v hranicích roku 2001³⁷. Pro zvolenou oblast je charakteristická zejména skutečnost, že v ní probíhá většina aktivit obyvatel Prahy a jejího zázemí (tj. bydlení, dojížděka do zaměstnání či škol a volnočasové aktivity). Takto účelově³⁸ vymezený územní celek je zkoumán i v dalších četných publikacích – objevuje se zejména v analýzách socioprostorové struktury obyvatel Prahy a jejího zázemí (Sýkora, 1993, Ouředníček 2002, 2006 aj.). Existují ale i jiná označení tohoto regionu. Český statistický úřad (ČSÚ, 1998) např. používá tzv. Pražskou středočeskou aglomeraci, což je oblast odpovídající Pražské sídelně regionální aglomeraci (1976). Zároveň tato instituce využívá konceptu tzv. Pražské metropolitní oblasti - tedy opět území města Prahy a okresů Praha-západ a Praha-východ. TERPLAN³⁹ (1993) pak vymezil oblast tzv. Pražského regionu.

Pražský městský region obsahuje v této práci 57 městských částí Prahy, 86 obcí okresu Praha-východ a 77 obcí okresu Praha-západ. Celkem je tedy analyzováno na území o velikosti téměř 1 700 km² 220 územních jednotek (viz příloha, tab. 2), ve kterých v roce 1996 žilo téměř

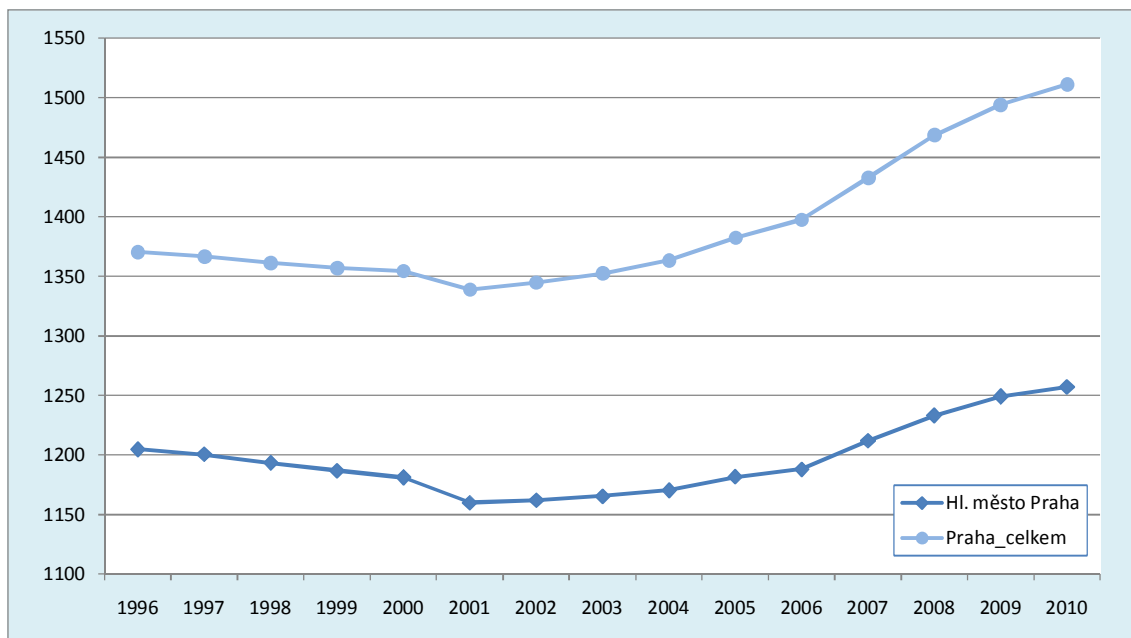
³⁷ Hranice obcí ve zkoumaných okresech z roku 2001 jsou využity zejména kvůli srovnatelnosti počátečních analýz využívajících údajů ze SLDB 2001 a následné analýzy pohybu obyvatel mezi roky 1996 a 2001. Výhodné je to také proto, že od 1. 1. 2005 se změnila hranice městských částí Praha 6 a Praha-Suchbát. Změna hranice byla provedena převedením dvou základních sídelních jednotek Starý Sedlec A a Sedlec-průmyslový obvod A z městské části Praha-Suchbát do MČ Praha 6. Další územní změny nastaly v okresech Praha-východ i Praha-západ, a to kvůli přičlenění dalších obcí z jiných okresů (Kolín, Mladá Boleslav atd.).

³⁸ Tj. pro zkoumání zvolených cílů – např. popis vývoje suburbanizace.

³⁹ Zkratka TERPLAN označuje již zaniklý Ústav územního plánování, na jehož činnost v roce 1992 navázal Ateliér regionálního rozvoje a bydlení (zkr. ÚRS PRAHA, a.s.)

1 370 tisíc obyvatel a jejichž počet se v roce 2010 zvýšil na 1 510 tisíc obyvatel. Porovnání vývoje počtu obyvatel Prahy v administrativních hranicích města a v Pražském městském regionu v letech 1996–2010 je vidět na obr. 15.

Obr. 15 Vývoj počtu obyvatel Prahy a jejího zázemí v letech 1996 až 2010, v tis. obyv.

Zdroj: ČSÚ, vlastní výpočty

Od roku 1996 Praha poprvé zaznamenala přirozený přírůstek, nicméně populační růst regionu nastal zejména od roku 2001, a to zejména vlivem migrace. Více k populačnímu vývoji Prahy je v části 3.2.2.

Bratislava a její zázemí

Bratislava a její zázemí bývá nejčastěji zkoumána skrze tzv. *Bratislavský funkční městský region* (Bezák 1987, 1988, 1990). Tato oblast je vymezena na základě koncepce tzv. denních urbánních systémů, které odráží funkční vztahy v prostoru. Jádrem regionů jsou pak města v jejich administrativních hranicích a jejich zázemí obsahuje všechny obce v daném regionu (viz např. Novotný, 2011a). Zázemí Bratislavy tvoří tak nejen obce Bratislavského kraje, ale i okres Šamorín Trnavského kraje, který se díky své blízkosti k Bratislavě (17 km) také zapojuje do suburbanizačních procesů hlavního města. V takto vymezeném regionu se tak nachází 108 obcí v 9 okresech a 2 slovenských krajích, což je podle mnoha studií (Ondoš, Korec, 2006) ukázkou nepřilíhů dobrého administrativního členění Slovenska⁴⁰.

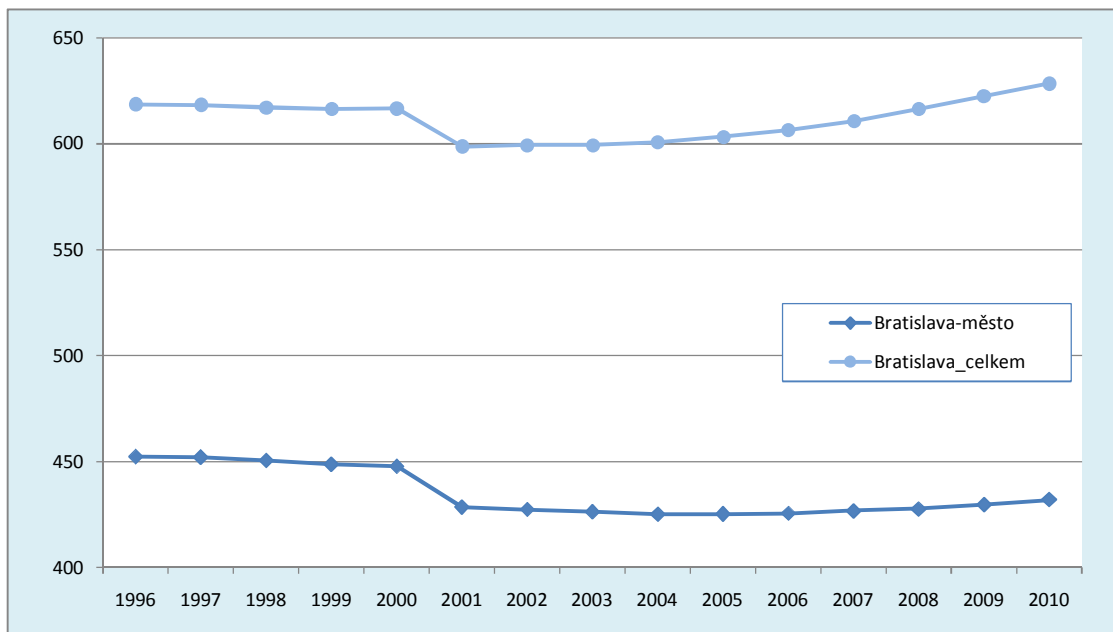
Obce Trnavského kraje však nemají příliš odlišné socio-ekonomické ani demografické charakteristiky od obcí v okresech Bratislavského kraje. Proto tedy nemají téměř žádný vliv na členění obcí do jednotlivých shluků. Z tohoto důvodu se tato diplomová práce zabývá pouze

⁴⁰ Do suburbanizačního procesu Bratislavy se v současnosti zapojují i obce za státními hranicemi Slovenska, tj. rakouské a maďarské územní jednotky. Pro korektní poznání populačního vývoje zázemí slovenského hlavního města by tak měla být zahrnuta i příhraniční migrace. Vzhledem k atypickým tendencím tohoto stěhování a srovnání s Prahou však není v této práci suburbanizace za hranice země dále sledována.

obcemi Bratislavského kraje a snaží se tak ukázat vývoj počtu obyvatel a přirozeného i migračního přírůstku pouze v jednom slovenském kraji.

Zkoumaný region s více než 2 tis. km² tak tvoří 17 bratislavských městských částí, 16 obcí okresu Pezinok, 21 obcí okresu Malacky a 27 obcí okresu Senec. Celkem je tedy sledováno 81 obcí (viz příloha, tab. 3), v nichž žilo v roce 1996 více než 618 tisíc obyvatel a v roce 2010 přes 628 tisíc osob. Vývoj počtu obyvatel je zřetelný z následujícího obrázku obr. 16.

Obr. 16 Vývoj počtu obyvatel Bratislavy a jejího zázemí v letech 1996 až 2010, v tis. obyv.

Zdroj: SSÚ, vlastní výpočty

Bratislava od roku 1996 populačně ztrácela v důsledku přirozeného úbytku obyvatel a záporného migračního salda, a to až do roku 2005, kdy se poprvé zejména vlivem imigrace počet Bratislavanů zvýšil. Početní růst se však projevil především v zázemí města. Velikost populace se zvýšila i vlivem rostoucí porodnosti (zejména v okrese Senec). Více o populačním vývoji Bratislavy je v části 3.2.3.

7.2 Sociodemografický model měst: vstupní proměnné

Sociodemografický model měst odhaluje socio-kulturní a demografickou skladbu obyvatel v prostoru také s ohledem na typ jejich bydlení. V každé skupině územních jednotek tak najdeme něčím význačnou skladbu obyvatel, která je navíc odlišná od složení osob žijících v jiném regionu. Nejprve je tedy nutné poznat jednotlivé charakteristiky obyvatel vybraných obcí a městských částí v rozhodný okamžik Sčítání lidu, domů a bytů 2001, abychom mohli zkoumaná území správně zařadit do jednotlivých regionů. Po rozdělení územních jednotek do shluků je kladem důraz na popis proměn vytvořených oblastí, a to z hlediska vývoje velikosti populace regionů, přirozeného a migračního přírůstku, úrovně plodnosti a úmrtnostních poměrů ve zvoleném období 15, resp. 10 let.

Výběr vstupních proměnných je tak nejdůležitější fází analýzy, jelikož ovlivňuje způsob a míru odhalení prostorové diference. K volbě proměnných vstupujících do analýzy hlavních

komponent je tedy možné přistoupit až po náležitém kritickém zhodnocení jak samotných proměnných ze Sčítání lidu, domů a bytů, tak různých studií (zejména Sýkora, 1996, Korec, Ondoš, 2006, Andráško, 2006). Zvolení podílu proměnných v jednotlivých sociálních, ekonomických, demografických či kulturních dimenzích je pak ovlivněno především účelem práce – v tomto případě popisem sociodemografické struktury obyvatel zkoumaných měst, a to i s důrazem na typ bydlení. Výběr ukazatelů je však také do jisté míry subjektivní.

Do analýzy je tak vybráno po pečlivém zvážení celkem 30 vstupních proměnných, které jsou rozděleny na demografickou, domácnostní, rodinnou, migrační, socio-kulturní a ekonomickou dimenzi a na typ popisující podmínky bydlení, jež mají významný vliv na socioprostorovou diferenciaci obyvatel a také její změnu. Celkový počet zkoumaných proměnných odpovídá také seznamům ukazatelů ve srovnávaných studiích, jejichž počet se pohybuje též kolem 30 položek. V následující tabulce (tab. 4) je umístěn výčet vstupujících proměnných a jejich stručný popis, který je nutný pro správnou interpretaci výsledků.

Tab. 4 Seznam proměnných a jejich popis

Typ	Č.	Název	Popis
Demografický	1	Hustota zalidnění	Počet obyvatel v obci/městské části na 1 km ²
	2	Index feminity	Podíl žen na 1000 mužů
	3	Předproduktivní složka	Podíl osob ve věku 0-14 let z celkového počtu obyvatel
	4	Postproduktivní složka	Podíl osob ve věku nad 60 let z celkového počtu obyvatel
	5	Průměrný věk	Průměrný věk obyvatel
Domácnostní	6	Bytové domácnosti	Počet bytových domácností na 1000 obyvatel
	7	Hospodařící domácnosti	Počet hospodařících domácností na 1000 obyvatel
	8	Cenzové domácnosti	Počet cenzových domácností na 1000 obyvatel
	9	Domácnosti jednotlivců	Podíl domácností jednotlivců z celkového počtu domácností
	10	Počet členů domácnosti	Průměrný počet členů v domácnosti
Rodinný	11	Úplné rodiny	Podíl úplných rodinných domácností z celkového počtu rodinných domácností
	12	Úplné rodiny s dětmi	Podíl úplných rodinných domácností s dětmi z celkového počtu rodinných domácností
	13	Neúplné rodiny	Podíl neúplných rodinných domácností z celkového počtu rodinných domácností
	14	Neúplné rodiny s dětmi	Podíl neúplných rodinných domácností s dětmi z celkového počtu rodinných domácností
Migrační	15	Domáci	Podíl osob narozených v současném místě trvalého bydliště z celkového počtu obyvatel

Pokračování tab. 3 Seznam proměnných a jejich popis

Typ	Č.	Název	Popis
Socio-kulturní	16	Bez vyznání	Podíl osob bez vyznání z celkového počtu obyvatel
	17	Věřící	Podíl věřících osob z celkového počtu obyvatel
	18	Svobodní	Podíl svobodných osob z celkového počtu obyvatel ve věku 15+
	19	V manželství	Podíl osob v manželství z celkového počtu obyvatel ve věku 15+
	20	Rozvedení	Podíl rozvedených osob z celkového počtu obyvatel ve věku 15+
	21	Ovdovělí	Podíl ovdovělých osob z celkového počtu obyvatel ve věku 15+
	22	Základní vzdělání	Podíl osob se základním vzděláním z celkového počtu osob ve věku 15 +
	23	Vysokoškolské vzdělání	Podíl osob s vysokoškolským vzděláním z celkového počtu osob ve věku 15 +
	Ekonomický	24	Ekonomicky aktivní
25		Nezaměstnaní	Podíl nezaměstnaných osob z celkového počtu ekonomicky aktivních obyvatel
Bydlení	26	Rodinné domy	Podíl rodinných domů z celkového počtu trvale obydlených domů
	27	Bytové domy	Podíl bytových domů z celkového počtu trvale obydlených domů
	28	Počet bytů	Počet trvale obydlených bytů na 1000 obyvatel
	29	Obytná plocha	Průměrná obytná plocha trvale obydlených bytů připadající na jednu osobu
	30	Stáří domu	Průměrné stáří trvale obydleného domu

Zdroj: ČSÚ a SSÚ, SLDB 2001, SODB 2001

Při volbě vstupních proměnných byla přikládána váha zejména demografickým (tj. pohlavně-věkové struktuře, typu domácnosti a její velikosti, typu rodin a ukazateli migrace) a socio-kulturním (tj. náboženství, vzdělání a rodinnému stavu) ukazatelům. Vzhledem k zaměření této práce byly vybrány i proměnné popisující charakteristiky bydlení. Ekonomické proměnné, které jistě silně ovlivňují socioprostorovou diferenciaci včetně suburbanizace, nejsou předmětem zájmu této diplomové práce. Z tohoto důvodu zde tedy nejsou zahrnuty proměnné jako příjem, druh zaměstnání či odvětví ekonomické činnosti jednotlivých členů domácností.

Proměnné jsou dále vybrány tak, aby netvořily uzavřený cyklus a neovlivňovaly tak vznik následně vytvořených komponent. Jak je zřejmé již z pohledu na uvedený seznam ukazatelů, proměnné nemají stejná měřítka (např. index femininity se pohybuje mezi hodnotami 865 a 1268 oproti tomu průměrný počet osob v domácnosti kolem 2–3). Z tohoto důvodu jsou tedy proměnné před analýzou hlavních komponent standardizovány pomocí tzv. Z-transformace, takže další práci s proměnnými již jejich měřítka neovlivňuje. Proměnné mají normální rozdělení a také mezi nimi existuje vzájemná závislost, která byla zjištěna z korelační matice. Předpoklady pro použití analýzy hlavních komponent jsou tedy splněny.

7.3 Analýza hlavních komponent

Pro redukci původních třiceti proměnných je využita analýza hlavních komponent, konkrétně jejího rotovaného řešení dosaženého metodou varimax. Výsledkem je matice faktorových vah a přiřazení faktorové zátěže každému sledovanému objektu. Za účelem ověření nových komponent je využito i jiné metody shlukování proměnných – procedury VARCLUS, jejímž výstupem je diagram shlukování proměnných podobný dendogramu.

Jelikož pro Prahu a Bratislavu vycházejí jiné výsledky a analýzou hlavních komponent vznikl i jiný počet vytvořených skupin proměnných, každé město je analyzováno zvlášť. V závěru podkapitoly je však věnován prostor k jejich komparaci.

7.3.1 Praha

Analýza hlavních komponent redukovala pro Prahu z 30 vstupních proměnných celkem sedm komponent, které vysvětlují 82,3 % variability celého vstupního souboru. Hodnota KMO kritéria je vyšší než 0,8 a Barlettův test vychází signifikantní, proto je také možné pro redukci původních proměnných využít právě metody analýzy hlavních komponent. Nejvyšší váhu má tradičně první komponenta, která má téměř 28% podíl na celkovém rozptylu. Faktorové zátěže jednotlivých proměnných z rotovaného řešení jsou uvedeny v tab. 5.

Tab. 5 Faktorové zátěže rotovaného řešení PCA, Praha, 2001

Komponenta 1		Komponenta 3	
Domácnosti jednotlivců	0.91	Předproduktivní složka	0.69
Cenzové domácnosti	0.89	Postproduktivní složka	-0.56
Hospodařící domácnosti	0.88	Průměrný věk	-0.76
Bytové domácnosti	0.73	Komponenta 4	
Svobodní	0.55	Základní vzdělání	0.84
Počet bytů	0.55	Ovdovělí	0.55
V manželství	-0.48	Stáří domu	0.48
Počet členů domácnosti	-0.71	Vysokoškolské vzdělání	-0.80
Úplné rodiny s dětmi	-0.73	Komponenta 5	
Úplné rodiny	-0.88	Bez vyznání	0.83
Komponenta 2		Ekonomicky aktivní	0.65
Bytové domy	0.76	Věřící	-0.8
Hustota zalidnění	0.66	Komponenta 6	
Index feminity	0.52	Neúplné rodiny	0.92
Rozvedení	0.51	Neúplné rodiny s dětmi	0.88
Obytná plocha	-0.76	Komponenta 7	
Rodinné domy	-0.78	Domáci	0.89
		Nezaměstnaní	0.66

Pozn. Modře podbarvená pole vyjadřují pozitivní sycení komponenty, červená pole negativní vztah.

Zdroj dat: SLDB 2001, ČSÚ

První komponenta „Rodinný status“

První dimenze má více než čtvrtinový podíl na vysvětlené variabilitě základního datového souboru. Faktorové zátěže z tab. 5 ukazují, že komponentu významně pozitivně sytí domácnostní proměnné, které korelují i s počtem bytů na 1000 obyvatel a podílem svobodných osob. Negativní zátěže pak mají proměnné charakteristické pro rodinný život. Jinými slovy pro obce, které mají u první dimenze nízké faktorové zátěže, je kromě menšího počtu domácností (včetně těch jednočlenných) charakteristický vysoký podíl úplných rodin, a to i s dětmi. Proto zde najdeme vyšší počet členů domácnosti a také podíl osob v manželství. Naopak v obcích s vyšší hodnotou faktorové zátěže najdeme více domácností jednotlivců, tím pádem i vyšší počet domácností celkově a nižší počet rodin. Na základě těchto informací je první komponenta nazvána *Rodinný status*. Při pohledu do dat lze rychle zjistit, že nejnižší hodnoty u první komponenty mají obce v zázemí Prahy – Psáry, Kosoř, Křenice či Panenské Břežany, tj. obce s vysokým počtem přistěhovaných osob, ve kterých najdeme vysoký podíl úplných rodin a nízký počet domácností. Naopak územní jednotky s nejvyšší zátěží jsou v centrální části Prahy. Vysoký podíl domácností jednotlivců tak žije v Praze 1,2, 3 nebo 7.

Druhá komponenta „Charakteristiky spojené s bydlením“

Přidá-li se druhá komponenta, je vysvětlena již polovina celkového rozptylu. Z tab. 5 je zřejmé, že tato dimenze vypovídá o charakteru bydlení – obsahuje kladný podíl bytových domů, hustotu zalidnění, index feminity a podíl rozvedených, záporně se zapojil podíl rodinných domů a velikost obytné plochy na osobu. Územní jednotky s vyšší hustotou zalidnění a vysokým podílem bytových domů mají vyšší podíl žen na 1000 mužů a také vyšší počet rozvedených. Můžeme tedy očekávat, že takové územní jednotky najdeme spíše v centru města. Naopak oblasti s nižší zátěží a tedy s vyšším podílem rodinných domů nabízející i větší obytnou plochu bychom čekali spíše na venkově. Tyto předpoklady potvrzují i data – nejvyšší zátěže mají pražské městské části – zejména pak Praha 7, 2, 3, 1 či 4 a 10. Nízké hodnoty pak najdeme v obcích Černolice, Ohrobec či Sedlec, z pražských městských částí pak např. v Praze-Slivenci, kde převažuje venkovský charakter zástavby.

Třetí komponenta „Věková struktura“

Třetí základní dimenze přidává 10 % vysvětlené variability. Vysokou faktorovou zátěž najdeme v územních jednotkách, ve kterých převažují děti do 14 let, je zde tedy nižší průměrný věk obyvatel. Mladší věkovou skladbu svých obyvatel mají např. obce Modletice, Psáry či Sedlec. Naopak v obcích s nižšími hodnotami u třetí komponenty žije vyšší podíl osob v postproduktivním věku, díky kterým je zde také vyšší průměrný věk obyvatel. Typickými zástupci se starší věkovou strukturou jsou Praha 4, 6 a 10, ze zázemí Prahy pak třeba Bořanovice.

Čtvrtá komponenta „Sociální status“

Další komponenta přispívá k vysvětlení variability podobným podílem jako předchozí dimenze, tedy 10 %. Čtyřmi prvními komponentami tak vysvětlíme přes 62 % celkového rozptylu. Tato dimenze přibližuje sociální status svých obyvatel zejména pomocí charakteristik vzdělání.

Přidává se sem však také stáří domu a podíl ovdovělých osob, které mají často nižší sociální status a častěji pouze základní vzdělání. Příkladem je Lichoceves z Prahy-západ nebo Pětihosty z Prahy-východ. Naopak vysokoškolsky vzdělaní bydlí častěji v nově postavených domech v oblastech, u kterých je ve čtvrté dimenzi nízká faktorová zátěž – jako je v Praze-Újezdu, Praze-Klánovicích, Praze-Kunraticích či Vestci. Díky vysokému podílu vysokoškoláků (ne však stáří zástavby) sem patří i Praha 4 a 6.

Pátá komponenta „Kulturně-ekonomický status“

Přičtením páté dimenze vysvětlíme již přes 70 % variability. V obcích s vyšší zátěží této komponenty (např. Praha 11 nebo Praha-Letňany) žije vyšší podíl ekonomicky aktivních osob bez jakéhokoliv náboženského vyznání. Věřící obyvatele s nižší ekonomickou aktivitou najdeme v obcích, kde se projevil i nižší socio-ekonomický status – v Pětihostech nebo v Křížkovém Újezdě. Pro tyto obce bychom mohli čtvrtou a pátou dimenzi spojit, jelikož ale pro většinu územních jednotek je relevantní pro čtvrtou dimenzi vzdělání a pro pátou náboženské vyznání (bez ohledu na ekonomickou aktivitu, která ostatně nemá pro práci přílišnou váhu), je lepší obě dimenze zachovat odděleně.

Šestá komponenta „Neúplné rodiny“

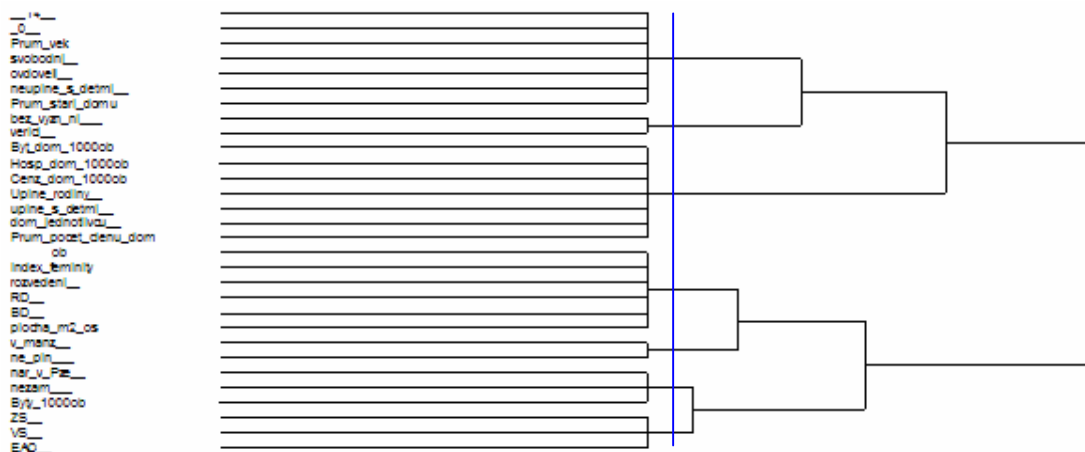
Předposlední skupina proměnných přidává k vysvětlené variabilitě 7 %. Typ neúplných rodin se vyčlenil zcela samostatně, a to proto, že ho neovlivňuje žádná z vybraných proměnných. Vyšší podíl rodin bez jednoho z rodičů najdeme např. v Zahořanech z okresu Praha-západ a v Březí v okrese Praha-východ. Naopak nejnižší podíl neúplných rodin najdeme v suburbanizovaných obcích s vyšším podílem dětí a úplných rodin – v Psárech, Sedlci či Modleticích.

Sedmá komponenta „Migrace a nezaměstnanost“

Poslední komponenta přidává k celkovému rozptylu 5 %, a tak je výsledná vysvětlená variabilita přes 82 %. V této dimenzi se sdružily proměnné vyjadřující podíl osob majících bydliště jako místo svého narození a podíl nezaměstnaných. Dalo by se říci, že i tyto proměnné ukazují sociální status jedince, jelikož osoby, které v rozhodný okamžik bydlely v místě svého narození, byly častěji nezaměstnaní. Může se jednat např. o osoby, které se po ztrátě zaměstnání kvůli své ekonomické situaci přestěhovaly zpět k rodičům. Nejvíce osob s oběma charakteristikami se nacházelo v okrajových nebo později k Praze přičleněných městských částech – v Praze-Slivenci, Praze-Lipencích, Praze-Řeporyjích či v Praze-Satalicích. Na opačném pólu s nižším podílem nezaměstnaných osob bydlících mimo místo své narození jsou např. územní jednotky Průhonice, Jesenice či Vestec, tedy obce charakteristické suburbanizací a lidmi s vyšším socio-ekonomickým statutem. Diferencující vliv má pak spíše proměnná vyjadřující migraci obyvatel.

Pro kontrolu je pomocí SAS procedury VARCLUS aplikována jiná metoda shlukování proměnných. Tato metoda se od klasické analýzy hlavních komponent liší, přesto by měla dát alespoň podobné výsledky. Výstupem procedury je schéma znázorňující proces shlukování jednotlivých proměnných (obr. 17).

Obr. 17 Schéma zařazení vstupních proměnných do skupin podle procedury SAS VARCLUS, Praha, 2001

Pozn. Modrou přímkou je oddělen vybraný počet komponent.

Zdroj dat: SLDB 2001

Jak je vidět z diagramu, proměnné se i v tomto případě rozdělily do 7 shluků. Kvůli horší čitelnosti názvů proměnných jsou pro jistotu proměnné dále vypsány. Tučně jsou pak zvýrazněny ty proměnné, které daný shluk podle procedury VARCLUS nejlépe reprezentují⁴¹.

*Shluk 1: Bytové domácnosti, Hospodařící domácnosti, **Cenzové domácnosti**, Úplné rodiny, Úplné rodiny s dětmi, Domácnosti jednotlivců, Počet členů domácnosti*

Tato skupina proměnných odpovídá první komponentě *Rodinný status*. Odlišností je pouze to, že procedurou VARCLUS se do první dimenze nezařadily proměnné z PCA s nižší faktorovou zátěží – rodinný stav a počet bytů na 1000 obyvatel

*Shluk 2: Hustota zalidnění, Index feminity, Rozvedení, **Rodinné domy**, Bytové domy, Obytná plocha*

Druhá skupina plně odpovídá komponentě *Charakteristiky spojené s bydlením*, a to včetně proměnné s nejsilnější zátěží, kterou je podíl rodinných domů.

*Shluk 3: Předproduktivní složka, Postproduktivní složka, **Průměrný věk**, Svobodní, Ovdovělí, Neúplné rodiny s dětmi, Průměrné stáří domu*

Ke třetí dimenzi se oproti metodě PCA přidal i rodinný stav, neúplné rodiny s dětmi a stáří domu. Přesto stejně jako u komponenty *Věková struktura* nejvíce objekty diferencuje proměnná *Průměrný věk*.

⁴¹ Na základě 1-R**Ratio z výstupu *R-Square Values from the VARCLUS Procedure* z programu SAS.

Shluk 4: Domáci, Nezaměstnaní, Počet bytů

Tato skupina odpovídá komponentě *Migrace a nezaměstnanost* se stejným důrazem na proměnnou, vyjadřující migrační pohyb obyvatelstva. Navíc je pouze počet bytů (z první dimenze PCA), který však nemá výrazný vliv na rozdělení zkoumaných objektů.

Shluk 5: Bez vyznání, Věřící

Pátý shluk proměnných je podobný skupině *Kulturně-ekonomický status*. Z této dimenze je však vyřazena ekonomická aktivita obyvatel, která opět nemá výrazný diferencující vliv.

Shluk 6: V manželství, Neúplné rodiny

Šestý shluk můžeme připodobnit komponentě *Neúplné rodiny* s tím rozdílem, že je zde přiřčen rodinný stav Vdaná/ženatý. Podíl osob v tomto rodinném stavu částečně ovlivňuje podíl neúplných rodin, tato závislost není ale příliš vysoká.

Shluk 7: Základní vzdělání, Vysokoškolské vzdělání, Ekonomická aktivita

Tento shluk do jisté míry odpovídá komponentě *Sociální status*. Navíc je sem přiřčena ekonomická aktivita, která (jak již bylo řečeno) nemá na rozdělení územních jednotek do vnitřně podobných skupin téměř žádný vliv.

Výsledky procedury VARCLUS potvrdily rozdělení proměnných do skupin podle analýzy hlavních komponent. Odlišnosti nastaly jen u méně diferencujících proměnných, které téměř neovlivňují dělení zkoumaných objektů do jednotlivých skupin. Z tohoto důvodu lze považovat závěry analýzy hlavních komponent za dostatečně spolehlivé a vhodné pro další využití.

7.3.2 Bratislava

Stejných metod je využito i pro redukcí původních proměnných v případě územních jednotek v Bratislavském kraji. Vhodnost využití analýzy hlavních komponent je opět otestována jak Barlettovým testem, tak i výpočtem tzv. KMO hodnoty. Za pomoci Kaiserova kritéria vlastních hodnot je dále určen počet nově vytvořených komponent.

Analýzou hlavních komponent tak vzniklo šest skupin proměnných vyjadřujících 81,9 % variability vstupního datového souboru. Tuto metodu lze využít, jelikož KMO hodnota je téměř 0,8 a Barlettův test vychází signifikantní. Rozdělení původních proměnných do těchto shluků, a to včetně jejich faktorové zátěže, je znázorněno v následující tab. 6.

Tab. 6 Faktorové zátěže rotovaného řešení PCA, Bratislava, 2001

Komponenta 1		Komponenta 3	
Bytové domy	0.92	Průměrný věk	0.87
Hustota zalidnění	0.85	Postproduktivní složka	0.76
Vysokoškolské vzdělání	0.84	Ovdovělí	0.68
Bez vyznání	0.82	Svobodní	-0.66
Rozvedení	0.76	Úplné rodiny s dětmi	-0.68
Bytové domácnosti	0.74	Předproduktivní složka	-0.76
Index feminity	0.42	Komponenta 4	
Věřící	-0.58	V manželství	0.82
Základní vzdělání	-0.74	Obytná plocha	0.57
Domáci	-0.82	Stáří domu	-0.48
Rodinné domy	-0.93	Nezaměstnaní	-0.68
Komponenta 2		Komponenta 5	
Domácnosti jednotlivců	0.94	Neúplné rodiny	0.78
Cenzové domácnosti	0.90	Neúplné rodiny s dětmi	0.74
Hospodařící domácnosti	0.63	Komponenta 6	
Počet bytů	0.47	Ekonomicky aktivní	0.85
Úplné rodiny	-0.86		
Počet členů domácnosti	-0.93		

Pozn. Modře podbarvená pole vyjadřují pozitivní sycení komponenty, červená pole negativní vztah.

Zdroj dat: SODB 2001, SSÚ

První komponenta „Město vs. venkov“

První komponenta vysvětluje 24,6 % celkové variability a nejvíce diferencujícími proměnnými jsou v ní podíl bytových vs. rodinných domů. Územní jednotky s vyššími faktorovými zátěžemi u prvního faktoru jsou charakteristické vyšším podílem bytových domů, ve kterých žije více obyvatel na 1 km². Obyvatelé v těchto oblastech mají spíše vyšší vzdělání, jsou častěji bez jakéhokoliv náboženského vyznání a najdeme zde i vyšší podíl rozvedených osob. Lidé žijící v regionech s vyšším podílem rodinných domů pak jsou častěji věřící a významně častěji bydlí v místě svého narození. Jejich prostorová mobilita je proto spíše nižší. Na základě těchto údajů lze zevšeobecnit rozdělení původních proměnných v této komponentě tak, že území s vyššími faktorovými skóry jsou typické spíše městskými charakteristikami na rozdíl od oblastí s nižšími zátěžemi, které mají spíše venkovský profil. Konkrétními příklady územních jednotek jsou pro první skupinu zejména městské části Bratislavy s vyšším podílem sídlišť – Petržalka, Karlova

Ves, Dúbravka a Ružinov. Podobné rysy najdeme ale i v centru města ve Starém a Novém Městě. Naopak obce s vesnickým charakterem, ve kterých se ještě neprojevil proces suburbanizace, jsou Jablonec a Štefanová z Pezinku a Malé Leváre a Kuchyňa z Malack.

Druhá komponenta „Typ a velikost domácnosti“

Druhá skupina proměnných přispívá k vysvětlení rozptylu téměř 20 %, vysvětleno prvními dvěma komponentami je tak přes polovinu celkové variability. Proměnnými, které nejlépe charakterizují tuto skupinu, jsou *Podíl domácností jednotlivců* a *Průměrný počet členů v domácnosti*. Na jedné straně tak stojí územní jednotky s vyšším podílem domácností (cenzových i hospodařících), který je dán vyšším zastoupením jednočlenných domácností. Příkladem jsou městské části Staré Mesto, Ružinov či Lamač, kde domácnosti jednotlivců tvoří zejména vysokoškolsky vzdělané rozvedené (popř. ovdovělé) ženy ve věku nad 60 let a bez náboženského vyznání. Vysoký podíl domácností jednotlivců je ale i v Plaveckém Mikuláši (okres Malacky) či v Jablonci (okres Pezinok), kde jsou spíše domácnosti ovdovělých věřících obyvatel žijících (jak už víme z první komponenty) častěji v rodinných domech. Na druhém pólu pak jsou oblasti s vícečlennými domácnostmi, a to zejména v úplných rodinách. Příkladem jsou bratislavské Čunovo a Jarovce; Kostoliště a Vysoká pri Morave (okres Malacky) či Tureň z okresu Senec.

Třetí komponenta „Věková struktura“

Třetí skupina proměnných přispívá k vysvětlení rozptylu 15 % a nejvíce ji charakterizuje věk obyvatel jednotlivých územních jednotek. Tam, kde najdeme vyšší průměrný věk obyvatel, je samozřejmě i vyšší zastoupení osob ve věku nad 60 let a také vyšší podíl ovdovělých. Je tomu tak např. v bratislavských městských částech v Novem a Starom Meste, v Ružinově a Lamači či v Borince (okres Malacky). Oproti tomu v obcích s mladší věkovou strukturou (např. Rohožník z okresu Malacky či Bratislava-Devínská Nová Ves) se nachází více dětí do 15 let, a tudíž i úplných rodin se závislými dětmi.

Čtvrtá komponenta „Socio-ekonomický status“

Čtvrtá komponenta má o něco menší váhu, vysvětluje 10 % celkového rozptylu. Shluk diferencuje zejména proměnná vyjadřující podíl osob v manželství, ostatní proměnné nemají příliš váhu. V územních jednotkách s vyšší faktorovou zátěží tak žijí častěji vdané ženy a ženatí muži, oproti tomu v oblastech s nižším zastoupením osob s tímto rodinným stavem je vyšší podíl nezaměstnaných osob. Vlastnosti bytového fondu – tedy stáří domu a velikost obytné plochy územní jednotky jednoznačně nediferencují. Obecně ale lze říci, že v oblastech s vyšším podílem osob v manželství (např. Bratislava-Záhorská Bystrica a Malinovo ze Sence) mají obyvatelé k dispozici větší obytnou plochu než tam, kde je vyšší podíl nezaměstnaných (Zálesie ze Sence a Záhorská Ves a Vysoká pri Morave z Malack), ti žijí spíše ve starších domech.

Pátá komponenta „Neúplné rodiny“

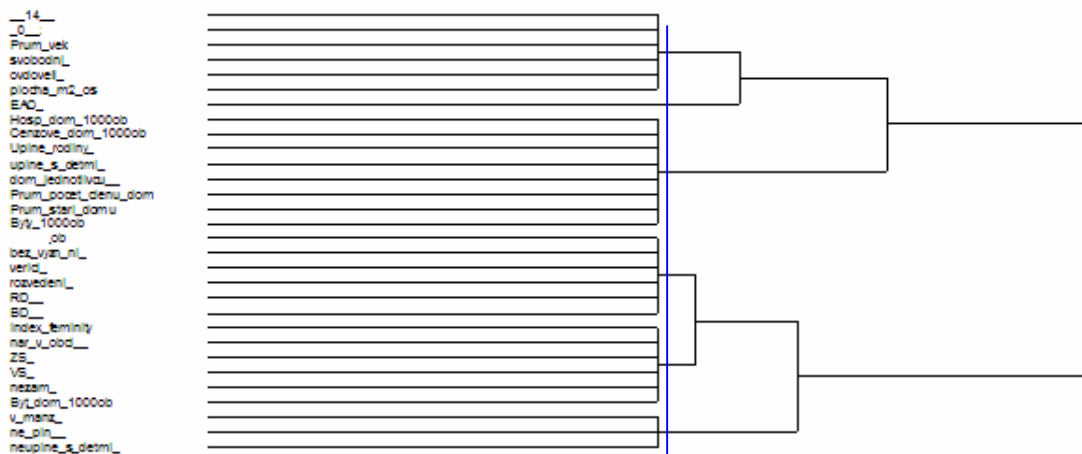
Tak jako v případě Prahy i u Bratislavy se vytvořila samostatná komponenta (s 9% podílem vysvětlené variability) sdružující neúplné rodiny, včetně těchto rodin se závislými dětmi. Nejvyšší podíl neúplných rodin najdeme v Miloslavově a Rovince (okres Senec) a v Mariance (okres Malacky). Jejich nejnižší zastoupení pak je v Plaveckém Mikuláši a Plaveckém Podhradí (okres Malacky) či v Hrubém Šúru (okres Senec).

Šestá komponenta „Ekonomická aktivita“

Poslední komponentu s nejnižší vahou (5 %) tvoří jediná proměnná, a to ekonomická aktivita. Jelikož cílem této práce je postihnout sociální a demografickou strukturu bez ohledu na ekonomickou skladbu obyvatel, vyčlenění této proměnné je v souladu se zaměřením tohoto textu. Nejvyšší podíl ekonomicky aktivních najdeme v Jablonci (okres Pezinok), Závodu a Zohoru (okres Malacky), z bratislavských městských částí v Petržalce a Vrakuňi. Naopak nejmenší zastoupení těchto osob je v Zálesí a Velkém Bielu (okres Senec), z Bratislavy v Devíně.

I v případě Bratislavy je aplikována metoda VARCLUS, která do jisté míry ověřuje získané výsledky. Stromový diagram znázorňující proces shlukování proměnných pro územní jednotky Bratislavy a okresů Malacky, Senec a Pezinok je uveden na obr. 18.

Obr. 18 Schéma zařazení vstupních proměnných do skupin podle procedury SAS VARCLUS, Bratislava, 2001

Pozn. Modrou přímkou je oddělen vybraný počet komponent.

Zdroj dat: SODB 2001

Procedura VARCLUS rozdělila původních 30 proměnných do 6 shluků, tedy vytvořila shodný počet skupin jako analýza hlavních komponent. Stejně jako v části o Praze jsou kvůli horší viditelnosti proměnných všechny ukazatele znovu vypsány, a to se zvýrazněním nejcharakterističtější proměnné pro daný shluk, která má nejvyšší váhu pro rozdělení proměnných ve sledovaných územních jednotkách.

*Shluk 1: Hustota zalidnění, Bez vyznání, Věřící, Rozvedení, **Podíl rodinných domů**, Podíl bytových domů*

Tato skupina proměnných se velmi podobá první komponentě *Město vs. venkov* vytvořené analýzou hlavních komponent. Nejvyšší váhu má totiž i zde zastoupení rodinných domů následovaný podílem domů bytových. Odlišností je však vyčlenění některých proměnných (úroveň vzdělání, indexu feminity a migrace) do jiného shluku ukazatelů. Tento rozdíl je ve srovnání obou metod nejvýraznější, a proto je brán v úvahu v dalších interpretacích analýz Bratislavy a jejího zázemí.

*Shluk 2: Hospodařící domácnosti, **Cenzové domácnosti**, Úplné rodiny, Úplné rodiny s dětmi, Domácnosti jednotlivců, Počet členů v domácnosti, Průměrné stáří domu, Počet bytů*

Druhý shluk proměnných sdružuje stejné proměnné jako komponenta *Typ a velikost domácnosti* s tou odlišností, že nejvyšší váhu má zde počet cenzových domácností. U komponenty z PCA je totiž nejcharakterističtější proměnnou *Domácnosti jednotlivců*. Přesto lze považovat obě skupiny proměnných pro další analýzu za srovnatelné.

*Shluk 3: Předproduktivní složka, Poproduktivní složka, **Průměrný věk**, Svobodní, Ovdovělí, Obytná plocha*

Třetí shluk vypovídá o věkové skladbě obyvatel stejně jako je tomu u komponenty *Věková struktura*. Pouze proměnná udávající velikost obytné plochy se zařadila odlišně – místo do čtvrté skupiny se přiřadila již do třetí. Tento rozdíl však není vzhledem k váze proměnné nijak významný.

*Shluk 4: V manželství, Neúplné rodiny, **Neúplné rodiny s dětmi***

Tato skupina proměnných odpovídá páté komponentě nazvané *Neúplné rodiny*, a to i významem proměnné neúplných rodin s dětmi. Navíc je však v tomto shluku podíl osob v manželství, který se sem přiřadil ze čtvrté komponenty, a to stejně jako v případě analýzy Prahy.

*Shluk 5: **Ekonomicky aktivní***

Pátý shluk plně odpovídá šesté komponentě. Tvoří ho tedy pouze jediná proměnná vypovídající o podílu ekonomické aktivity obyvatel jednotlivých územních jednotek.

*Shluk 6: Index feminity, Domáci, Základní vzdělání, **Vysokoškolské vzdělání**, Nezaměstnaní, Bytové domácnosti*

Poslední shluk proměnných je odlišný a nelze ho připodobnit ke zbývajícím čtvrté komponentě z analýzy hlavních komponent (ze které pochází jen proměnná udávající podíl nezaměstnaných). Je totiž složen zejména z proměnných první skupiny *Město vs. venkov* z předcházející analýzy. Nejvíce diferencující proměnnou pak zde je vzdělanostní struktura obyvatel. Dále sem patří i index feminity a migrační proměnná sledující případný pohyb obyvatel z místa jejich narození.

Vzhledem ke zmíněným odlišnostem je nutné opatrně interpretovat výsledky další shlukové analýzy, do které vstupují nově vytvořené proměnné a jejich faktorové zátěže⁴². Pozornost je tak věnována nejen celým faktorům a jejich vlivům na rozdělení zkoumaných územních jednotek, ale i jejich částem, a to zejména u komponenty *Město vs. venkov*, která sdružuje jak proměnné týkající se vzdělanostní struktury obyvatel, tak typu jejich bydlení a změn adresy trvalého bydliště.

7.3.3 Komparace Prahy a Bratislavy

Do analýzy hlavních komponent pro obě města vstupovaly stejné proměnné, které jsou srovnatelné i z hlediska jejich metodiky. Také z tohoto důvodu je zajímavé srovnat nově vytvořené komponenty pro případ Pražského městského regionu a Bratislavského kraje.

Společných rysů je hned několik. Samostatné faktory tvoří pro obě města proměnné týkající se věkového složení obyvatelstva a neúplných rodin. V obou případech také první komponenta sdružuje nejvíce proměnných. Zatímco však v Bratislavě v rámci první skupiny proměnných najdeme typ bydlení a typ a velikost domácnosti se vyčlenily zvlášť do druhého shluku, v případě Prahy je tomu naopak. V první komponentě jsou tak proměnné vypovídající o typu domácnosti a její velikosti, ve druhé jsou nejvíce diferencující proměnné charakterizující bytový fond. Odlišné jsou pak další proměnné zahrnuté do těchto komponent. V Bratislavě je k první komponentě přiřazena vzdělanostní a náboženská skladba obyvatel spolu s „migrační“ proměnnou a rodinným stavem. Tyto proměnné v Praze tvoří samostatné skupiny, a to zřejmě z toho důvodu, že pražské územní jednotky jsou v důsledku těchto ukazatelů výrazněji diferencovány. Také proto se proměnné vstupující do analýzy Pražského městského regionu rozdělily do více skupin než je tomu v případě slovenského hlavního města (sedm komponent vs. šest skupin proměnných). V Praze pak v první komponentě nalezneme i složení domácností (typy úplných domácností), které v Bratislavě nejsou jednoznačně zařazeny.

Dalším rozdílným znakem je ekonomická aktivita obyvatel. Zatímco v Bratislavě nekoreluje s žádným z dalších ukazatelů, v Praze je ovlivněna náboženskou strukturou obyvatel. Jinými slovy tedy čím více je v územní jednotce osob bez vyznání, tím je zde i více ekonomicky aktivních obyvatel. V Praze se projevila i jiná zajímavá závislost u ekonomických proměnných, a to konkrétně vztah nezaměstnanosti a migrace. Tedy čím více obyvatel žije v místě svého narození, tím vyšší je v oblasti nezaměstnanost. U Bratislavy pak nezaměstnanost koreluje se stářím domu a negativně je i ovlivněna velikostí obytné plochy na jednoho obyvatele a rodinným stavem ženatý/vdaná.

⁴² Skupiny proměnných z analýzy hlavních komponent ve velké míře odpovídají shlukům proměnných vytvořených procedurou VARCLUS. Z tohoto důvodu do další analýzy vstupují faktory z metody PCA.

7.4 Shluková analýza

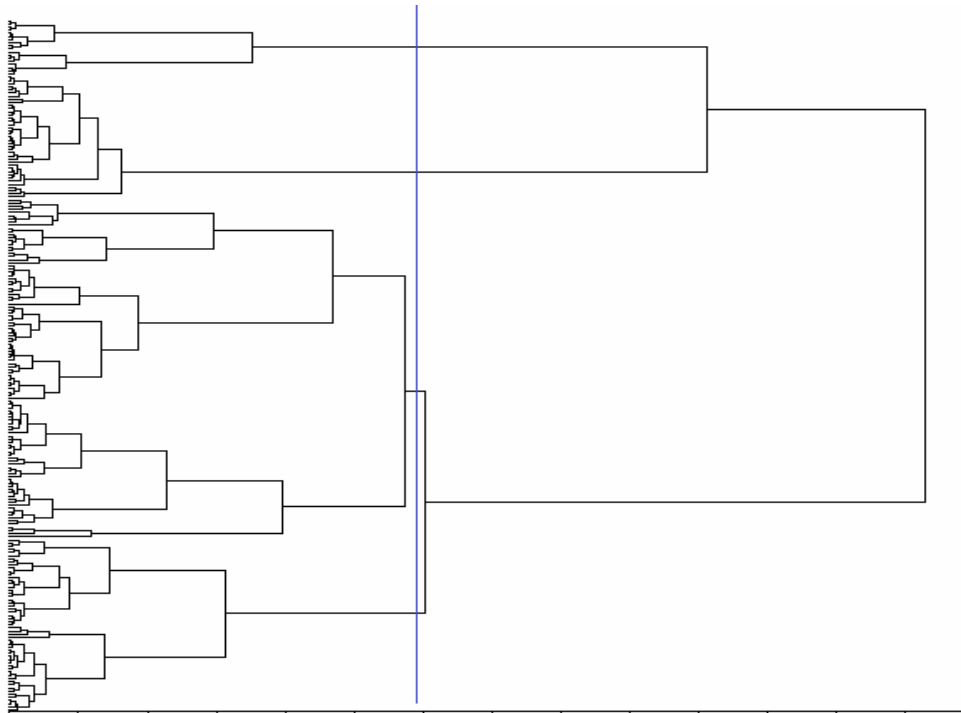
Závěry a výsledky předcházející kapitoly lze dále využít při tvorbě typologie zkoumaných územních jednotek. Za tímto účelem je využita metoda shlukové analýzy, jejímž cílem je sdružovat prostorové objekty tak, aby měly v rámci vytvořené skupiny co nejpodobnější charakteristiky a zároveň byly co nejodlišnější od ostatních uskupení. Vstupní proměnné jsou výsledné komponenty se svými faktorovými zátěžemi pro každou územní jednotku, které jsou navzájem nekorelované a mají také stejná měřítka.

Jak již bylo zmíněno v části o popisu použitých metod, nejprve je aplikována hierarchická metoda shlukování s volbou Wardovy metody a s využitím euklidovských vzdáleností mezi každou dvojicí zkoumaných jednotek. Na základě výstupů z programu SAS a dendogramu je pak určen počet shluků. Pro něj musí být dodržen požadavek, že počet výsledných skupin by měl být nižší než je počet vstupních prostorových jednotek. Následně jsou sledované obce a městské části zařazeny do jednotlivých typů regionu.

7.4.1 Praha

Určit počet shluků lze několika způsoby. Nejpoužívanější metodou je využít grafického znázornění procesu shlukování z dendogramu, který je znázorněn na následujícím obr. 19.

Obr. 19 Dendogram objektů pro Prahu, 2001

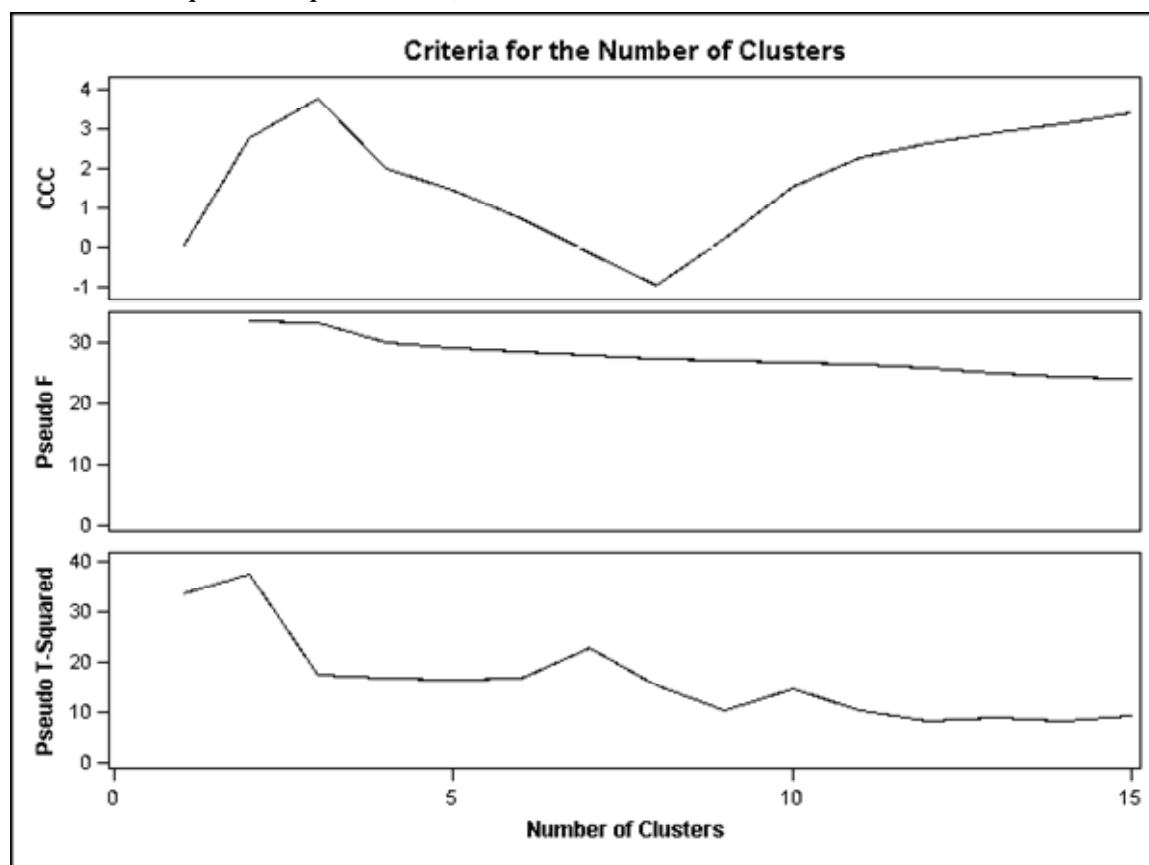
Pozn. Modrou přímkou je oddělen vybraný počet shluků, pro který existuje několik důvodů, jež jsou popsány níže.

Zdroj dat: SLDB 2001

V dendogramech jsou vždy znatelné dva shluky, to však není vzhledem k záměru práce žádoucí. Z obrázku můžeme uvažovat o 3, 4, 5 či 8 shlucích. Tyto počty potvrzuje i výstup z programu SAS, kde lze pro určení počtu shluků využít tzv. kubického shlukovacího kritéria (CCC), pseudo F statistiky (PSF) nebo pseudo t^2 statistiky (Tsq).

V prvním grafu (obr. 20) znázorňujícím CCC kritériem se sledují lokální maxima v grafu. Pokud je hodnota tohoto kritéria vyšší než 2 nebo 3, indikuje to dobrý počet klastrů, hodnoty mezi 0 a 2 znázorňují další možný počet shluků. Lokální maximum CCC kritéria je v tomto případě zhruba u 3 klastrů, dále jeho hodnota klesá až do 8 shluků a poté opět roste. Z tohoto obrázku tedy nejvhodnějším počtem shluků je počet 3 nebo 4 (nad hodnotu 2 u CCC kritéria) a poté od 11 výše. Dle PSF statistiky je nejvhodnější počet shluků ten, který má nejvyšší relativní hodnotu. Jak je vidět z obrázku, rozdíly v tomto případě nejsou příliš výrazné. Jako nejlepší počet se zdají 3 nebo 4 skupiny. Z posledního obrázku Tsq statistiky pak se jako nejlepší řešení jeví 11, 8, 5, 4 nebo 3 shluky.

Obr. 20 Kritéria pro určení počtu shluků, Praha

Zdroj: SAS výstup, data SLDB 2001

Z výše uvedeného lze tedy uvažovat ideálně o 3 nebo 4 shlucích, které považují za vhodné všechna řešení. Můžeme uvažovat i 5 skupinách, proti vyššímu počtu shluků je již více okolností (CCC řešení v kombinaci se záměrem práce⁴³). Proto je nutné uvažovat o dalším postupu, jak ověřit validitu výsledků. Například je možné rozdělit sledovaný soubor náhodně na více částí a poté zkusit opět metodu shlukování. Jiným způsobem je vyřadit některé vstupní

⁴³ Jelikož zkoumaných jednotek není příliš, není žádoucí mít více než 10 skupin.

proměnné a provést analýzu bez nich. Tyto úpravy datového souboru by neměly mít v případě uspokojivého řešení významný vliv na rozčlenění územních jednotek do jednotlivých skupin.

Po provedení těchto metod se jako nejspokojivější ukázal počet 4 shluků, a to i vzhledem k smysluplnosti tohoto řešení (tzv. face-validity), které lze interpretovat a také přináší novou informaci o zkoumaných územních jednotkách. Proto byl Pražský městský region rozčleněn právě do 4 vnitřně různých shluků⁴⁴, jejichž interpretace se nachází v následující části práce. Na tomto místě je vhodné zdůraznit, že takto vytvořené shluky územních jednotek (jak v Praze, tak poté i v Bratislavě) jsou pouze návrhem možného řešení. Nelze tedy tvrdit, že zkoumané prostorové objekty nemohou být zařazeny jinak. Vždy záleží na výběru vstupních proměnných, výběru počtu shluků podle záměru práce i na interpretaci, tedy převážně na činnostech, které jsou ovlivněny výzkumníkem a jsou tak silně subjektivní.

Model sociodemografické struktury Prahy

Jak již bylo řečeno, ze shlukové analýzy 220 územních jednotek vznikla typologie čtyř skupin, které je nutné dále popsat. V tabulce je znázorněno pořadí shluků vytvořené podle hodnot průměrů faktorových skóre sedmi vstupujících komponent v jednotlivých skupinách sledovaných územních jednotek. Navíc je v ní pro přehlednost uveden i počet územních jednotek v každém shluku spolu s jejich podílem na celkovém počtu obyvatel celého zkoumaného regionu. Těchto údajů je dále využito k interpretaci vytvořených shluků.

Tab. 7 Pořadí hodnot průměrů faktorových zátěží komponent v jednotlivých shlucích Prahy a základní popis skupin

Komponenta	Číslo shluku			
	1	2	3	4
Rodinný status	4.	1.	2.	3.
Charakteristiky spojené s bydlením	2.	1.	3.	4.
Věková struktura	2.	4.	1.	3.
Sociální status	2.	3.	1.	4.
Kulturně-ekonomický status	2.	3.	1.	4.
Neúplné rodiny	4.	3.	1.	2.
Migrace a nezaměstnanost	2.	1.	3.	4.
Počet územních jednotek	77	26	57	60
Podíl obyvatel	9,8	76,3	7,3	6,6

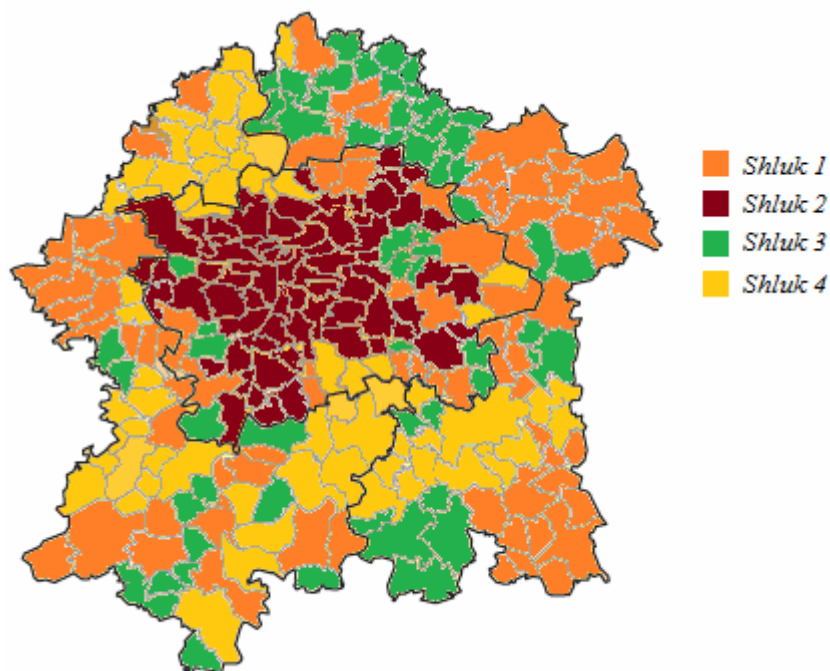
Pozn. Hodnoty 1 až 4 označují řadu od nejvyššího průměru faktorové zátěže (1) po nejnižší (4). Nejvyšší hodnotu faktorové zátěže pro komponentu Rodinný status tak má shluk s číslem 2 a naopak nejnižší shluk s číslem 1.

Zdroj: SLDB 2001, ČSÚ

Pro vyšší názornost jsou vzniklé shluky znázorněny i v mapce. V ní je možné sledovat také častou prostorovou blízkost územních jednotek patřících k určitému shluku (viz obr. 21).

⁴⁴ V dendogramu na obr. 9 je vybraný počet shluků oddělen modrou čarou.

Obr. 21 Schéma prostorového rozmístění pražských shluků, 2001

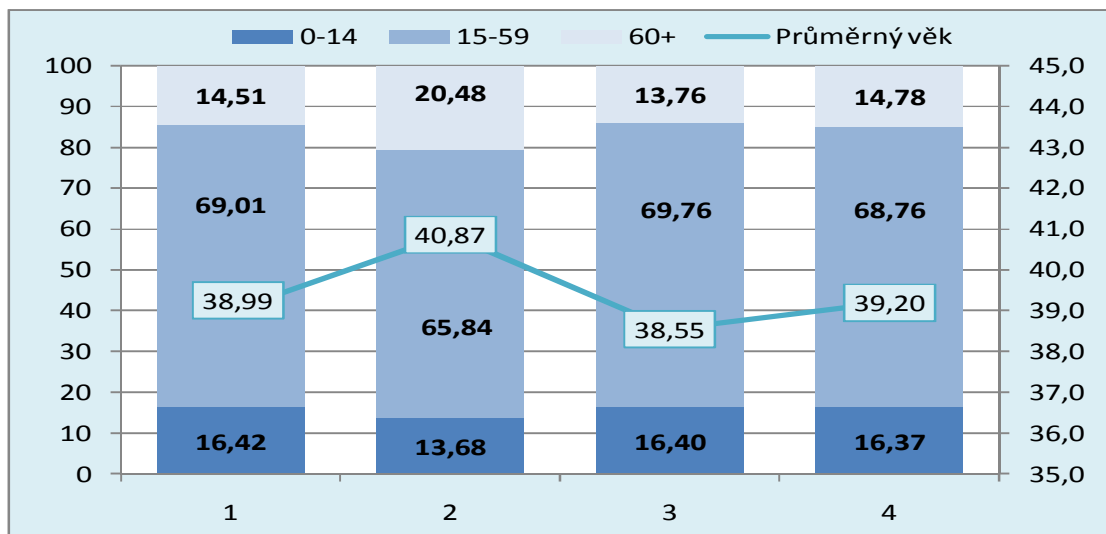

Zdroj dat: SLDB 2001

Shlukovou analýzou pražských územních jednotek tak tedy vznikly čtyři regiony, které mají navzájem odlišné charakteristiky. Na základě tab. 7 můžeme určit nejvýraznější odlišnosti mezi shluky. V první skupině tak najdeme nejvyšší průměrný počet členů domácnosti, vysoký podíl úplných rodin s dětmi a naopak nízké zastoupení neúplných rodin a domácností jednotlivců. Pro obyvatele této skupiny je dále typický spíše nižší podíl vysokoškolsky vzdělaných osob, nízká nezaměstnanost a druhá nejmladší věková struktura. Naopak druhý region je věkově nejstarší s převahou domácností jednotlivců, vysokým podílem rozvedených a vysokoškolsky vzdělaných osob, nejstarším bytovým fondem a vysokým indexem feminity. Třetí oblast je typická nejmladší věkovou strukturou, nejnižším zastoupením vysokoškoláků a věřících osob a nejvyšším podílem neúplných rodin a ovdovělých osob. V poslední skupině územních jednotek žije nejvíce lidí v rodinných domech v nejnovější zástavbě. Obyvatelé tohoto regionu jsou často vysokoškolsky vzdělaní a věřící imigranti (nachází se zde nejvíce obyvatel s jiným místem narození než je jejich trvalé bydliště) s průměrnou věkovou strukturou a nejnižší nezaměstnaností.

Jednou ze základních diferencujících proměnných tak je věková skladba, která odlišuje obyvatelstvo jednotlivých oblastí. Konkrétní hodnoty podílů tří hlavních věkových skupin spolu s průměrným věkem rezidentů jednotlivých shluků lze pozorovat na obr. 22.

Obr. 22 Věková struktura obyvatel v pražských shlucích (v %) a jejich průměrný věk (v letech), 2001

Zdroj dat: SLDB 2001, ČSÚ

Interpretace shluků

Po základní komparaci jednotlivých oblastí lze přistoupit k hlubšímu popisu vytvořených skupin územních jednotek a analyzovat vývoj počtu obyvatel, přirozené měny a migrace.

1. Praha- proměňující se venkov⁴⁵

Do prvního shluku patří 77 územních jednotek, ve kterých žije téměř 10 % sledovaného obyvatelstva. Jedná se zejména o obce ze zázemí Prahy – 43 % z nich je v okrese Praha-západ a 38 % v Praze-východ. Zbýlých 19 % prostorových jednotek se nachází v administrativních hranicích hlavního města.

Charakteristickými rysy tohoto uskupení obcí a pražských městských částí je nejvyšší průměrný počet členů domácnosti (2,53⁴⁶), vysoký podíl úplných rodin i s dětmi a zároveň také velmi nízké zastoupení obou typů neúplných rodin (celkem a s dětmi). Najdeme zde tedy nejméně domácností jakéhokoliv typu (bytových, hospodařících, cenzových) a nejmenší podíl domácností jednotlivců (27 %). Obyvatelstvo zde dále žije převážně v rodinných domech. V ostatních sledovaných dimenzích má region shodně druhé nejvyšší hodnoty faktorových zátěží – je tu druhá nejmladší věková struktura, druhý nejnížší podíl vysokoškolsky vzdělaných osob (8,5 %) a také druhá nejmenší nezaměstnanost (2,9 %).

Typickým zástupcem tohoto shluku je např. městská část Praha-Křeslice, obec Čičovice z okrese Praha-západ a obec Světlava z okrese Praha-východ.

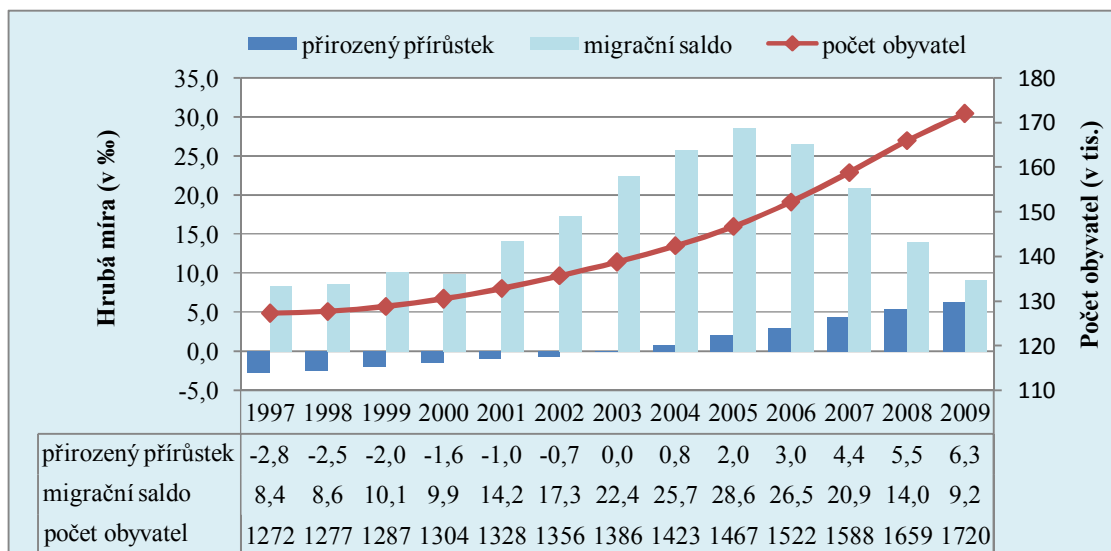
Vývoj počtu obyvatel tohoto shluku je znázorněn spolu s vývojem hrubé míry přirozeného přírůstku a migračního salda na následujícím obrázku (obr. 23). Jelikož je ve vytvořených shlucích pozorován nižší výskyt jednotlivých událostí, je přistoupeno k analýze za tříleté intervaly v rámci období 1996–2010. V obrázku jsou tato tříletá období označena prostředním

⁴⁵ V dalším textu je tento shluk nazýván také jako oblast 1. fáze suburbanizace.

⁴⁶ Zde uvedené údaje jsou průměrné hodnoty ukazatele za shluk a pochází z dat Sčítání lidu, domů a bytů 2001.

rokem – např. rok 1997 přibližuje období 1996–1998 a obdobně rok 2009 představuje tříleté období 2008–2010.

Obr. 23 Vývoj počtu obyvatel (v tis.) a hrubé míry přirozeného přírůstku a migračního salda (v ‰), shluk Praha- proměňující se venkov, 1996–2010

Pozn. Jednotlivé roky v obrázku představují tříletá období, tedy např. rok 2003 označuje interval mezi roky 2002 a 2004.

Zdroj dat: ČSÚ, vlastní výpočty

Počet obyvatel v této skupině územních jednotek rostl poměrně rychle, konečný počet obyvatel v roce 2010 je o 35 % vyšší, než byl počáteční stav v roce 1996. Na tomto růstu se podílela zejména migrace, která byla po celé sledované období kladná. Růst imigrace do tohoto uskupení obcí se zrychlil především v souvislosti s rozšířením možností financování bydlení pro širší vrstvy společnosti. Nejvyšší hrubá míra migračního salda pak byla zaznamenána mezi lety 2004 až 2006, od tohoto roku již pak klesá téměř na počáteční hodnoty, a to zřejmě z důvodu nasycení poptávky po bydlení v této lokalitě. Přirozenou měnou začala oblast populačně přibývat až od roku 2003, kdy poprvé počet živě narozených převýšil počet zemřelých v důsledku jak zlepšování úmrtnostních poměrů, tak zvyšováním plodnosti. Hrubá míra úmrtnosti se v tomto regionu snížila z počátečních 11 ‰ na 8 ‰ mezi roky 2008–2010. Naopak hrubá míra porodnosti se zvýšila z 8,2 ‰ na 14,4 ‰. Díky kombinaci vlivů přirozené a mechanické měny tak mají obce spíše mladší věkovou strukturu a nadále populačně rostou.

2. Praha-vnitřní město

Ve druhém typu prostorového rozmístění obcí pražského zázemí a městských částí Prahy žije nejvíce obyvatel (přes 76 %), ačkoliv ho tvoří nejmenší počet územních jednotek. Důvodem je to, že všechny tyto oblasti se nachází v početných vnitřních částech Prahy s vysokou hustotou zalidnění, a to i díky nejvyššímu podílu bytových domů ze všech trvale obydlených budov. Také proto má tato skupina nejvyšší hodnoty faktorových zátěží u komponenty *Charakteristiky spojené s typem bydlení*, které upozorňují také na menší obytnou plochu na 1 osobu. Nejvyšších hodnot dosahuje shluk ale i u *Rodinného statusu* a u *Migrace a nezaměstnanosti*.

Jinými slovy zde tedy lze nalézt nejvyšší podíl domácností jednotlivců (téměř 34 %), vysoký počet domácností a nízký podíl úplných rodin. Obyvatelstvo je dále typické nejvyšším zastoupením rozvedených (9,5 %) a vysokoškolsky vzdělaných osob (16,2 %), žen na 1000 mužů (1093) a nejstarší věkovou strukturou (průměrný věk je zde téměř 41 let) s nejvyšším podílem osob nad 60 let a nejnižším podílem dětské složky v populaci.

Kromě věkové struktury se zde nachází také nejstarší bytový fond, průměrné stáří domu (přes 52 let) je tady o téměř 6 let vyšší než u shluku s druhým nejvyšším stářím domů (shluk 3). Charakteristickým rysem místního obyvatelstva dále také je jejich menší migrační pohyb, v místě svého narození bydlí nejvyšší podíl osob (63 %).

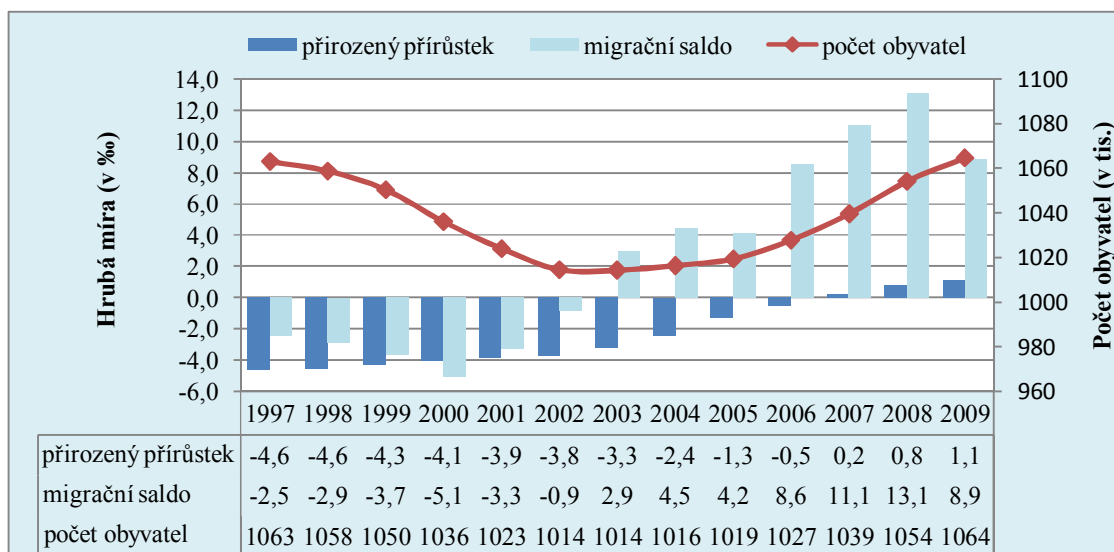
Typickým příkladem územní jednotky tohoto shluku je Praha 1, Praha 7 nebo nejstarší městské části Praha 4, 6 a 10.

I v tomto shluku došlo vlivem migrace a přirozené měny ke změně počtu obyvatel. Trendy ve vývoji těchto složek populačního vývoje lze sledovat na následujícím obrázku. Z něj můžeme vidět, že centrální oblast Prahy populačně ztrácela, z počátku období zejména vlivem přirozeného úbytku. Přirozenou měnou začaly tyto územní jednotky růst až od roku 2006, tedy od shodného roku jako celá Praha (viz Populační vývoj Prahy 3.1.2). Nejvyšší přirozený přírůstek byl zatím zaznamenán v roce 2010, kdy hrubá míra porodnosti převyšovala úmrtnost o více než 1 ‰. Růst počtu obyvatel v územních jednotkách vnitřního města pak od roku 2003 ovlivňuje především imigrace, která se mezi lety 2004–2006 a následujícím obdobím více než zdvojnásobila a poté dále rostla. Začal se zde též projevovat proces gentrifkace, kdy se do nákladně zrekonstruovaných budov na dobrých adresách stěhují zámožnější obyvatelé (zvyšující se imigrace do centra Prahy je patrná z obr. 24).

Úbytek migračních pohybů v posledním zkoumaném období je pak spíše než poklesem zájmu osob o lokalitu dán finančními důsledky hospodářské krize, které velmi ovlivnila sociální i finanční situaci českých domácností.

Konečný počet obyvatel vzhledem k jeho tendenci poklesu/nárůstu je srovnatelný s počátkem sledovaného období. Jelikož tento shluk má nejstarší věkovou strukturu, lze předpokládat, že i nadále bude počet obyvatel ovlivňován spíše než přirozenou měnou migračními pohyby obyvatel.

Obr. 24 Vývoj počtu obyvatel (v tis.) a hrubé míry přirozeného přírůstku a migračního salda (v ‰), shluk Praha-vnitřní město, 1996–2010

Pozn. Jednotlivé roky v obrázku představují tříletá období, tedy např. rok 2003 označuje interval mezi roky 2002 a 2004.

Zdroj dat: ČSÚ, vlastní výpočty

3. Praha-oblast s nižším socio-kulturním statusem⁴⁷

Třetí shluk tvoří 57 územních jednotek, které se z 58 % nacházejí v okrese Praha-východ, z 30 % v Praze-západ a pouze ze 12 % v Praze. Obyvatelé tohoto regionu (přes 7 % všech zkoumaných osob) mají několik charakteristických rysů – z tab. 4 je vidět, že tyto oblasti dosahují nejvyšších hodnot u čtyř ze sedmi sledovaných komponent – u *Věkové struktury*, *Sociálního* i *Kulturně-ekonomického statusu* a u *Neúplných rodin*.

Jinými slovy to znamená, že v tomto „venkovském“ regionu je nejmladší věková struktura obyvatel s nejnižším podílem obyvatel v postproduktivním věku a zároveň vysokým zastoupením dětské složky populace. Dále zde žije nejmenší podíl vysokoškolsky vzdělaných osob – přes 7 % (a nejvyšší podíl osob se základním vzděláním – 24 %) a vysoké zastoupení obyvatel bez jakéhokoliv náboženského vyznání (72 %). Nejtypičtější charakteristikou tohoto regionu, která oblast nejvýrazněji odlišuje od prvního venkovského shluku, je nejvyšší podíl neúplných rodin (17 %), a to i s dětmi (10,5 %). Z hlediska rodinného stavu se zde pak nachází nejvyšší zastoupení svobodných a také ovdovělých osob. Příkladem je obec Modletice z okresu Praha-východ, Psáry z Prahy-západ či Praha-Petrovice.

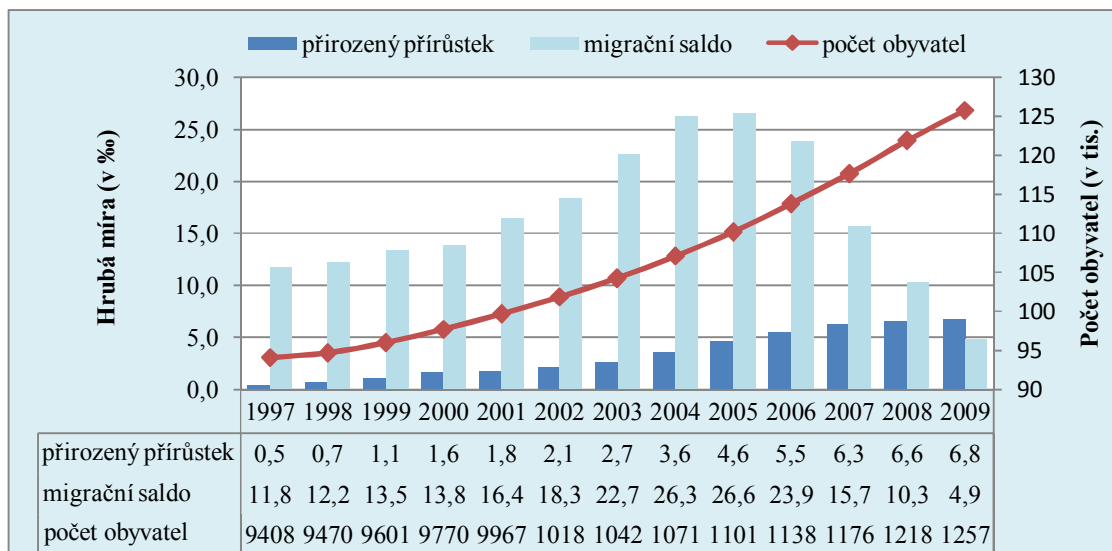
Spíše tradiční znaky místních obyvatel v těchto územních jednotkách ovlivňují i jejich populační vývoj. Zřejmé také z důvodu nižšího vzdělání a mladé věkové struktury zde najdeme přirozený přírůstek po celé sledované období, jehož vlivem spolu s rychle vzrůstající imigrací dochází ke zvyšování počtu zdejších obyvatel. Mezi roky 1996 a 2010 narostl počet obyvatel o více než třetinu jeho původního počtu. Výrazně vyšší počet přistěhovalých než vystěhovalých osob zde byl zaznamenán zejména v souvislosti s vyšší dostupností stavebních spoření a hypoték. Mezi roky 2001 a 2005 se míra migračního salda téměř zdvojnásobila z počátečních 13,8 ‰ na 26,6 ‰ v období 2004–2006. Od tohoto roku se však přísun nových obyvatel

⁴⁷ V dalším textu je tento shluk také nazýván jako venkovská oblast.

zpomaluje až na nynějších téměř 5 ‰, a to z toho důvodu, že osoby stěhující se za lepším životním prostředím již zde realizovaly své požadavky na bydlení.

Obr. 25 Vývoj počtu obyvatel (v tis.) a hrubé míry přirozeného přírůstku a migračního salda (v ‰), shluk Praha-oblast s nižším socio-kulturním statusem, 1996–2010

Pozn. Jednotlivé roky v obrázku představují tříletá období, tedy např. rok 2003 označuje interval mezi roky 2002 a 2004.

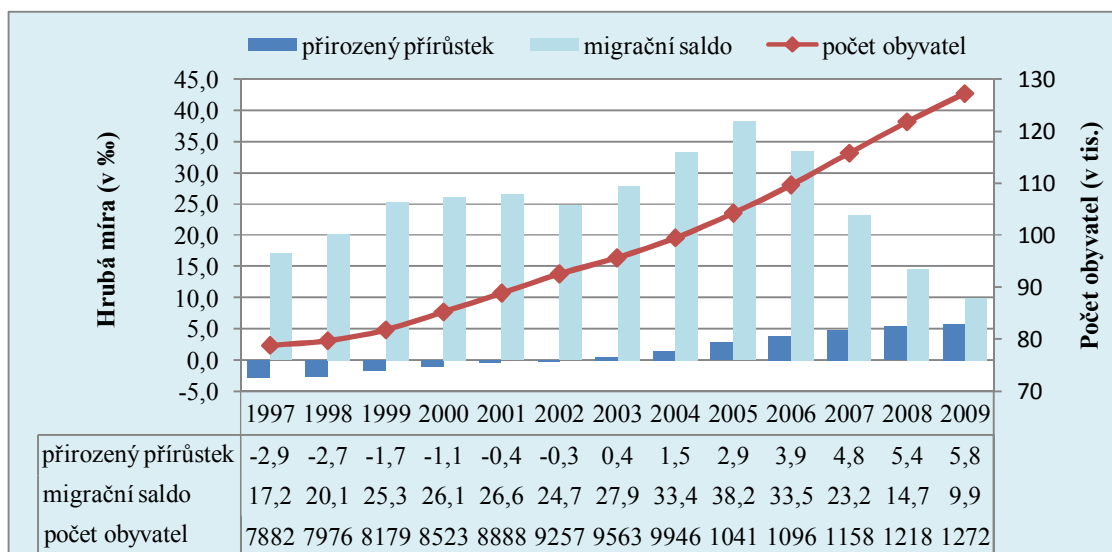
Zdroj dat: ČSÚ, vlastní výpočty

4. Praha- suburbanizovaná oblast

V poslední skupině 60 obcí žije téměř 7 % všech sledovaných obyvatel. Územní jednotky zejména ze zázemí Prahy (45 % obcí je z Prahy-západ a 40 % z okresu Praha-východ, oproti tomu 15 % jsou pražské městské části) mají nejnižší hodnoty u *Charakteristik spojených s bydlením*, *Sociálního* i *Kulturně-ekonomického statusu* a *Migrace a nezaměstnanosti*. Charakteristiky rezidentů jsou velmi podobné městským obyvatelům, ale v prostředí venkova, jsou tedy typické pro suburbanizované oblasti.

Obyvatelé tohoto území tak tedy nejčastěji žijí v rodinných domech (přes 95 %) s nejnižším průměrným stářím domů a mají k dispozici nejvíce obytné plochy na 1 obyvatele (24,5 m²). Ve shodě s městským shlukem se zde nachází také vysoké zastoupení osob s vysokoškolským vzděláním (přes 12 %) a častější je též výskyt věřících obyvatel (25 %) než v ostatních sledovaných shlukách. Dále se objevuje také nejnižší zastoupení nezaměstnaných osob (2,5 %) a nejvíce obyvatel s jiným trvalým bydlištěm, než je jejich místo narození (se stejným bydlištěm, jako je místo narození, zde žilo 43 % obyvatel). Typickým rysem suburbanizovaných oblastí je také vysoké zastoupení úplných rodin (i s dětmi). Zástupci mezi obcemi v tomto regionu jsou Jesenice nebo Průhonice z okresu Praha-západ, Říčany z okresu Praha-východ či okrajová městská část Praha-Újezd. Suburbanizace je patrná i z vývoje počtu obyvatel, který lze pozorovat na obr. 26.

Obr. 26 Vývoj počtu obyvatel (v tis.) a hrubé míry přirozeného přírůstku a migračního salda (v ‰), shluk Praha-suburbanizovaná oblast, 1996–2010

Pozn. Jednotlivé roky v obrázku představují tříletá období, tedy např. rok 2003 označuje interval mezi roky 2002 a 2004.

Zdroj dat: ČSÚ, vlastní výpočty

Obrázek potvrzuje očekávání, že suburbanizované obce po celé období populačně rostou nejrychleji ze všech shluků. Mezi lety 1996 a 2010 vzrostl počet obyvatel o více než 60 %, a to zejména vlivem imigrace. Počet přistěhovalých převyšuje počet vystěhovalých po celé sledované období, nejvíce pak mezi roky 2004 a 2006, kdy míra migračního salda dosahovala hodnoty 38 ‰. Její snížení v posledních obdobích tak kromě zpomalení výstavby domů vlivem téměř plného zastavení katastrálního území obcí (např. Jesenice či Průhonice) či protestů místních obyvatel kvůli rozšiřování obcí z důvodů nedostačující infrastruktury ovlivňovaly také důsledky hospodářské krize. Přesto je hrubá míra migračního salda v těchto územních jednotkách na konci pozorovaného období stále nejvyšší.

Počet živě narozených na 1000 obyvatel se také díky vysokému počtu úplných rodin neustále zvyšuje, vyšší než počet zemřelých pak poprvé byl v období let 2002–2004. Zatímco hrubá míra porodnosti vzrostla z 8,5 na téměř 13 ‰, hrubá míra úmrtnosti se naopak snížila z 11 ‰ na 7 ‰. Přirozený přírůstek se tak na počtu obyvatel podílí čím dál tím vyšší měrou (a je poměrně vysoký i v porovnání s ostatními vytvořenými shluky, pomineme-li vliv věkové struktury).

Srovnání úrovně plodnosti a úmrtnosti

V jednotlivých nově vytvořených skupinách pražských územních jednotek lze od roku 2001 srovnat také vývoj úrovně plodnosti a úmrtnosti za pomoci výpočtu ukazatele úhrnné plodnosti a naděje dožití při narození. Úhrnná plodnost se ve všech shlucích postupně zvyšovala. Nejvyšší růst úrovně plodnosti se projevil ve venkovském shluku obcí (třetí shluk), v nichž se také nachází nejmladší věková struktura. Naopak nejnižší hodnoty úhrnné plodnosti najdeme po celé sledované období v centru Prahy (druhý shluk), kde byl v době sčítání lidu zaznamenán nejvyšší průměrný věk ze všech pražských regionů. Konkrétní hodnoty úhrnné plodnosti mezi lety 2001 a 2010 jsou uvedeny v tab. 8.

Tab. 8 Úhrnná plodnost v pražských shlucích, 2001–2010, v (živě narozených) dětech na 1 ženu

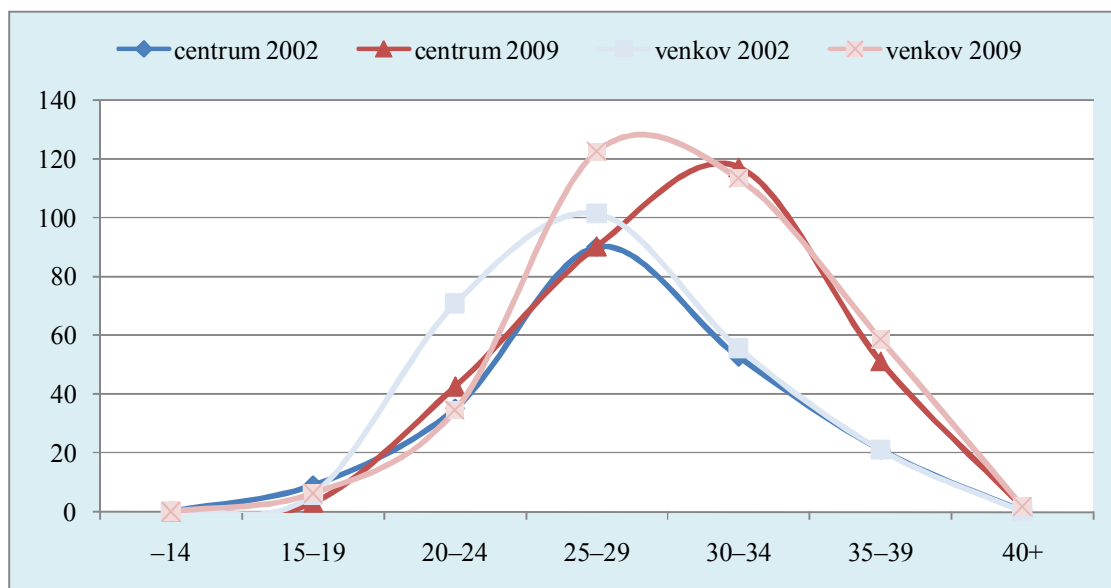
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
shluk 1	1,30	1,30	1,38	1,39	1,46	1,52	1,62	1,63
shluk 2	1,17	1,18	1,24	1,27	1,29	1,33	1,38	1,42
shluk 3	1,29	1,28	1,32	1,34	1,48	1,59	1,70	1,81
shluk 4	1,25	1,30	1,34	1,40	1,47	1,56	1,65	1,69

Pozn. Jednotlivé roky v obrázku představují tříletá období, tedy např. rok 2003 označuje interval mezi roky 2002 a 2004. Shluk 1 označuje region *Praha-proměňující se venkov*, shluk 2 je *Praha-vnitřní město*, shluk 3 *Praha-oblast s nižším socio-kulturním statusem* a shluk 4 je *Praha-suburbanizovaná oblast*.

Modrou barvou je vyznačena nejvyšší hodnota ukazatele, červenou pak nejnižší.

Zdroj: ČSÚ, vlastní výpočty

Poměrně vysoké hodnoty úhrnné plodnosti se objevily také v případě suburbí. V prvotně suburbanizované oblasti (první shluk) byla úroveň plodnosti nejvyšší ze všech regionů do roku 2005. Od tohoto roku však najdeme vyšší plodnost v později suburbanizovaných oblastech (shluk 4) a především ve venkovském shluku územních jednotek, v nichž se počet živě narozených dětí na jednu ženu v plodném věku nejvýrazněji zvýšil v závěru sledovaného období, a to až na hodnotu 1,81 dítěte na jednu ženu. Růst ukazatele pak najdeme i v pražském vnitřním městě, ve kterém je úroveň plodnosti nejnižší ze všech shluků. V roce 2010 byla úhrnná plodnost v centru Prahy 1,42 dítěte na jednu ženu. Pro regiony s nejnižší a nejvyšší hodnotou úhrnné plodnosti (podle roku 2011) můžeme dále na obr. 27 pozorovat změnu v míře plodnosti podle věku matky.

Obr. 27 Vývoj měr plodnosti podle věku matky, shluk Praha-oblast s nižším socio-kulturním statusem a Praha-vnitřní město, 2001–2010, v (živě narozených) dětech na 1 000 žen

Pozn. Jednotlivé roky v obrázku představují tříletá období, tedy např. rok 2002 označuje interval mezi roky 2001 a 2003.

Zdroj: ČSÚ, vlastní výpočty

Z obrázku lze vidět několik zajímavých skutečností. V obou skupinách územních jednotek plodnost ve zkoumaném období rostla. Jak na počátku, tak v závěru období lze pozorovat vyšší úroveň plodnosti u žen z venkovského regionu (světlejší křivky) než z městské oblasti. Ženy

v těchto shlucích se dále liší v mírách plodnosti podle věku. Zatímco venkovské ženy měly v obou obdobích nejvyšší plodnost ve věku 25–29 let, pro ženy z center měst je charakteristické postupné odsouvání své reprodukce do vyššího věku. V období mezi lety 2008 a 2010 dosáhly maxima v úrovni plodnosti ve věku 30–34 let, v tomto věku navíc měly více živě narozených dětí než jejich „venkovské“ kolegyně.

I úroveň úmrtnosti se mezi lety 2001 a 2010 změnila, konkrétně došlo ke zvýšení hodnot ukazatele naděje dožití při narození (pro obě pohlaví dohromady). Rozdíly mezi jednotlivými shluky nejsou příliš výrazné. Obecně se dá říci, že ve venkovských oblastech jsou mírně horší úmrtnostní poměry než v centru města, kde je vyšší naděje dožití při narození také v důsledku lepší dostupnosti zdravotní péče. V současnosti je tak nejvyšší hodnota ukazatele v centru města a nejnižší v oblastech s nižším socio-kulturním statutem. Nejvíce se zlepšily úmrtnostní poměry v suburbánních oblastech, což je dáno jak zdravějším životním prostředím, tak proměnou skladby zdejších obyvatel v důsledku stěhování. Imigranti přicházející do oblasti jsou totiž častěji vysokoškolského vzdělání, náboženského vyznání a mají nejnižší nezaměstnanost. Nejmenší rozdíl mezi počátečním a koncovým obdobím pak najdeme u prvotně suburbanizovaných územních jednotek. Příčinou je zvyšování hodnoty naděje dožití z již poměrně vysokých hodnot (viz tab. 9).

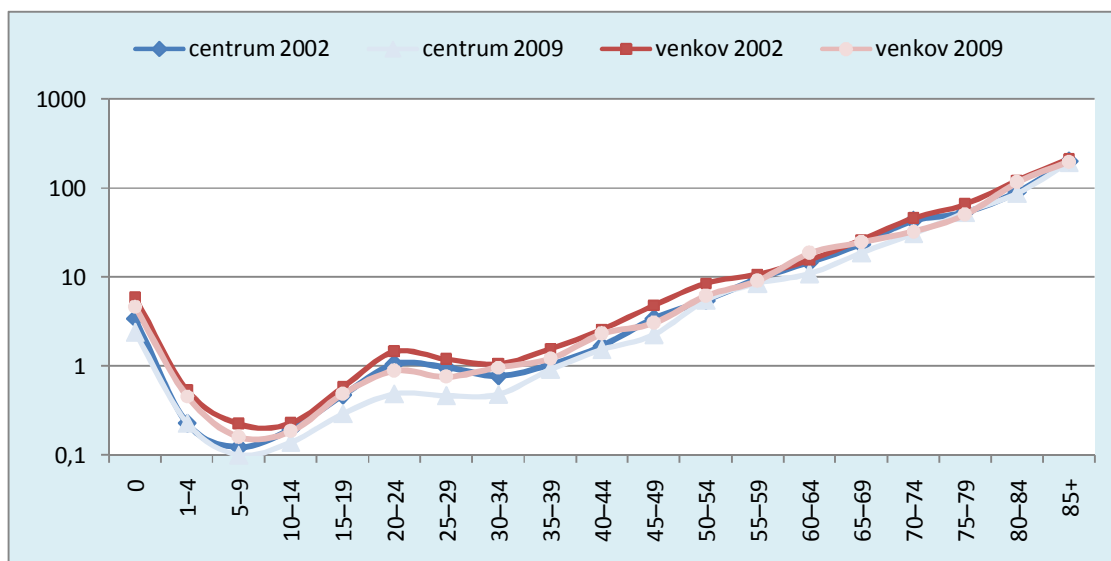
Tab. 9 Naděje dožití při narození v pražských shlucích, 2001–2010, v letech

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
shluk 1	75,01	75,08	75,22	75,56	75,9	76,46	76,65	76,85
shluk 2	75,91	76,02	76,26	76,55	77,01	77,28	77,53	77,82
shluk 3	74,54	74,94	75,12	75,32	75,72	76,02	76,21	76,53
shluk 4	74,79	75,31	75,80	76,12	76,51	76,84	77,12	77,23

Pozn. Jednotlivé roky v obrázku představují tříletá období, tedy např. rok 2003 označuje interval mezi roky 2002 a 2004. Shluk 1 označuje region *Praha-proměňující se venkov*, shluk 2 je *Praha-vnitřní město*, shluk 3 *Praha-oblast s nižším socio-kulturním statutem* a shluk 4 je region *Praha-suburbanizovaná oblast*. Modrou barvou je vyznačena nejvyšší hodnota ukazatele, červenou pak nejnižší.

Míry úmrtnosti podle věku zemřelého v centru Prahy a na venkově v zázemí města jsou znázorněny na obr. 28. Z obrázku můžeme vidět, že úmrtnost v závěru sledovaného období je pro oba regiony nižší než na jeho počátku. Věkový profil zemřelých je klasický - s výjimkou nejnižších věkových skupin roste úmrtnost spolu se zvyšujícím se věkem. Výjimkou je věk mezi 15. a 35. rokem života, v němž je zvýšená míra úmrtnosti (především mužů) na tzv. vnější příčiny (úrazy, nehody). Ve všech věkových skupinách je pak úmrtnost vyšší ve venkovských oblastech Prahy (červené křivky) než v centru města (modré křivky), v postproduktivním věku je však úroveň úmrtnosti téměř shodná.

Obr. 28 Vývoj měr úmrtnosti podle věku zemřelého, shluk Praha-vnitřní město a Praha-oblast s nižším socio-kulturním statusem, 2001–2010, na 1 000 osob

Pozn. Jednotlivé roky v obrázku představují tříletá období, tedy např. rok 2002 označuje interval mezi roky 2001 a 2003.

Zdroj: ČSÚ, vlastní výpočty

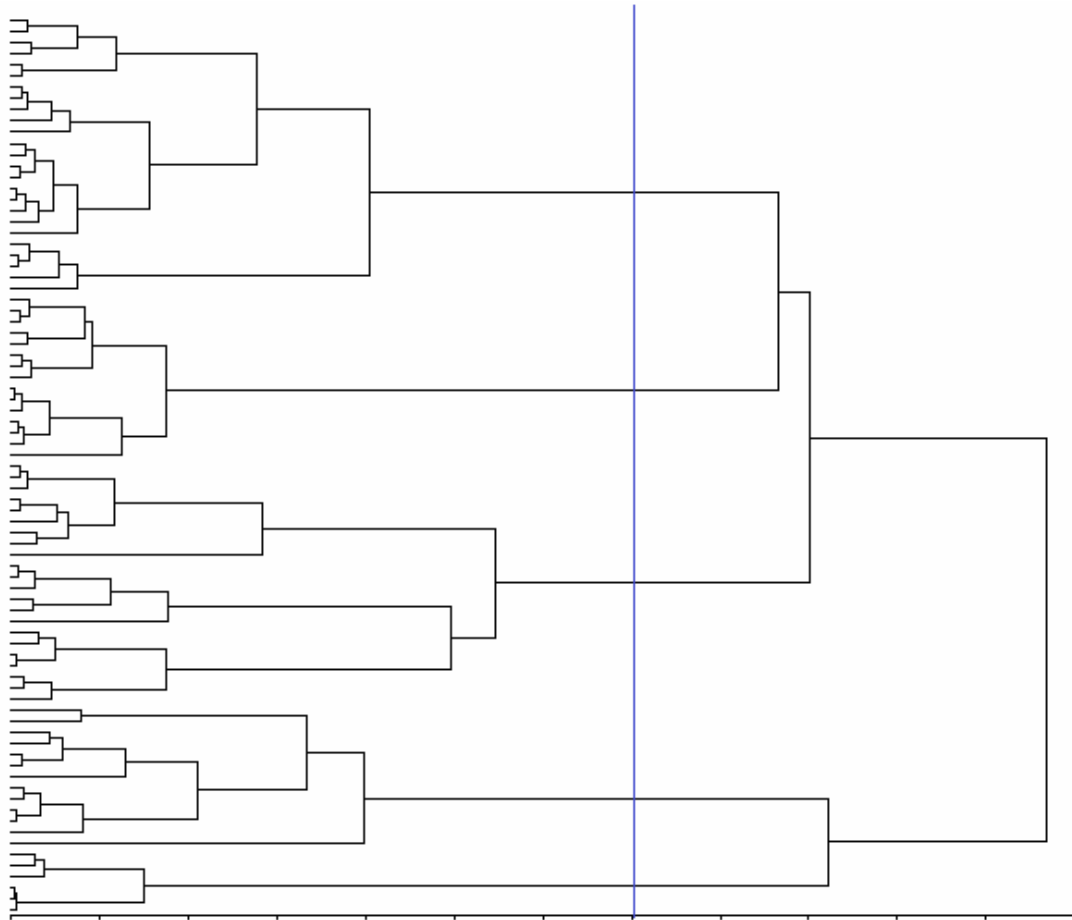
Srovnání s literaturou

Obdobně jako v Sýkorově studii (1996) se Pražský městský region rozdělil na několik částí. Za shodné lze považovat zejména rozdělení vnitřní město – přechodné části – suburbanizované oblasti. Jelikož však do analýzy vstupovaly odlišné proměnné s vyšším důrazem na sociální a demografické ukazatele spolu s odlišením typu zástavby, závěry nelze příliš srovnávat. Přesto lze považovat Sýkorovu práci za jisté ověření metod a výsledků, kdy se zkoumané územní jednotky rozdělily do podobných koncentrických zón, které můžeme nejlépe pozorovat na mapě na obr. 21.

7.4.2 Bratislava

Stejný postup vytvoření vnitřně podobných skupin obcí a městských částí jako u českého hlavního města je proveden i pro Bratislavu. Nejprve je tedy nutné určit optimální počet shluků, které jsou dále interpretovány a popsány. Možné počty shluků jsou vidět z dendogramu na obr. 29.

Obr. 29 Dendrogram objektů pro Bratislavu, 2001

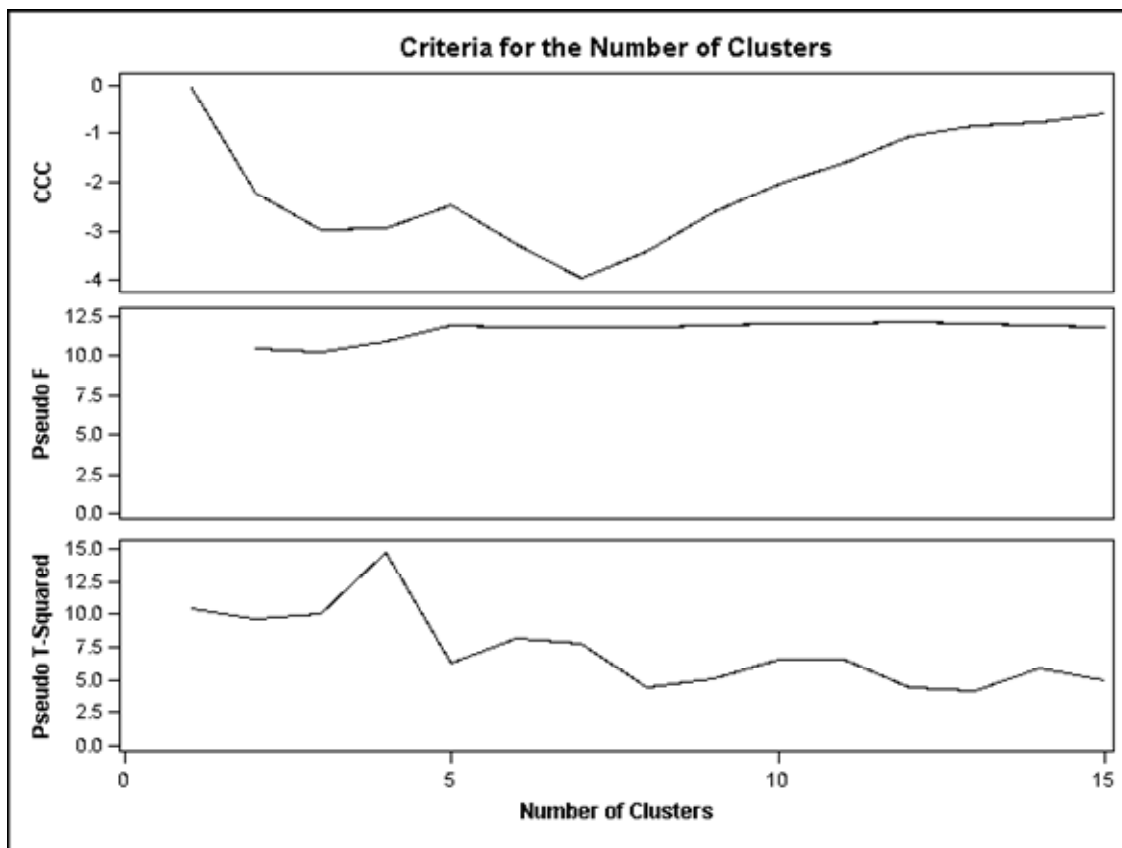

Pozn. Modrou přímkou je oddělen vybraný počet shluků, pro který existuje několik důvodů, jež jsou popsány níže.

Zdroj dat: SODB 2001, SSÚ

Kromě vždy utvořených dvou shluků je možné uvažovat také o 4, 5, 8 a více shlucích. K určení počtu dále analyzovaných skupin tak je opět využito i dalších metod – výstupu z programu SAS a ověření výsledků také upravením původního datového souboru a opětovným provedením analýzy. „SASovská“ kritéria pro zvolení počtu shluků jsou znázorněna na následujícím obr. 30.

Obr. 30 Kritéria pro určení počtu shluků, Bratislava, 2001

Zdroj dat: SODB 2001, SSÚ

Podle všech kritérií, tedy kubického shlukovacího kritéria (CCC), pseudo F statistiky (PSF) a pseudo t^2 statistiky (Tsq), je jednoznačně nejvhodnějším počtem 5 skupin. Uvažovat lze sice i o více shlucích, ale podle Tsq statistiky je vidět, že zvolení právě 5 skupin se zdá být nejlepším řešením. K ověření této teze je proveden obdobný proces zkoumání validity závěrů jako v případě Prahy. Datový soubor je náhodně rozdělen na polovinu a následně je proveden celý postup znovu. Jelikož je u Bratislavy méně zkoumaných územních jednotek, není ani tato metoda příliš spolehlivá, nicméně i u ní se objevil počet 5 skupin jako jedno z možných řešení. Tento výsledek se zdá být nejvhodnější také vzhledem k tzv. „face-validitě“, kdy získané skupiny obcí lze interpretovat a toto rozčlenění má smysl.

Celkem 81 bratislavských územních jednotek je tak tedy rozděleno do pěti vnitřně podobných a zároveň mezi sebou odlišných skupin. Tento závěr není ale možné brát jako jediný správný. Je to totiž opět pouhý návrh řešení, které je získáno na základě výše popsaných metod, jejichž volba a interpretace je velmi subjektivní.

Model sociodemografické struktury Bratislavy

Výsledné skupiny obcí a bratislavských městských částí je možné popsat určením pořadí průměrů faktorových zátěží u jednotlivých komponent, které jednotlivé územní jednotky rozdělily do pěti skupin. Tato pořadí sloužící k následné interpretaci skupin jsou znázorněna spolu se základními charakteristikami klastrů v tab. 10.

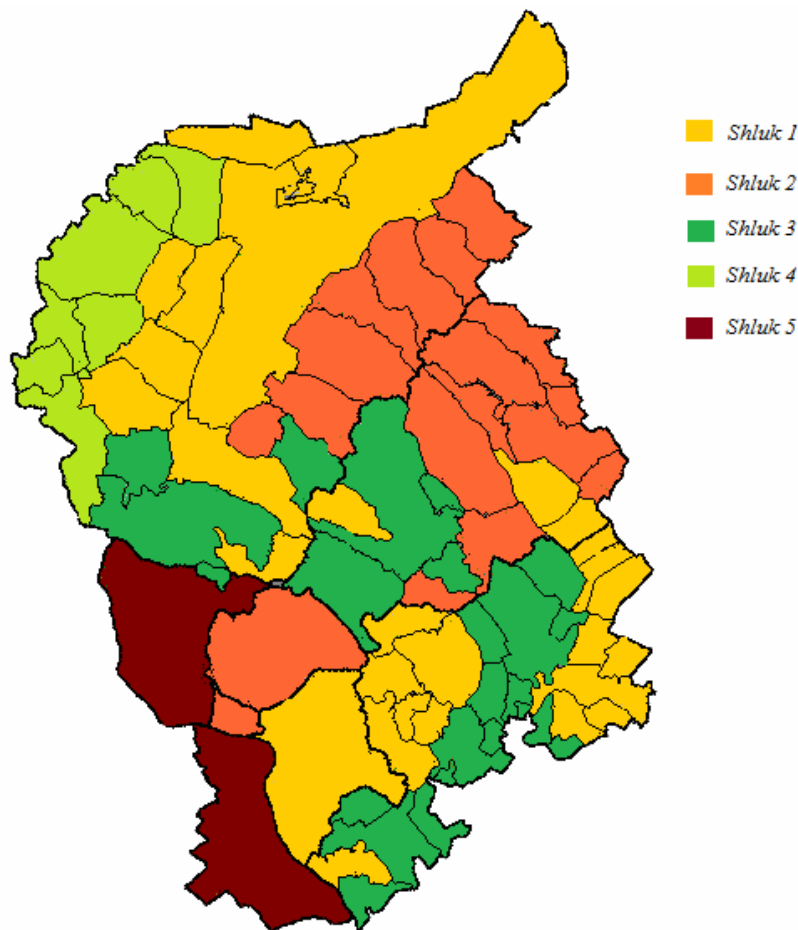
Tab. 10 Pořadí hodnot průměrů faktorových zátěží komponent v jednotlivých shlucích Bratislavy a základní popis skupin

Komponenta	Číslo shluku				
	1	2	3	4	5
Město vs. venkov	4.	3.	2.	5.	1.
Typ a velikost domácnosti	5.	1.	2.	4.	3.
Věková struktura	2.	1.	5.	4.	3.
Socio-ekonomický status	1.	3.	2.	5.	4.
Neúplné rodiny	3.	5.	1.	2.	4.
Ekonomická aktivita	3.	2.	4.	5.	1.
Počet územních jednotek	34	24	12	9	2
Podíl obyvatel	11,3	37,1	22,7	2,7	26,3

Pozn. Hodnoty 1 až 5 označují řadu od nejvyššího průměru faktorové zátěže (1) po nejnižší (5). Nejvyšší hodnotu faktorové zátěže pro komponentu Město vs. venkov tak má shluk s číslem 5 a naopak nejnižší shluk s číslem 4.

Zdroj dat: SODB 2001, SSÚ

Schéma prostorového rozmístění jednotlivých bratislavských shluků je pak znázorněno v mapce na obr. 31.

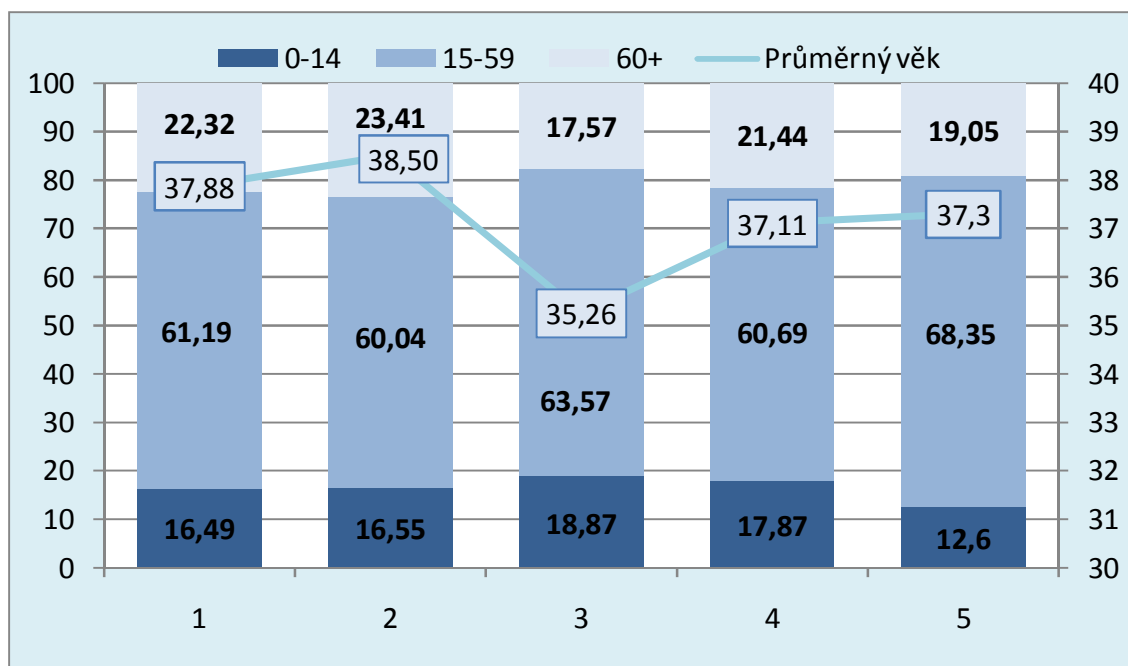
Obr. 31 Schéma prostorového rozmístění bratislavských shluků, 2001

Zdroj: SODB 2001

Bratislavský model tvoří pět sociálně a demograficky odlišných regionů, jejichž základní znaky můžeme určit z tab. 10. První skupina sledovaných územních jednotek je typická obdobně jako v Praze vyšší četností úplných rodin s nejvyšším průměrným počtem členů domácnosti a zároveň nejnižším podílem domácností jednotlivců. Obyvatelé tohoto regionu mají spíše starší věkovou strukturu, vyznávají častěji nějaké náboženství a mají spíše nižší vzdělání. Druhý shluk je pak charakteristický zejména největším zastoupením domácností jednotlivců a nejstarší věkovou strukturou. Ve třetí oblasti žijí často vysokoškolsky vzdělané a rozvedené osoby s nejnižším průměrným věkem a bez jakékoliv náboženského vyznání v úplných i neúplných domácnostech s dětmi. Většinou věřící rezidenti čtvrtého regionu pak obývají nejčastěji rodinné domy, jsou často ekonomicky neaktivní, ovdovělí, spíše nižšího vzdělání a průměrného věku. Poslední skupina územních jednotek je výjimečná nejvyšším podílem bytových domů a vysokoškolsky vzdělaných i rozvedených osob, vysokým indexem feminity a nejnižší nezaměstnaností. Věková struktura je typická pro vnitřní město – nízké zastoupení dětí, vyšší počet důchodců a ze všech shluků nejvyšší podíl osob v produktivním věku. Zastoupení jednotlivých věkových skupin spolu s průměrným věkem obyvatel všech regionů je znázorněno na obr. 32.

Obr. 32 Věková struktura obyvatel v bratislavských shlucích (v %) a jejich průměrný věk (v letech), 2001

Zdroj dat: SODB 2001, SSÚ

Interpretace bratislavských shluků

1. Bratislava-I. fáze rezidenční suburbanizace

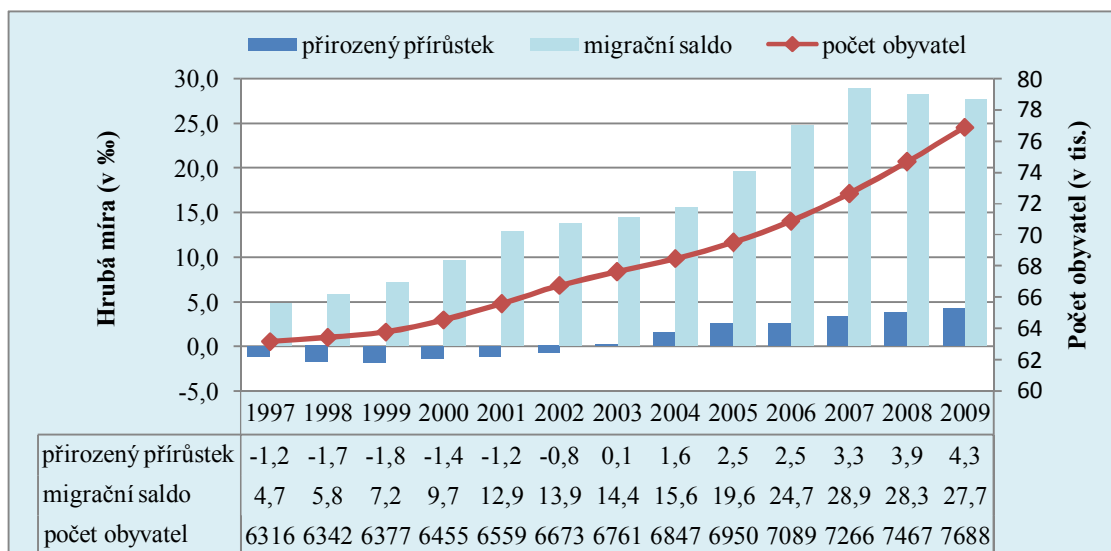
První shluk obcí a městských částí tvoří nejvyšší počet územních jednotek (34), přesto v něm žije pouze přes desetinu zkoumaných obyvatel (přesně 11,3 %). Polovina rezidentů této skupiny pak bydlí v okrese Senec, téměř čtvrtina (23 %) v Malackách, 15 % v Bratislavě a 12 % v Pezinku.

Obyvatelé těchto územních jednotek jsou charakterističtí zejména vzhledem k jejich socioekonomickému statusu a typu a velikosti domácnosti. Tyto osoby žijí častěji než ostatní v manželství (téměř polovina z nich je v rodinném stavu vdaná/ženatý), v úplných rodinách (58 % domácností), v domácnostech s nejvyšším průměrným počtem jejich členů (2,7 osob v domácnosti). Také z tohoto důvodu zde najdeme nejmenší počet domácností jednotlivců (téměř 26 %). Jelikož zdejší rezidenti bydlí téměř z 98 % v rodinných domech, mají k dispozici nejvíce obytné plochy na osobu (přes 22 m²/osoba). Obyvatelé těchto územních jednotek pak mají spíše starší věkovou strukturu (s druhým nejvyšším průměrným věkem dosahujícím téměř k 38 letům) a s druhým nejvyšším podílem osob ve věku nad 60 let (přes 22 %). Z hlediska jejich náboženského vyznání je pak 83 % obyvatel věřících, což je druhé nejvyšší zastoupení těchto osob ze všech sledovaných skupin. Dále zde převládá spíše nižší vzdělání místních osob, kdy podíl vysokoškoláků je druhý nejnižší a zároveň zastoupení osob se základním vzděláním je naopak druhé nejvyšší.

Zástupci typických územních jednotek tohoto shluku je např. obec Vlky či Malinovo v okrese Senec, Limbach z Pezinku nebo Záhorská Bystrica z Bratislavy. Jsou to tedy obce, v nichž proběhla již na počátku 90. let první fáze suburbanizace realizovaná zámožnějšími vrstvami společnosti pocházejícími z Bratislavy – z hlavního města totiž pocházela většina přistěhovalých. Do obce Rovinka směřovalo dokonce přes 80 % Bratislavanů ze všech nově příchozích (viz Morávková, 1999, Slavík, Kurta 2007).

Vývoj počtu obyvatel spolu s hrubou mírou přirozeného přírůstku a migračního salda je možné pozorovat na obr. 33.

Obr. 33 Vývoj počtu obyvatel (v tis.) a hrubé míry přirozeného přírůstku a migračního salda (v ‰), shluk Bratislava-1. fáze suburbanizace, 1996–2010

Pozn. Jednotlivé roky v obrázku představují tříletá období, tedy např. rok 2003 označuje interval mezi roky 2002 a 2004.

Zdroj dat: SSÚ, vlastní výpočty

Přestože bychom čekali vzhledem k charakteristikám obyvatelstva (vysoký průměrný počet členů v domácnosti, vysoký podíl věřících osob v kombinaci s nižší úrovní vzdělání) přirozený přírůstek obyvatel, počet živě narozených převýšil počet zemřelých až v letech 2002–2004. Od tohoto období však počet obyvatel roste také vlivem přirozené měny. Jak je zřejmé z obrázku, za konstantním růstem počtu obyvatel ale stojí spíše vliv imigrace, která od počátku zkoumaného období neustále roste a do roku 2010 se zvýšila téměř šestkrát na 28 %. Tyto obce v zázemí Bratislavy tak byly migračně atraktivní po celé období, tedy již pro první bratislavské emigranty stěhující se za lepším životním prostředím již v první polovině 90. let (zejména do okrajových městských částí, jako je Bratislava-Záhorská Bystrica). Přesto si tato oblast zachová některé znaky tradičně přiřazované venkovu. První přistěhovalé osoby tak do jisté míry asimilovaly a nezachovaly si městské zvyklosti a charakteristiky v míře běžné pro další fáze suburbanizace.

2. Bratislava-smíšená skupina územních jednotek vnitřního města a tradičního venkova s vyšším podílem jednotlivců

Druhá skupina je vzhledem k počtu obyvatel nejpočetnější, najdeme v ní 37,1 % sledovaných obyvatel ve 24 územních jednotkách. Z hlediska administrativního členění pochází nejvíce obyvatel tohoto shluku z Pezinku (42 %), skoro třetina (29 %) žije v Malackách, čtvrtina v Bratislavě a pouze 4 % obyvatel sídlí v Senci.

V porovnání s předcházejícím shlukem v tomto uskupení územních jednotek najdeme naopak nejvyšší zastoupení domácností jednotlivců (přes 37 %), s čímž souvisí i nejmenší průměrný počet osob na domácnost, který v době sčítání dosahoval hodnot 2,3 osob na jednu domácnost.

Podle všech dalších znaků se tato skupina rozdělila na dvě podskupiny – vnitřní město Bratislavy a obce v zázemí hlavního města. Například podle věkové struktury je jasný rozdíl mezi vnitřním městem s nejstarší věkovou strukturou (průměrný věk pro městské části je téměř 42 let) a věkově mladšími obcemi ze zázemí hlavního města (s průměrným věkem 37,5 let). Pokud vezmeme průměrný věk celého klustru, zjistíme, že i spojením obou podskupin má tento shluk nejstarší věkovou strukturu s průměrným věkem 38,5 let a nejvyšším podílem osob ve věku nad 60 let (23,4 %)⁴⁸ spolu s nejnižším zastoupením obyvatel v produktivním věku (60 %).

I v dalších charakteristikách lze tyto územní jednotky rozdělit na dvě části – zatímco v obcích v zázemí Bratislavy jsou věřící obyvatelé zastoupeni z 91 %, v městských částech jen ze 70 %, podíly osob s vysokoškolským vzděláním jsou pak přesně opačné – v centru města jich najdeme téměř 23 %, v zázemí však jen 4 %. Nezaměstnanost je pak v centru města nižší (4 %) než v jeho zázemí (téměř 7 %). I z hlediska migrace najdeme další odlišnosti – obyvatelé města bydlí v místě svého narození jen vzácně (z 15 %), osoby v zázemí nezměnily své bydliště výrazně častěji (62 % žije stále v místě narození). Dle očekávání se pak také v centru města nachází menší podíl rodinných domů než v jeho zázemí (70 % vs. 90 %).

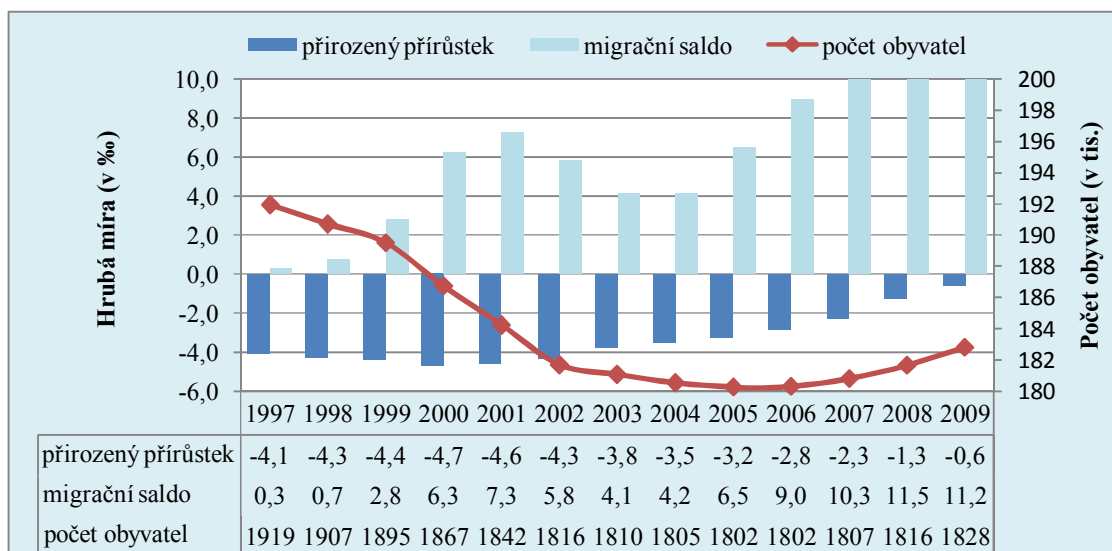
Na základě těchto údajů se nabízí vytvořit z této skupiny územních jednotek dva shluky. Za tímto účelem by se ale musely z analýzy vyloučit proměnné týkající se typu a velikosti

⁴⁸ Podíl osob nad 60 let je ve vnitřním městě 29,5 %, zatímco v zázemí města 22 %. Oproti tomu zastoupení dětí je 12,5 % v centru a 17,5 % v zázemí města.

domácnosti, tedy charakteristiky, v nichž jsou si tyto územní jednotky vnitřně velmi podobné. Jelikož složení a velikost domácnosti také ovlivňuje sociální a demografickou strukturu obyvatel, je žádoucí v souladu s cíli práce nechat tyto proměnné v analýze měst a ponechat shluk tak, jak byl vytvořen na základě metod shlukové analýzy v programu SAS. Nejtypičtějšími územními jednotkami vzhledem k popsaným charakteristikám jsou bratislavské městské části vnitřního města Staré a Nové Mesto, Ružinov či Rača. Druhou podskupinu obcí Bratislavského kraje reprezentuje např. Báhoň a Štefanová z Pezinku či Plavecký Mikuláš z Malacek.

Vývoj počtu obyvatel pro každou podskupinu lze sledovat na obr. 34 a 35. Jak je vidět, důvodů, proč jsou tyto územní jednotky v jednom (a nikoliv ve dvou) shluku je více. Kromě shodných charakteristik v počtu domácností jednotlivců a celkovém průměrném počtu členů v domácnosti, má vnitřní město spolu s obcemi v zázemí Bratislavy i dlouhodobý přirozený úbytek obyvatel.

Obr. 34 Vývoj počtu obyvatel (v tis.) a hrubé míry přirozeného přírůstku a migračního salda (v ‰), shluk Oblast bratislavského vnitřního města, 1996–2010

Pozn. Jednotlivé roky v obrázku představují tříletá období, tedy např. rok 2003 označuje interval mezi roky 2002 a 2004.

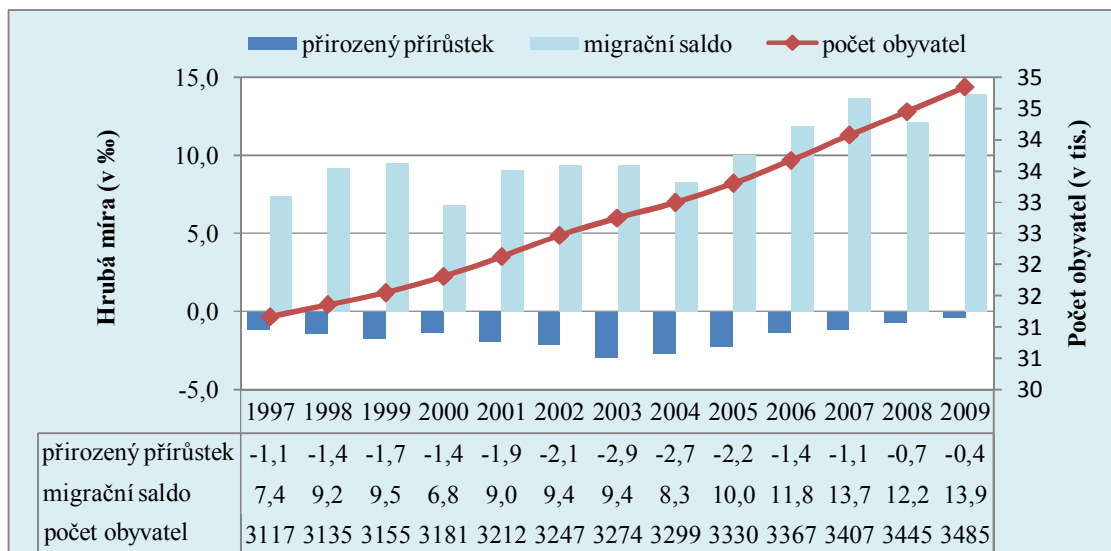
Zdroj dat: SSU, vlastní výpočty

Zatímco však počet přistěhovalých a vystěhovalých je v centru města na počátku období téměř shodný, zázemí ve stejných letech migračně přibývá. Také z tohoto důvodu počet obyvatel konstatně roste i přes stálý přirozený úbytek, který dosáhl lokálního minima v letech 2002–2004 s hodnotou -3 ‰.

Vývoj počtu obyvatel ve vnitřním městě Bratislavy není tak rovnoměrný. Do počátku nového tisíciletí počet obyvatel v oblasti klesá, a to zejména vlivem přirozeného úbytku. Od roku 2001 se začíná přirozený úbytek snižovat až na hodnotu -0,6 ‰ a zároveň se zvyšuje imigrace, tím došlo ke zpomalení poklesu počtu osob, jeho následné stagnaci a následnému postupnému početnímu růstu. Migrace se přechodně snížila pouze mezi lety 2001 a 2005. Od roku 2005 však dále roste na současných 11,4 ‰. Hospodářská krize se tak projevila pouze

zastavením růstu hrubé míry migračního salda, ne však jejím poklesem, který je patrný u pražských shluků.

Obr. 35 Vývoj počtu obyvatel (v tis.) a hrubé míry přirozeného přírůstku a migračního salda (v ‰), druhá část bratislavského smíšeného shluku, 1996–2010

Pozn. Jednotlivé roky v obrázku představují tříletá období, tedy např. rok 2003 označuje interval mezi roky 2002 a 2004.

Zdroj dat: SSÚ, vlastní výpočty

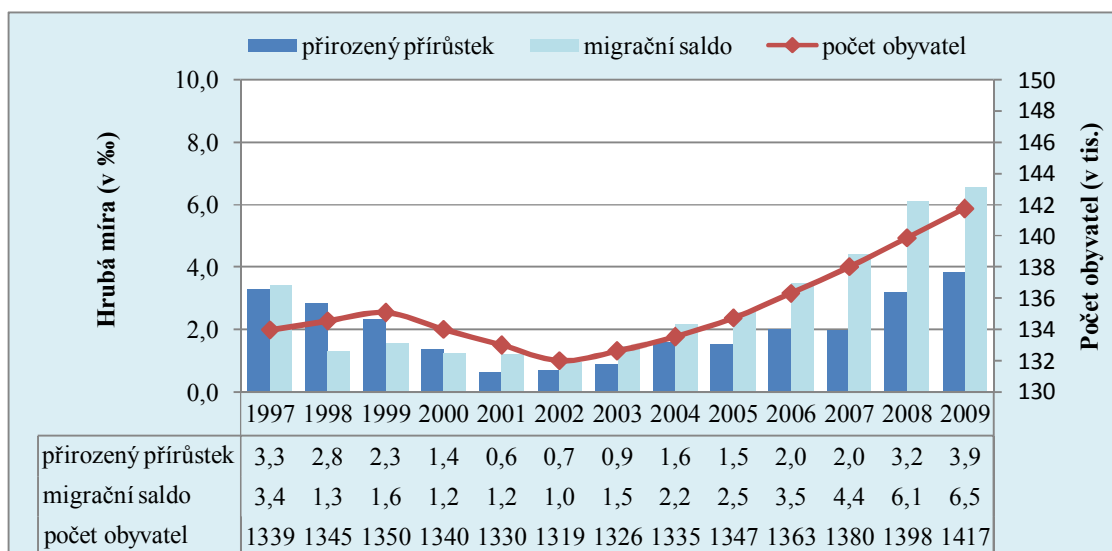
3. Bratislava-suburbanizovaná oblast

Další seskupení územních jednotek je složeno ze 40 % obyvatelů Sence, třetiny Bratislavanů, 16 % rezidentů z Pezinku a 8 % osob bydlících v Malackách. Těchto 23 % zkoumaných obyvatel má zejména společnou věkovou strukturu, která je zde nejmladší ze všech sledovaných oblastí. V tomto regionu tak najdeme nejvyšší zastoupení dětské složky populace (téměř z 19 %) spolu s nejnižším podílem osob ve věku nad 60 let (17,5 %), a tedy nejnižší průměrný věk obyvatel (jen něco přes 35 let). Díky většímu počtu dětí se tady nachází i vysoké zastoupení úplných rodin se závislými dětmi. Dalším znakem tohoto klastru je i poměrně vysoké zastoupení neúplných rodin, a to i s dětmi. Tato skutečnost může být důsledkem změných hodnot a norem původně městského obyvatelstva (v místě svého narození bydlí zde jen třetina obyvatel), které je častěji vysokoškolského vzdělání (11 %) a bez jakéhokoliv náboženského vyznání (téměř 20 %), než je v předešlých skupinách (s výjimkou vnitřního města). Díky tomuto faktu tak zde z hlediska rodinného stavu najdeme i více rozvedených osob. Nejtypičtějšími zástupci tohoto shluku jsou zejména obyvatelé Devínské Nové Vsi či Vrakuni (okres Bratislava), Sence (okres Senec), Pezinku (okres Pezinok) a Rohožníku (okres Malacky).

Suburbanizované oblasti jsou typické svým migračním a následně i přirozeným přírůstkem. Nejinak je tomu v případě územních jednotek na okrajích slovenského hlavního města a v jeho zázemí. Počet obyvatel rostl již v 90. letech zejména v důsledku přirozené měny. Jeho růst se však zastavil s počátkem nového tisíciletí, a to vlivem snížení jak přirozeného přírůstku, tak poklesem stěhování osob do této oblasti. Nejmenší počet obyvatel spolu s nejnižší hodnotou hrubé míry migračního salda (1 ‰) i nižší mírou přirozeného přírůstku (0,7 ‰) byl zaznamenán ve sledovaném období v letech 2001–2003. Poté však počet rezidentů regionu opět rostl.

Četnosti obyvatel z konce 90. let dosáhl shluk opět až v období 2004–2006 a od této doby počet obyvatel stále roste. Stejná úroveň hrubé míry migračního salda jako na počátku zkoumaného intervalu pak byla zaznamenána až od let 2005–2007, počáteční hodnota míry přirozeného přírůstku pak ještě o něco déle (v období 2007–2009). Obě tyto významné složky populačního vývoje se v současnosti bez ohledu na ekonomické podmínky dále zvyšují. Popsané trendy lze vidět na obr. 36.

Obr. 36 Vývoj počtu obyvatel (v tis.) a hrubé míry přirozeného přírůstku a migračního salda (v ‰), shluk Bratislava- suburbanizovaná oblast, 1996–2010

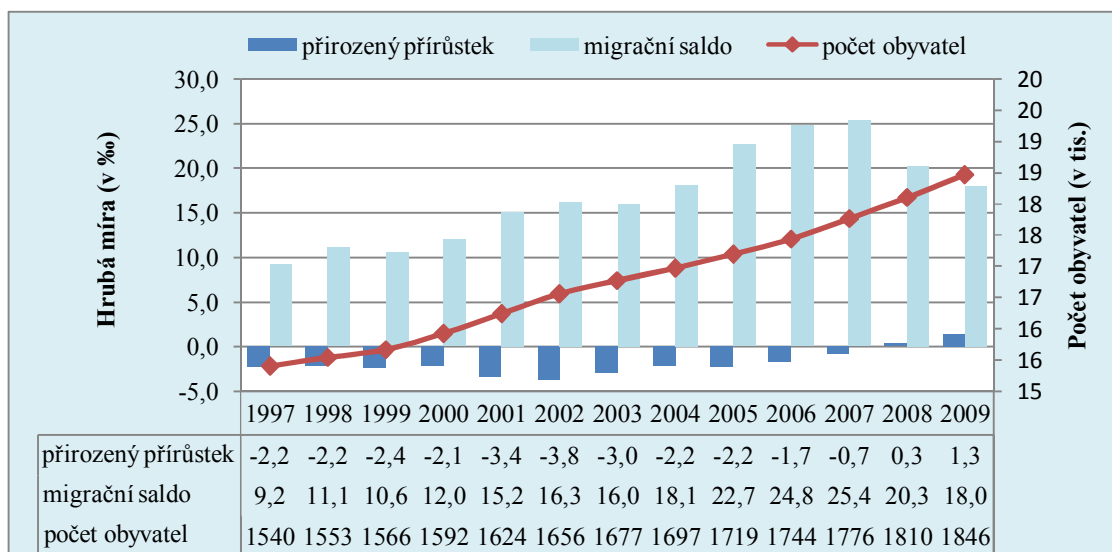

Pozn. Jednotlivé roky v obrázku představují tříletá období, tedy např. rok 2003 označuje interval mezi roky 2002 a 2004.

Zdroj dat: SSÚ, vlastní výpočty

4. Bratislava-tradiční venkov

Ve čtvrtém klastru sdružujícím obce z okresu Malacky (56 %) a Senec (44 %) bydlí pouze necelá 3 % obyvatel. Tato oblast má znaky charakteristické pro venkov – nejvyšší zastoupení rodinných domů (přes 98 % domovního fondu) ze všech trvale obydlených budov, v nichž bydlí nejvyšší zastoupení původních obyvatel (63 % bez jakéhokoliv migračního pohybu) s nejnižší úrovní vzdělání (jen 3 % vysokoškoláků oproti třetině osob se základním vzděláním) a nejnižším podílem osob bez vyznání (9 %). Tyto osoby mají pozvolna stárnoucí věkovou strukturu, kdy je zde stále vysoké zastoupení dětí (18 %), avšak na jejich úkor se zvyšuje podíl osob ve věku nad 60 let (v době SLDB 21,5 %). Dále v této oblasti najdeme nejméně ekonomicky aktivních osob (50 %) a nejvyšší nezaměstnanost (přes 10 %). Vzhledem k rodinnému stavu se tato oblast odlišuje od ostatních nejvyšším podílem ovdovělých osob (11 %). Příkladem typické obce mohou být Velký Biel a Zálesie (okres Senec) a Plavecký Švrtok (okres Malacky). Populační růst obcí v okresech Senec a Malacky je znázorněn na následujícím obr. 37.

Obr. 37 Vývoj počtu obyvatel (v tis.) a hrubé míry přirozeného přírůstku a migračního salda (v ‰), shluk Bratislava-oblast tradičního venkova, 1996–2010

Pozn. Jednotlivé roky v obrázku představují tříletá období, tedy např. rok 2003 označuje interval mezi roky 2002 a 2004.

Zdroj dat: SSÚ, vlastní výpočty

Tento velmi málo početný shluk územních jednotek je charakteristický z hlediska jeho populačního vývoje zejména dlouhodobým přirozeným úbytkem obyvatel, který byl nejnižší v letech 2001–2003. Počet narozených v oblasti převýšil počet zemřelých osob poprvé mezi roky 2007 a 2009 a v posledním sledovaném období se tento rozdíl ještě prohloubil (na 1,3 ‰). Počet obyvatel tak tedy rostl především vlivem migrace, jež se zvyšovala po celé období až do roku 2007, od něhož se snižuje. Přesto však zůstává na vysoké úrovni 18 ‰. Nejrychlejší růst hrubé míry migračního salda migrace pak byl zaznamenán v letech 2004–2006, tedy ve stejném období jako u předešlých klastrů. Imigrací se zvýšila spíše četnost skupin s nižším sociálním statutem, proto početní růst obyvatel tohoto regionu nelze vysvětlit pomocí suburbanizačních procesů.

5. Bratislavská sídliště

Poslední skupina je složena pouze z bratislavských městských částí, které mají natolik odlišné charakteristiky, že utvořily vlastní shluk. Přestože tento klaster obsahuje jen dvě územní jednotky, není z hlediska počtu obyvatel zanedbatelný. Žije v něm totiž více než čtvrtina všech zkoumaných obyvatel.

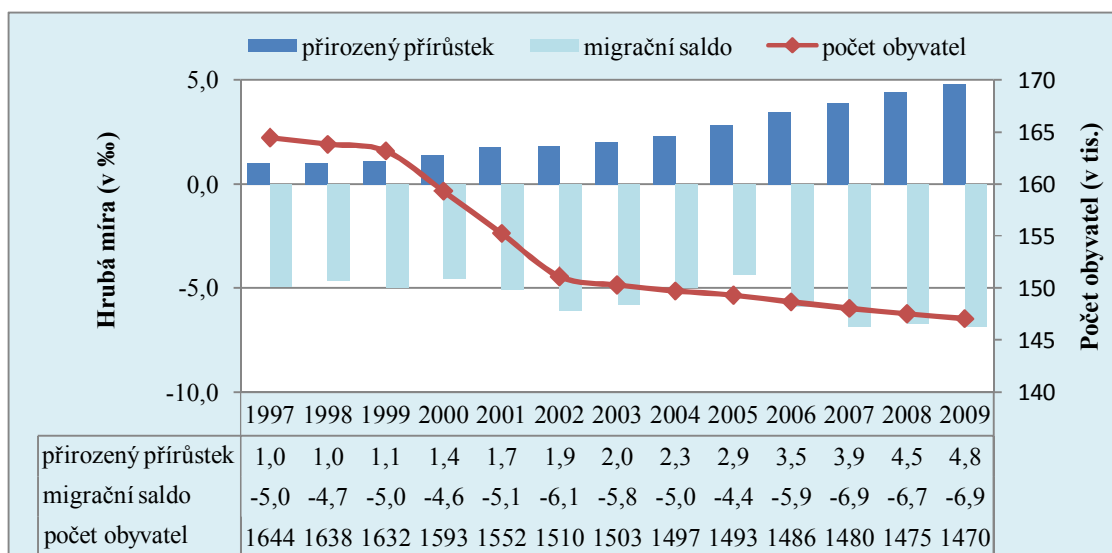
Pokud se zaměříme na popis sociodemografické struktury těchto dvou městských částí (Dúbravka a Petržalka), musíme zmínit zejména nejvyšší podíl bytových domů (67 ‰), a to především panelových domů, ve kterých žije většina osob těchto územních jednotek a které ovlivňují složení jejich obyvatel (např. i velikostí bytu, jelikož zde je nejméně m² na 1 osobu). Tyto osoby se na sídliště přestěhovaly samozřejmě až v době jejich vzniku, proto zde žije jen 14 ‰ původních obyvatel bydlících v místě svého narození. Zdejší lidé se pak vyznačují nejvyšší vzdělanostní úrovní, kdy vysokoškolského vzdělání dosáhlo téměř 20 ‰ osob.

Najdeme zde i nejvyšší podíl rozvedených (8 %), osob bez vyznání (32 %) a také nejvyšší zastoupení ekonomicky aktivních osob (60 %) a zároveň nejméně nezaměstnaných (5,5 %). Tak jako tomu bylo v Praze, i zde žije více žen než mužů – a to konkrétně téměř 1100 žen na 1000 mužů. Věková struktura je typická pro starší panelová sídliště – nízké zastoupení dětí (12,6 %) a vyšší počet důchodců (19 %). Nejčetnější je skupina osob v produktivním věku (přes 68 %), jejichž podíl je nejvyšší ze všech vytvořených skupin územních jednotek.

Typ a velikost domácností odpovídá bytovému fondu – najdeme zde nejvyšší počet všech domácností (bytové, hospodařící, cenzové) i vysoké zastoupení domácností jednotlivců (33 %). Složení domácností je pak typické pro vyjmenované charakteristiky. Nachází se zde tak spíše méně úplných rodin a naopak kvůli vyšší rozvodovosti více neúplných rodin, a to i s dětmi. Všechny vyjmenované charakteristiky platí v zesílené míře pro největší bratislavské sídliště Bratislava-Petržalka.

Obr. 38 Vývoj počtu obyvatel (v tis.) a hrubé míry přirozeného přírůstku a migračního salda (v ‰), shluk Bratislavská sídliště, 1996–2010

Pozn. Jednotlivé roky v obrázku představují tříletá období, tedy např. rok 2003 označuje interval mezi roky 2002 a 2004.

Zdroj dat: SSÚ, vlastní výpočty

Bratislavská sídliště mají přesně opačný vývoj než shluk tradičně venkovských obcí. Míra přirozeného přírůstku je sice po celé období kladná a má zvyšující se tendenci, přesto přirozená změna nedokáže zabránit celkovému populačnímu úbytku.

Poměr živě narozených k zemřelým se stále v důsledku realizace odkládaných počtů populačně silných ročníků místních žen zvyšuje a v posledním období 2008–2010 dosahoval hodnoty téměř 5 ‰. Počet obyvatel v oblasti se ale poměrně rychle snižuje vlivem vysoké emigrace zdejších obyvatel do jiných oblastí. Převaha odstěhovaných osob nad přistěhovanými se prohloubila na přelomu tisíciletí, mezi roky 2002 a 2006 se však rychlý pokles migračního salda zmírnil. Od roku 2007 se migrační saldo ke střednímu stavu obyvatel pohybovalo kolem hodnoty 7 ‰. V důsledku tohoto nepříliš příznivého vývoje tak po 15 zkoumaných letech v největších dvou bratislavských sídlištích žije pouze 88,8 % původního počtu obyvatel.

Srovnání úrovně plodnosti a úmrtnosti

Známe-li vývoj přirozeného přírůstku a jednotlivé charakteristiky všech vytvořených shluků, můžeme v čase porovnat také úroveň plodnosti a úmrtnosti. Vypočtena tak je úhrnná plodnost spolu s nadějí dožití při narození, a to pro každý region. Úhrnná plodnost se v jednotlivých shlucích příliš neliší, jednotlivé hodnoty jsou uvedeny v tabulce 11.

Tab. 11 Úhrnná plodnost v bratislavských shlucích, 2001–2010, v dětech na 1 ženu

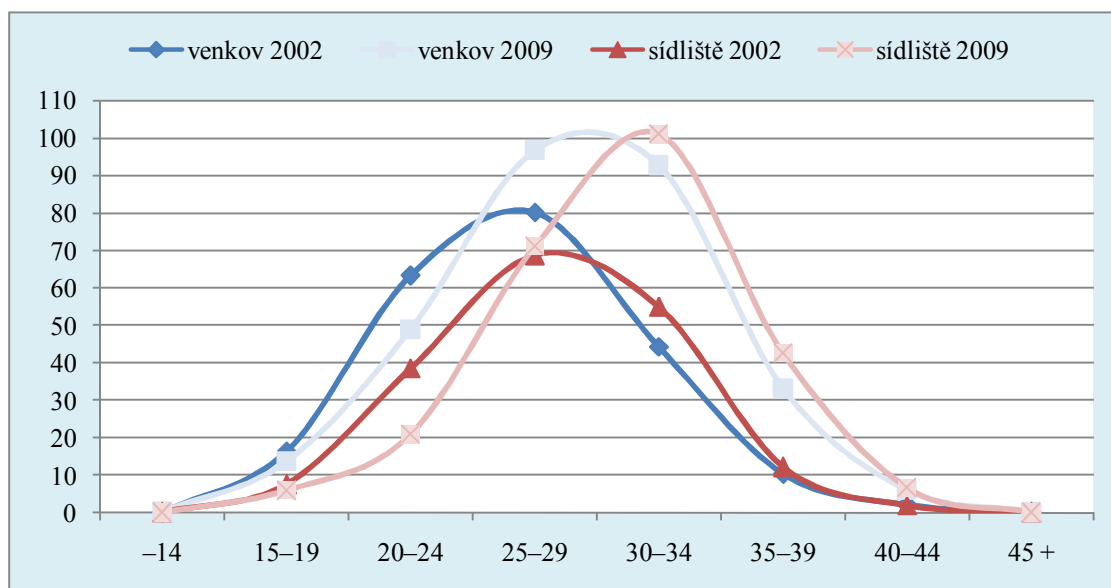
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
shluk 1	1,03	1,08	1,17	1,19	1,22	1,25	1,34	1,41
shluk 2	1,03	1,07	1,15	1,17	1,20	1,24	1,33	1,37
shluk 3	1,01	1,05	1,13	1,16	1,20	1,23	1,31	1,37
shluk 4	1,07	1,12	1,20	1,21	1,22	1,26	1,37	1,43
shluk 5	0,94	0,95	1,01	1,05	1,09	1,13	1,19	1,23

Pozn. Jednotlivé roky v obrázku představují tříletá období, tedy např. rok 2003 označuje interval mezi roky 2002 a 2004. Shluk 1 označuje region *Bratislava-1. fáze rezidenční suburbanizace*, shluk 2 je *Bratislava-smíšený shluk*, shluk 3 je *Bratislava-suburbanizovaná oblast*, pod shlukem 4 najdeme region *Bratislava-tradiční venkov* a shluk 5 jsou *Bratislavská sídliště*. Modrou barvou je vyznačena nejvyšší hodnota ukazatele, červenou pak nejnižší.

Zdroj: SSÚ, vlastní výpočty

Z tabulky můžeme vidět, že se úhrnná plodnost ve všech sledovaných regionech v čase stále zvyšovala. Po celé období je však nejvyšší ve skupině venkovských obcí (shluk 4), v nichž jsou mezi obyvateli stále zachovávány tradiční konzervativní hodnoty. Téměř stejnou úroveň plodnosti pak najdeme i v prvotně suburbanizovaných územních jednotkách. Naopak nejnižší hodnoty úhrnné plodnosti lze pozorovat u bratislavských sídlišť, jejichž počet obyvatel se neustále snižuje. Zajímavé je také u těchto regionů sledovat míry plodnosti podle věku matky. Na počátku období byla na sídlištích sice úroveň plodnosti nižší než na venkově, nejvyšší plodnost však zaznamenaly rodičky ve stejné věkové kategorii, tj. ve věku 25–29 let. Ve starších věkových skupinách pak byla zaznamenána vyšší plodnost u žen bydlících na bratislavských sídlištích. Na konci období (tříletý interval let 2008–2010) lze již pozorovat rozdíly i podle věku matky. Na venkově totiž zůstal věk rodiček stejný, nejčastěji ženy rodily mezi 25. a 29. rokem života. V sídlištních územních jednotkách oproti tomu ženy začaly porodit odsouvat do vyššího věku – tj. do doby mezi 30. až 34. narozeninami. Od této věkové kategorie navíc ženy z bratislavských sídlišť opět zaznamenaly vyšší úroveň plodnosti než obyvatelky venkovského regionu. Věkové profily matek z bratislavských sídlišť a z venkovských obcí lze sledovat na následujícím obrázku (obr. 39).

Obr. 39 Vývoj měr plodnosti podle věku matky, shluk Bratislava-tradiční venkov a Bratislavská sídliště, 2001–2010, v dětech na 1 000 žen

Pozn. Jednotlivé roky v obrázku představují tříletá období, tedy např. rok 2002 označuje interval mezi roky 2001 a 2003.

Zdroj: SSÚ, vlastní výpočty

Úmrtnostní poměry se ve všech vytvořených shlucích zlepšovaly, naděje dožití při narození se tak od počátku sledovaného období zvýšila v průměru o 1,5 až 2 roky. Pokud chceme porovnat jednotlivé skupiny územních jednotek podle tohoto ukazatele, zjistíme, že i zde mají extrémní hodnoty regiony venkova a sídliště. Situace je však opačná než u úhrnné plodnosti. Nejlepší úmrtnostní poměry totiž najdeme v sídlištní zástavbě Bratislavy, naopak nejhorší stav převládá ve venkovských obcích v zázemí města. Tento fakt je závislý na převládající struktuře obyvatelstva. Na sídlištích totiž najdeme spíše vzdělanější ekonomicky aktivní obyvatelstvo typické nižší úrovní plodnosti a vyšší střední délkou života při narození. Oproti tomu ve venkovských oblastech žijí konzervativnější a častěji věřící osoby s nižším vzděláním, které jsou charakteristické vyšší plodností a horšími úmrtnostními poměry.

Naděje dožití pak mezi lety 2001 a 2010 nejvíce vzrostla v suburbanizovaných oblastech, což je ovlivněno spíše než zlepšujícími se úmrtnostními poměry imigrací osob s městskými charakteristikami, tedy změnou sociální a demografické struktury rezidentů těchto regionů. Konkrétní hodnoty naděje dožití při narození jsou uvedeny v následující tabulce.

Tab. 12 Naděje dožití při narození v bratislavských shlucích, 2001–2010, v letech

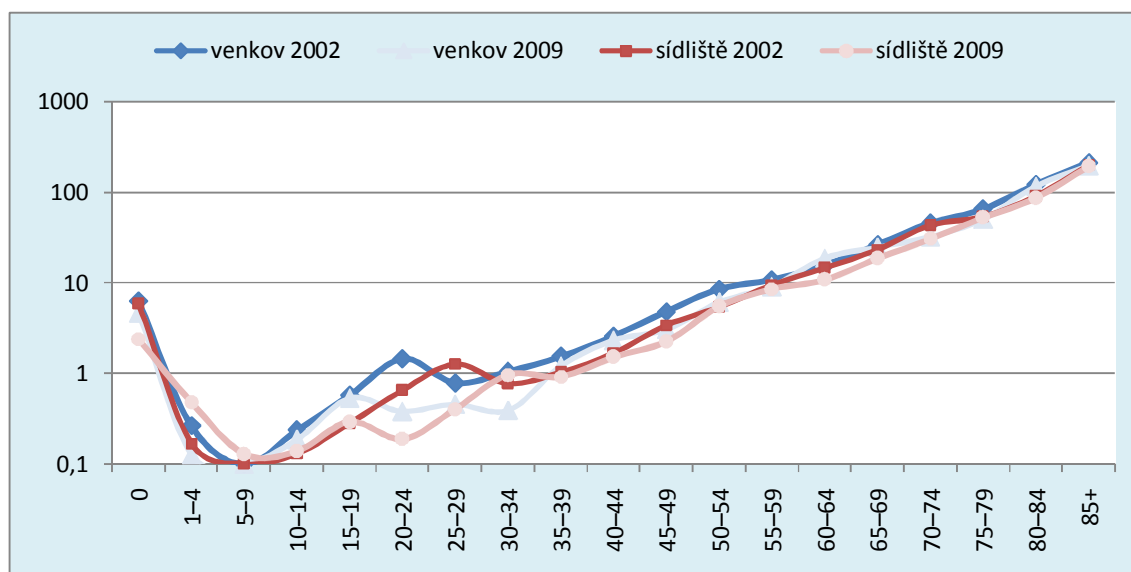
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
shluk 1	73,62	73,87	74,04	74,39	74,70	75,24	75,44	75,67
shluk 2	74,36	74,51	74,4	74,49	74,85	75,44	75,8	75,95
shluk 3	74,44	74,67	74,83	75,05	75,33	75,74	76,02	76,21
shluk 4	73,26	73,50	73,55	73,83	74,11	74,74	74,97	75,17
shluk 5	75,48	75,63	75,84	76,19	76,60	76,69	76,89	76,93

Pozn. Jednotlivé roky v obrázku představují tříletá období, tedy např. rok 2003 označuje interval mezi roky 2002 a 2004. Shluk 1 označuje region *Bratislava 1. fáze rezidenční suburbanizace*, shluk 2 je *Bratislava- smíšený shluk*, shluk 3 je *Bratislava- suburbanizovaná oblast*, pod shlukem 4 najdeme region *Bratislava- tradiční venkov* a shluk 5 jsou *Bratislavská sídliště*. Modrou barvou je vyznačena nejvyšší hodnota ukazatele, červenou pak nejnižší.

Zdroj: SSÚ, vlastní výpočty

Pro regiony s nejnižšími a nejvyššími hodnotami naděje dožití je zajímavý sledovat vývoj věkově specifické úmrtnosti, tedy počtu zemřelých ve věkové skupině x vztaženého k počtu obyvatel středního stavu v dané věkové skupině. Na obr. 40 tak můžeme sledovat tyto míry úmrtnosti za období let 2001–2003 a 2008–2010 pro bratislavský region tradičního venkova a pro oblast bratislavských sídlišť.

Obr. 40 Vývoj měr úmrtnosti podle věku zemřelého, shluk Bratislava-tradiční venkov a Bratislavská sídliště, 2001–2010, na 1 000 osob

Pozn. Jednotlivé roky v obrázku představují tříletá období, tedy např. rok 2002 označuje interval mezi roky 2001 a 2003.

Zdroj: SSÚ, vlastní výpočty

Se vzrůstajícím věkem se úmrtnost v obou regionech zvyšuje a zároveň se její úroveň ve zkoumaných oblastech přibližuje. Výjimku tvoří nejnižší věkové skupiny a vyšší úmrtnost v prvním roce života. Dále se zvyšuje úmrtnost i ve věku od 15 do 34 let, která bývá spojována s častějšími nehodami či úrazy. Ve všech věkových kategoriích je úmrtnost vyšší na bratislavském venkově (modré křivky) než v oblastech sídlišť (červené křivky). Na počátku období se však provila odchylka od tohoto trendu ve věkové skupině 25–29 let, kdy obyvatelé sídlišť zaznamenali vyšší úmrtnost než osoby na venkově. Tuto skutečnost lze vysvětlit zejména

častější úmrtnosti městských obyvatel v důsledku tzv. vnějších příčin, především autonehod. Obyvatelé města totiž jezdí často nebezpečněji než venkované, vyšší pravděpodobnost nehody je zde však také kvůli vyšší koncentraci automobilů. Osoby v této věkové skupině jsou odlišné dále tím, že se narodily na konci 70. let minulého století, tedy v závěru období zvýšené porodnosti v důsledku propopulačních opatření. Je tedy možné, že vyšší úmrtnost těchto osob je dána i horšími hygienickými a životními podmínkami těchto sídlištních dětí v prvních letech jejich života. Tento předpoklad podporuje i fakt, že na konci sledovaného období, tj. v závěru první dekády 21. století, zaznamenali vyšší úmrtnost osoby ze sídlišť ve věku 30–34 let, tedy v následující věkové skupině. V letech 2008–2010 se pak objevila vyšší úmrtnost pro obyvatele sídlišť i pro děti do 5 let. Ve vyšších věcích již najdeme vyšší úmrtnost na venkově, se vzrůstajícím věkem se navíc rozdíl v úmrtnosti spíše snižují. Pro příklad ve věkové skupině 85+ zemřel v obou regionech na konci sledovaného období téměř shodný počet osob (kolem 195 zemřelých na 1 000 obyvatel).

Srovnání výsledků s literaturou

Srovnají-li se výsledky shlukové analýzy se závěry Ondoše a Korce (2006), kteří analyzovali katastrální území v administrativních hranicích Bratislavy, je možné objevit několik podobných znaků. Například vnitřní město, které je v této práci ve společném shluku s dalšími obcemi ze zázemí města na základě shodných charakteristik u domácností jednotlivců, lze připodobnit typu A zmíněné studie. Tento typ městského centra autoři chápou jako klasický typ městské populace s vyšším soci-ekonomickým statusem, v němž je hodně jednočlenných domácností, vysoké zastoupení žen a také vysokoškolsky vzdělaných osob. Korec a Ondoš pak rozlišují tři typy území s převládající sídlištní zástavbou, které mají shodné rysy se shlukem Bratislavská sídliště. Je zde tedy vysoká hustota zalidnění s nízkou četností rodinných domů, nízkým podílem domácích obyvatel, poměrně vysoké zastoupení domácností jednotlivců a velmi malý podíl dětí. Dalším zde vytvořeným shlukem se shodnými charakteristikami skupin územních jednotek uvedených ve zmíněné studii je *Suburbanizovaná oblast*, autory pojmenovaná jako typ F, kam se podle nich stěhují dobře situovaní jedinci za lepšími životními podmínkami. V tomto shluku (shodně jako je v této práci) najdeme mj. vysoké zastoupení dětí ve spíše rodinných domech s velkou obytnou plochou na jednu osobu a obdobnou vzdělanostní či náboženskou strukturou, jako je v centru města.

7.5 Ověření hypotéz

Nyní již je k dispozici dostatek informací k vyhodnocení pravdivosti jednotlivých hypotéz uvedených ve čtvrté kapitole této práce.

Na základě shlukové analýzy je vytvořeno několik částí Prahy i Bratislavy, v nichž žije obyvatelstvo s různými sociálními a demografickými charakteristikami. Prahu tvoří celkem čtyři odlišné oblasti. Bratislava je členěna do pěti regionů. Vyloučíme-li shluk největších bratislavských sídlišť, lze u obou měst vyzorovat shodné části zkoumaných regionů, tj. centrum, prvotně suburbanizované obce, suburbie a venkovské územní jednotky. Proto nemůžeme zamítnout první ani druhou hypotézu vypovídající o členění měst.

V centrech obou měst žije obyvatelstvo s nejstarší věkovou strukturou. V Praze je průměrný věk obyvatel 41 let, v Bratislavě o rok více – 42 let. Tyto oblasti jsou dále charakteristické vyšším podílem domácností jednotlivců, nižším průměrným počtem členů domácnosti a vyšším zastoupením vysokoškolsky vzdělaných osob. Z tohoto důvodu nemůžeme zamítnout ani třetí hypotézu popisující centra měst.

Také pro čtvrtou hypotézu o zázemí měst nemáme dostatek důkazů pro její zamítnutí. V suburbánních zónách měst žije totiž opravdu nejvyšší podíl úplných rodin s dětmi. V bratislavských suburbiích je i nejmladší obyvatelstvo. V Praze pak nejnížší průměrný věk najdeme ve venkovských obcích v zázemí města. Úroveň porodnosti je zde pak skutečně vysoká, nejvyšší úhrnnou plodnost najdeme shodně na venkově, vyšší hodnoty tohoto ukazatel dosahují však tak suburbie.

V souladu s tvrzením páté hypotézy populačně rostou zejména zázemí měst, a to vlivem vysoké imigrace i přirozeného přírůstku. Ten byl poměrně značný po celé období v prvotně suburbanizovaných regionech obou metropolí. Nejvýraznější zvětšení své populace zaznamenaly suburbie. V Praze se v této oblasti zvýšil počet obyvatel o 60 %. Příčinou je jak vysoké migrační saldo (v Praze dosáhlo maxima v roce 2005), tak převaha narozených nad zemřelými v důsledku zlepšení úmrtnostních poměrů (nižší hrubá míra úmrtnosti, prodlužování naděje dožití) a zvýšení porodnosti (růst hrubé míry úmrtnosti a úhrnné plodnosti).

Naopak centra měst spíše populačně ztrácí, a to zejména v Bratislavě, kde byl mezi lety 1996 a 2010 pozorován přirozený úbytek obyvatel. Oproti Praze bylo však centrum slovenského hlavního města po celou dobu migračně ziskové. V Praze nastal zpočátku období též úbytek obyvatel přirozenou měnou i emigrací. Postupně však došlo k obratu a od roku 2003 se zvyšuje migrační a od roku 2006 přirozený přírůstek obyvatel centra Prahy. Proto je nyní (2010) velikost populace české metropole srovnatelná se stavem v roce 1996. Šestou hypotézu tak tedy nelze zcela zamítnout. V Praze totiž zůstala velikost populace ve srovnání s rokem 1996 nezměněna, zatímco bratislavské vnitřní město zaznamenalo snížení počtu svých obyvatel.

Sedmou hypotézu nemůžeme na základě výsledků analýzy zamítnout. Rychlejší populační růst najdeme skutečně v Praze, především v jejím zázemí. Počet obyvatel se zde totiž v žádném shluku nesnížil. Oproti tomu četnost Bratislavanů se sice celkově nezměnila, snížení počtu svých obyvatel ale zaznamenalo centrum města a zejména sídliště, která populačně ztrácí především v důsledku stěhování svých rezidentů za zdravějším životním prostředím.

Kapitola 8

Analýza obyvatel podle typu zástavby

Na závěr analytické části práce je na základě dat výběrového šetření *Životní podmínky 2010* srovnáno obyvatelstvo Pražského městského regionu a Bratislavského kraje podle typu zástavby, ve kterém bydlí, tedy podle skutečnosti, zda jednotlivé domácnosti žijí v samostatně stojícím rodinném domě, řadovém domě, bytovém domě s méně než deseti byty či ve velkých bytových domech s více než deseti byty. Konkrétně je pak analyzována skladba obyvatel metropolí České a Slovenské republiky podle pohlaví, věku, rodinného stavu a jejich úrovně vzdělání (podle klasifikace ISCED). Dále jsou osoby žijící v různém typu domů porovnány podle zdravotního stavu, který sami Pražané a obyvatelé Bratislavy ohodnotili ve výběrovém šetření EU-SILC buď jako velmi dobrý, dobrý, přijatelný, nebo jako špatný či velmi špatný.

Než však lze přistoupit k samotné analýze, je nutné si definovat sledovanou populaci. Objektem zkoumání jsou tak opět lidé žijící v Bratislavském kraji a v Pražském městském regionu, tedy v Praze a okresech Praha-východ a Praha-západ. Protože nejmenší sledovanou územní jednotkou výběrového šetření *Životní podmínky* je oblast NUTS 3 (tj. kraje), je nutné kvůli zachování shodných územních jednotek pro celou práci připočíst k Praze odpovídající část Středočeského kraje (tj. za sledované okresy Praha-východ a Praha-západ). Údaje tohoto kraje jsou tedy přepočteny podle dat *Statistické ročenky Středočeského kraje 2010* (střední stav obyvatelstva pro muže, ženy a celkem), vahami jsou dané podíly počtu osob v jednotlivých typech zástavby podle údajů šetření *Životní podmínky 2010*.

Jednotlivé absolutní i relativní počty osob obývajících různé druhy domů jsou uvedeny v následující tabulce.

Tab. 13 Počet obyvatel Prahy a Bratislavy v jednotlivých typech zástavby, 2010

Typ zástavby	Praha		Bratislava	
	abs.	rel. (v %)	abs.	rel. (v %)
rodinný dům	259 084	17,3	167 999	27
řadový dům	86 275	5,7	24 285	3,9
bytový dům < 10 bytů	159 215	10,6	367 76	5,9
bytový dům > 10 bytů	996 324	66,4	393 645	63,2
Celkem	1 500 898	100	622 706	100

Pozn. Počty obyvatel celkem se liší od celkových počtů obyvatel oblastí z několika důvodů. V šetření je totiž i reziduální kategorie pro „jiný“ druh domu. Navíc nejsou do zjištění kvůli metodice výběru jednotek zahrnuty domácnosti/osoby žijící v tzv. ústavních domácnostech (např. v nápravných zařízeních, ústavech sociální péče či v domovech důchodců) či osoby ve vězeních. Více informací k metodice šetření je uvedeno na stránkách ČSÚ v sekci Příjmy, výdaje a životní podmínky domácností.

Zdroj: EU-SILC 2010

Z výše uvedených počtů a podílů obyvatel v jednotlivých druzích domů je vidět, že v obou městech bydlí většina obyvatel v bytových domech. V Bratislavě však najdeme větší podíl osob obývajících rodinné domy – z vybraných typů zástavby je to více než čtvrtina obyvatel oproti 17 % v Praze. V českém hlavním městě a jeho zázemí totiž žije více lidí právě v domech s více byty.

8.1 Sociodemografická struktura obyvatel

Analýza sociodemografické struktury obyvatel podle typu zástavby popisuje odlišnosti mezi skladbou osob podle pohlaví, věku, vzdělání a rodinného stavu. Složení obyvatel podle pohlaví a průměrného věku zkoumaných osob lze zjistit z tabulky 14.

Tab. 14 Analýza struktury obyvatel podle pohlaví (v %) a průměrného věku (v letech) v jednotlivých typech zástavby, Pražský městský region a Bratislavský kraj, 2010

Typ zástavby	Praha			Bratislava		
	muži	ženy	průměrný věk	muži	ženy	průměrný věk
rodinný dům	50,8	49,2	41,1	47,5	52,5	41,9
řadový dům	50,7	49,3	36,7	53,1	46,9	46,6
bytový dům < 10 bytů	51,1	48,9	40,9	51,7	48,3	41,9
bytový dům > 10 bytů	46,9	53,1	39,6	46,8	53,2	38,4

Zdroj: EU-SILC 2010

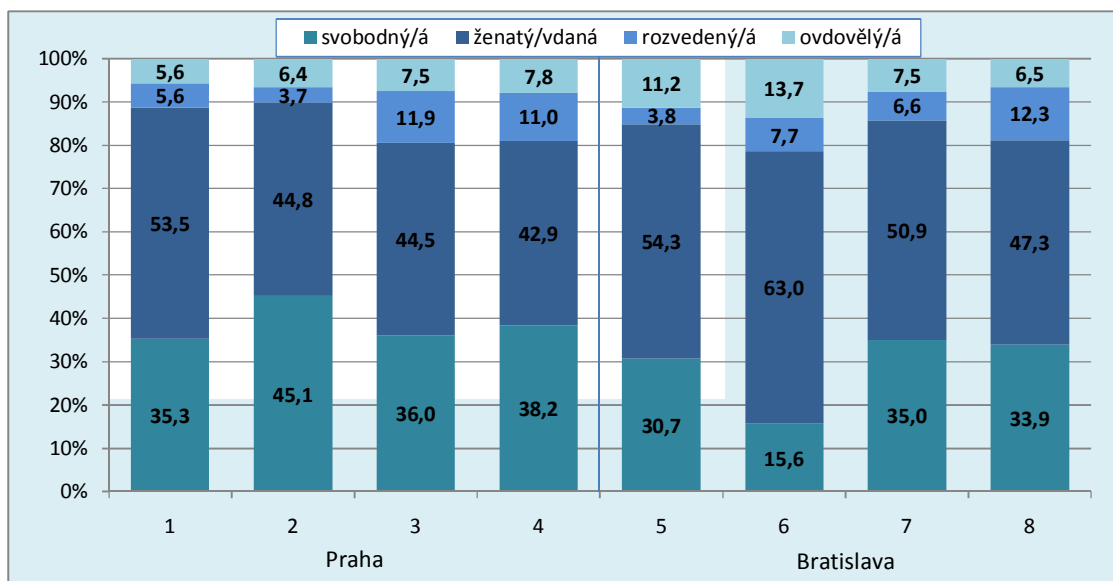
Podle typu zástavby najdeme v pohlavní i věkové struktuře zajímavé odlišnosti. O něco starší věkovou skladbu má podle údajů výběrového šetření EU-SILC slovenská metropole, a to s výjimkou velkých bytových domů ve všech druzích zástavby. Nejvýraznější rozdíl je u obyvatel řadových domů, v nichž žije v Bratislavě starší obyvatelstvo než v Praze. Osob obývajících „řadovky“ je zde však třikrát méně než v Pražském regionu, ve kterém se lidé do těchto domů nastěhovali až v 90. letech minulého století (oproti 70. letům v případě Bratislavy). Také proto mají tyto osoby obecně nižší průměrný věk než ostatní sledovaní lidé. Nejstarší obyvatelstvo pak žije v případě Prahy v rodinných a menších bytových domech (s průměrným

věkem okolo 41 let). V Bratislavě najdeme nejmladší věkovou strukturu v bytových domech s více než deseti byty.

Zatímco v českém hlavním městě a jeho zázemí převažují ženy pouze v případě velkých bytových domů, ve slovenské metropoli žije více žen než mužů i v rodinných domech. V obou městech pak v malých bytových domech a řadovkách žije více mužů než žen, u bratislavských řadových domů je pak tento podíl ještě výraznější.

Další odlišnosti mezi Prahou a Bratislavou lze zaznamenat u analýzy obyvatel podle rodinného stavu, kdy na Slovensku najdeme více osob v manželství než v případě českého regionu. V zesílené míře tato skutečnost platí pro osoby v řadových domech. Pomineme-li však tuto do jisté míry odlišnou skupinu osob, i tak lze vidět základní rysy ve skladbě obyvatel. V Praze je více rozvedených osob, a to bez ohledu na typ zástavby. Nejvyšší podíl rozvedených však žije v bytových domech (přes 11 %), a to i v Bratislavě (přes 12 %). V Bratislavě pak najdeme více ovdovělých osob, a to především v rodinných domech. U bytových domů je však vyšší podíl vdov/vdovců v Praze. Co se týká kategorie svobodných, nejvíce jich žije v pražském regionu (zejména v jeho zázemí) v řadových domech, v nichž bydlí jak mladé rodiny s dětmi, tak mladí jednotlivci. Tuto skutečnost potvrzuje i výše uvedený průměrný věk těchto obyvatel. Podle rodinného stavu si jsou pak nejpodobnější Pražané a Bratislavané žijící ve velkých bytových domech, což lze vidět z obr. 41.

Obr. 41 Analýza rodinného stavu obyvatel Prahy a Bratislavy v jednotlivých typech zástavby, 2010, v %

Pozn. 1=5 rodinný dům, 2=6 řadový dům, 3=7 bytový dům s méně než 10 byty, 4=8 bytový dům s více než 10 byty

Zdroj: EU-SILC 2010

Jednou ze základních diferencujících proměnných pro analýzu obyvatel je také vzdělání. Pro mezinárodní srovnání se v šetření EU-SILC jednotlivé úrovně vzdělání kódují podle klasifikace ISCED (podrobnější členění viz příloha, tab. 1). Skladba obyvatel Prahy podle vzdělání je pak uvedena v tabulce 15.

Tab. 15 *Vzdělanostní skladba obyvatel v jednotlivých typech zástavby, Pražský městský region a Bratislavský kraj, 2010, v %*

	ISCED 1	ISCED 2	ISCED 3	ISCED 4	ISCED 5	ISCED 6
Typ zástavby	Pražský městský region					
rodinný dům	16	27,6	36	0,6	18,7	1,1
Řadový dům	16,5	13,3	35,4	0,8	33,7	0,2
Bytový dům < 10 bytů	15,8	21,6	35,2	1,6	23,8	1,9
Bytový dům > 10 bytů	12,9	21	40,8	1,2	23,1	0,9
	Bratislavský kraj					
rodinný dům	0	17,8	63,6	1,5	15,6	1,5
Řadový dům	0	8,7	33,4	3,5	51,1	3,3
Bytový dům < 10 bytů	0	13,9	55,4	1,1	24,5	5,1
Bytový dům > 10 bytů	0,1	10	54,1	3,1	31,2	1,3

Pozn. ISCED 1 = primární vzdělání, ISCED 2 = nižší sekundární vzdělání, ISCED 3 = vyšší sekundární vzdělání, ISCED 4 = postsekundární vzdělání, ISCED 5 = první stupeň terciárního vzdělání, ISCED 6 = druhý stupeň terciárního vzdělání.

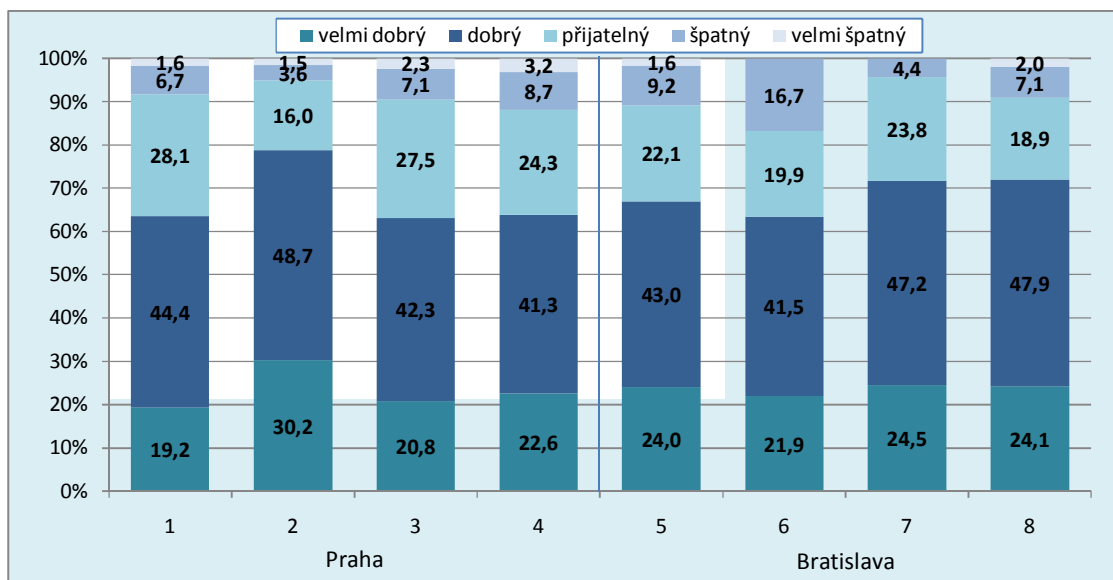
Zdroj: EU-SILC 2010

Nejvyšší rozdíly mezi sledovanými regiony najdeme opět u osob obývajících řadové domy, títo lidé jsou v Bratislavě vzdělanější než v Praze – většina z nich má dosažen první stupeň terciárního vzdělání. V Praze stupně ICED 5 dosáhla třetina těchto osob a stejná část pak má střední vzdělání (ISCED 3). Více než čtvrtina Pražanů v bytových domech bez ohledu na jejich velikost dosáhla vyšší úrovně vzdělání, než je ukončení střední školy (s i bez maturity), v Bratislavě je tento podíl dokonce ještě vyšší (přes 30 %).

8.2 Zdravotní stav obyvatel

Liší se zdravotní stav obyvatel obývajících rodinné domy od osob žijících v bytových domech? Najdeme nějaké odlišnosti v subjektivním hodnocení zdravotního stavu obyvatel Prahy a Bratislavy? Odpovědi na tyto otázky přibližuje obr. 42.

Obr. 42 Analýza zdravotního stavu obyvatel Prahy a Bratislavy v jednotlivých typech zástavby⁴⁹, 2010, v %

Pozn. 1=5 rodinný dům, 2=6 řadový dům, 3=7 bytový dům s méně než 10 byty, 4=8 bytový dům s více než 10 byty

Zdroj: EU-SILC 2010

Zatímco v Pražském městském regionu jsou nejspokojenější se svým zdravím osoby žijící v řadových domech (tři čtvrtiny osob) a v ostatních typech domů nenajdeme výraznější odlišnosti (kladné odpovědi vybralo zhruba 63 % respondentů), v Bratislavském kraji hodnotí svůj zdravotní stav jako velmi dobrý či dobrý častěji obyvatelé bytovek (72 % osob) následované lidmi z rodinných domů (67 %). Naopak negativní kategorie častěji zvolili Pražané z především velkých bytových domů (téměř 12 % osob) a Bratislavané z řadových (téměř 17 %) a samostatně stojících rodinných domů (11 %). K neutrální odpovědi, tedy že je zdravotní stav respondenta přijatelný, se pak obecně častěji přiklonili obyvatelé Prahy než Bratislavy – nejčastěji osoby obývající rodinné domy (28 %). Pro srovnání, prostřední kategorii volili Bratislavané nejčastěji z menších bytových domů (z téměř 24 %).

⁴⁹ Celé znění otázky ze šetření EU-SILC je v české verzi: *Jak celkově hodnotíte svůj zdravotní stav: velmi dobrý – dobrý – přijatelný – špatný – velmi špatný*. Ve slovenském dotazníku je tato otázka téměř shodná: *Ako by ste celkovo (vo všeobecnosti) zhodnotili Vaše zdravie? Je: veľmi dobré – dobré – ani dobré, ani zlé – zlé – veľmi zlé*.

8.3 Ověření hypotéz

Na základě výše uvedených údajů lze vyhodnotit předem určené hypotézy, které jsou uvedeny ve čtvrté kapitole této práce. Konkrétně je zde otestována osmá až dvanáctá hypotéza o charakteristikách obyvatel žijících v různém typu zástavby.

Osmou hypotézu o vyšším vzdělání obyvatel v bytových domech nelze na základě analýzy dat zamítnout. Ve všech vyšších vzdělanostních kategoriích převládá četnost obyvatel bytových domů nad osobami z rodinných domů. Podle očekávání je v obou městech bez ohledu na typ zástavby nejčetnější právě střední úroveň vzdělání, charakterizovaná kódem ISCED 3. Vyšší vzdělání pak najdeme u obyvatel rodinných domů v Praze, v bytových domech jsou z obou měst vzdělanější Bratislavané.

Zatímco v českém hlavním městě a jeho zázemí převažují ženy pouze v případě velkých bytových domů, ve slovenské metropoli žije více žen než mužů i v rodinných domech. Pro devátou hypotézu o pohlavní struktuře obyvatel není dostatek důkazů k jejímu zamítnutí. Platí totiž, že v obou městech v bytových domech žije vyšší podíl žen než mužů, druhá část předpokladu o neexistenci dalších rozdílů již však zcela neplatí.

Desátou hypotézu o vyšším průměrném věku obyvatel v bytových domech lze jednoznačně zamítnout. V obou městech žije starší obyvatelstvo shodně spíše v rodinných, popř. malých bytových domech. Naopak nejmladší věkovou skladbu obyvatel najdeme v Praze v řadových a v Bratislavě ve velkých bytových domech.

Hypotézu o rodinném stavu, která předpokládá vyšší zastoupení rozvedených osob v bytových domech a více osob v manželství v rodinných domech nelze zamítnout, vyřadíme-li méně četnou a ve všech charakteristikách odlišnou skupinu lidí z řadových domů. Co se týká regionálních rozdílů, platí výše uvedené zejména pro bratislavské obyvatele bytových domů s více byty. Ovdovělé osoby pak žijí nejčastěji v Bratislavě v rodinných a v Praze v bytových domech.

Na základě analýzy dat pak můžeme zamítnout poslední hypotézu, která tvrdí, že spokojenější se svým zdravotním stavem jsou v obou sledovaných městech lidé v rodinných domech. Pomineme-li totiž méně četný soubor osob žijících v řadových domech, zjistíme, že v Praze není v hodnocení zdravotního stavu mezi obyvateli podle typu zástavby téměř žádný rozdíl. Obyvatelé Bratislavy jsou ve svých názorech na své zdraví diferencovanější. Proti předpokladům jsou však spokojenější se svým zdravím osoby z bytových domů, což je ve slovenském hlavním městě způsobeno zejména vyšší vzdělanostní úrovní zdejších obyvatel.

Kapitola 9

Závěr

Cílem práce bylo popsat a analyzovat sociodemografickou strukturu obyvatel Prahy a Bratislavy a jejich zázemí a objevit případné odlišnosti v jednotlivých složkách populačního vývoje. U obyvatel zkoumaných územních celků byla pak také porovnána jejich úroveň plodnosti a úmrtnosti.

Analýzou sebraných statistických dat bylo mezi Prahou a Bratislavou odhaleno jak několik shodných rysů, tak i odlišností. Nejnápadnějším rozdílem je, že slovenské hlavní město tvoří více sociodemograficky odlišných částí než Praha. Důvodem je oddělení největších bratislavských sídlišť, jejichž obyvatelé mají specifické sociální a demografické charakteristiky. Rezidenti v těchto územních celcích totiž žijí v bytových domech s nejmenší obytnou plochou na jednoho obyvatele, jsou nejčastěji ekonomicky aktivní a bez náboženského vyznání. Dále je zde typický nejvyšší podíl vysokoškolsky vzdělaných osob, vysoké zastoupení domácností jednotlivců, osob nad 60 let a neúplných rodin či nízký podíl dětí.

Pomineme-li samostatný shluk sídlišť Petržalka a Dúbravka, najdeme v obou městech shodně čtyři seskupení územních jednotek, a to vnitřní město, obce z 1. fáze suburbanizace z počátku 90. let⁵⁰, venkovské oblasti a suburbie.

Nejpočetnějším skupinou územních jednotek vzhledem k velikosti jejich populace je v obou sledovaných městech oblast vnitřního města, v Praze se třičtvrtinovým podílem osob a v Bratislavě se 37 % všech obyvatel zkoumaného území. Regionem s nejmenším počtem obyvatel je pak v případě Bratislavy tradičně venkovská oblast, v Praze suburbie.

Pokud se zaměříme na jednotlivé charakteristiky oblastí, objevíme několik shodných rysů. Zejména centra měst vykazují podobné znaky – najdeme zde nejmenší průměrný počet členů na domácnost, nejvyšší podíl domácností jednotlivců a významné zastoupení vysokoškolsky vzdělaných osob. Průměrný věk je ve vnitřním městě nejvyšší ze všech sledovaných regionů, a to v jak v případě Prahy, tak Bratislavy.

V suburbanizovaných oblastech je pak shodně vysoký podíl úplných rodin s dětmi, které žijí v především rodinných domech s pozdějším rokem výstavby. Charakteristická je také vyšší úroveň vzdělání místních rezidentů. Nejdlišnější je mezi bratislavskými a pražskými suburbii zejména věková skladba obyvatel. V Bratislavě zde totiž najdeme nejmladší věkovou strukturu obyvatel s průměrným věkem 35,3 let. V Praze je věková skladba spíše starší, s průměrným věkem 39,2 let. V případě Prahy je ale zázemí suburbanizováno již celé a shluk nazvaný jako „suburbanizovaný“ tak tvoří zejména územní jednotky, ve kterých se

---

⁵⁰ V Praze jsou prvotně suburbanizované obce nazvané jako Proměňující se venkov.

suburbanizace projevila výrazněji a stále pokračuje téměř až do zastavění celého katastrálního území. Místní obyvatelé pak mají také nejpodobnější charakteristiky rezidentům vnitřního města.

Nejmladší věková struktura obyvatel se shodně nachází v zázemí měst, v případě Bratislavy v suburbíích, v Praze pak ve dříve suburbanizovaných obcích a územních jednotkách venkovského charakteru, které se však postupně poměšťují vlivem přímé i nepřímé suburbanizace. V těchto oblastech pak žije vyšší zastoupení úplných rodin. Také zde najdeme přirozený přírůstek obyvatel, v bratislavských suburbíích a v pražské „venkovské“ oblasti dokonce po celé sledované období. V ostatních částech zázemí měst⁵¹ začaly územní jednotky populačně růst díky přirozené měně až po roce 2003.

Suburbie jednotlivých měst se dále liší i náboženskou skladbou zdejších obyvatel. Zatímco v Praze najdeme v porovnání s ostatními oblastmi více věřících obyvatel spíše v centru města a v suburbíích, v Bratislavě je tomu naopak – v těchto regionech žije více obyvatel bez vyznání. Porovnáme-li ale podíly věřících osob v pražských a bratislavských suburbíích, stále je významnější podíl věřících obyvatel v Bratislavě.

Zaměříme-li se na populační růst jednotlivých oblastí, zjistíme, že nejpomaleji rostla centra měst. U obou vnitřních měst je pozorován stejný trend ve vývoji počtu obyvatel. Ten se nejdříve snižoval v důsledku přirozeného úbytku obyvatel, později i vlivem emigrace. Postupně se však začalo stěhovat do center měst více lidí a ta začala populačně přibývat. Praha zaznamenala vyšší počet přistěhovalých než vystěhovalých poprvé v roce 2003, od něhož je centrum města pro imigranty stále atraktivnější. Zatím nejvyšší byla imigrace v letech 2007–2009. Česká metropole pak začala od období 2006–2008 růst také přirozenou měnou. Díky těmto okolnostem je počet obyvatel centra v roce 2010 srovnatelný s počáteční hodnotou roku 1996. Bratislavské vnitřní město pak po celé období přirozenou měnou ztrácí. V posledním období let 2008–2010 je však již počet zemřelých a narozených takřka vyrovnán. Populačně tak ztrácí spíše panelová sídliště, která již nesplňují vysoké nároky na bydlení. Příkladem jsou bratislavské městské části Petržalka a Dúbravka, které jako jediné seskupení územních jednotek zaznamenalo úbytek obyvatel zejména vlivem vzrůstající emigrace. Počet vystěhovalých osob převyšoval počet přistěhovalých po celé zkoumané období, tento rozdíl se navíc stále prohluboval. V Praze jsou pak sídliště častěji revitalizována, přesto v posledních letech najdeme i zde zvyšující se tendence ke stěhování, např. v Praze 4 a Praze 12.

Nejvýznamnější růst své populace ze všech sledovaných regionů zaznamenaly pražské suburbie, jejichž počet obyvatel se zvýšil o více než 60 %. Imigrace do těchto obcí rostla až do roku 2005, ve kterém dosáhla svého maxima, od něhož se začala opět postupně snižovat. Důvodem je jak uspokojení poptávky po bydlení v těchto lokalitách, tak nemožnost další výstavby, ať již v důsledku nedostatku prostoru, nebo protestů místních obyvatel proti dalšímu rozšiřování obcí. V posledních letech pak tento region roste také díky přirozenému přírůstku, který se zvýšil vlivem jak zlepšení úmrtnostních poměrů, tak zvýšením porodnosti.

Významně populačně rostlo i zázemí Bratislavy. Obce s typickými charakteristikami pro suburbie (tedy s velmi podobnými znaky jako má městské obyvatelstvo) zaznamenaly po celé sledované období přirozený přírůstek obyvatel a i poměrně vysokou úroveň imigrace. Nejvíce

⁵¹ Mimo venkovské oblasti Bratislavy, kde se ještě proces suburbanizace neprojevil.

se pak počet obyvatel z bratislavských shluků zvýšil v prvotně suburbanizovaných obcích, do nichž imigrace vzrostla téměř šestkrát. Postupně se zde také projevil přirozený přírůstek obyvatel.

Porovnáním úrovně plodnosti v Praze a Bratislavě lze identifikovat několik podobných rysů. Vývoj plodnosti byl v obou městech velmi podobný. Nejvyšší úhrnná plodnost se v Praze i v Bratislavě nachází ve „venkovských“ obcích, v nichž žijí konzervativní osoby s nižším vzděláním. Zdejší ženy shodně rodí nejčastěji ve věku 25–29 let. Naopak nejnižší úroveň plodnosti byla zaznamenána v hranicích města – v Praze v centru, v Bratislavě na největších sídlišťích. U městských žen se projevuje spíše odsouvání reprodukce do vyššího věku. V letech 2008–2010 míra plodnosti pro tyto ženy dosáhla maxima ve věkové skupině 30–34 let. Růst plodnosti žen na poměrně vysoké hodnoty (kolem 1,6 dítěte na jednu ženu v Praze a zhruba 1,4 dítěte na jednu ženu v Bratislavě) pak nastal v závěru období také v suburbánních zónách obou metropolí. Zatímco trendy ve vývoji plodnosti jsou tedy shodné, úroveň plodnosti je odlišná. Po celé období totiž najdeme vyšší úhrnnou plodnost v českém hlavním městě, u venkovských oblastí o téměř 0,4 dítěte, u městských regionů o 0,2 dítěte na jednu ženu. Nejvyšší úhrnná plodnost v Bratislavě se tak téměř rovná nejnižší pražské hodnotě tohoto ukazatele.

Velmi podobný vývoj nastal v Praze a v Bratislavě také u úmrtnosti. V obou městech postupně dochází k prodlužování naděje dožití při narození. Lepší úmrtnostní poměry najdeme shodně v administrativních hranicích měst, nejhorší pak na venkově. Nejrychlejší růst naděje dožití při narození byl shodně zaznamenán v suburbánních oblastech, což lze vysvětlit proměnou skladby obyvatel v důsledku častějšího stěhování městských obyvatel do těchto regionů. Velmi podobný trend lze u obou měst vysledovat též u měr úmrtnosti podle věku zemřelého, kdy se úmrtnost spolu s rostoucím věkem (kromě nižších věků a období mezi 15 a 35 lety) konstantně zvyšuje. Zkoumaná města se tak liší zejména úrovní úmrtnosti. Naděje dožití při narození byla totiž po celé období v Praze zhruba o rok vyšší než v Bratislavě.

Sociodemografická struktura i populační vývoj Prahy a Bratislavy tak tedy vykazují podobné znaky, u obou měst lze pozorovat stěhování obyvatel do zázemí měst, přechodné snížení počtu obyvatel v jejich centrech a pro imigranty opětovné zvýšení atraktivity těchto centrálních oblastí. Obě města pak rostou také díky zvyšujícímu se přirozenému přírůstku, který se projevil v důsledku snižování úmrtnosti a zejména zvyšování porodnosti populačně silných generací. Z obou měst a jejich zázemí se pak celkový počet obyvatel významněji zvýšil v Praze, a to o téměř 10 %. Toto zvýšení způsobil především populační růst suburbí a obcí v zázemí města. Ani v centru města se však mezi lety 1996 a 2010 počet obyvatel nesnížil. Bratislava se pak z pohledu četnosti jejích obyvatel nijak nezměnila, počet obyvatel zůstal v roce 2010 na úrovni roku 1996.

V dalším výzkumu by bylo vhodné zaměřit se na vytvoření obdobného modelu měst na základě výsledků sčítání lidu, domů a bytů z roku 2011, který by pomohl odhalit změny v sociodemografických charakteristikách obyvatel jednotlivých měst. Žádoucí by bylo také analyzovat údaje za nižší územní celky, tj. katastrální území či základní sídelní jednotky, aby bylo možné podrobněji popsat skladbu obyvatel bez jakýchkoliv administrativních omezení.

Analýza sociodemografické struktury obyvatel a jejich zdravotního stavu podle typu zástavby, ve kterém rezidenti bydlí, také odhalila několik zajímavých skutečností. V obou městech žije spíše starší obyvatelstvo v rodinných, popř. malých bytových domech. Naopak mladší skladbu obyvatel najdeme v Praze v řadových a v Bratislavě ve velkých bytových domech. V bytovkách s více než deseti byty pak je i vyšší podíl žen.

Zaměříme-li pozornost na odlišnosti ve skladbě obyvatel podle rodinného stavu, zjistíme, že v Praze žije vyšší podíl rozvedených obyvatel než ve slovenské metropoli, v Bratislavě pak převažují osoby žijící v manželství. Ovdovělé osoby najdeme především v rodinných domech Bratislavského kraje a v bytových domech v Praze. Jediným typem bratislavského domu, který se ve skladbě obyvatel podobá Praze, jsou velké bytové domy, v nichž bydlí dokonce větší zastoupení rozvedených osob než v českém hlavním městě.

Obecně vyšší úroveň vzdělání lze pozorovat u obyvatel bytových domů, a to především v Bratislavě. Z osob žijících v rodinných domech jsou pak vzdělanější Pražané. Nejčtenější kategorií vzdělání je podle očekávání střední vzdělání, tj. ISCED 3.

V hodnocení zdravotního stavu nejsou v Praze podle typu zástavby výraznější rozdíly, pouze obyvatelé řadových domů jsou se svým zdravím spokojenější než ostatní dotázaní. Bratislavané hodnotí své zdraví diferencovaněji. Spokojenější jsou zde lidé obývající bytové domy, v nichž žije mladší a vzdělanější obyvatelstvo s rodinným stavem ženatý/vdaná, tedy s charakteristikami pozitivně ovlivňujícími subjektivní názory osob.

Analýzu obyvatel měst podle typu zástavby by bylo zajímavé rozšířit i o popis vývoje některých demografických procesů, zejména porodnosti a úmrtnosti. Pro srovnání jednotlivých regionů města a jeho zázemí by bylo také vhodné mít k dispozici údaje o poloze domu v rámci zkoumané oblasti, a to alespoň v hranicích městských částí či obcí. Datová základna k tomuto záměru však není dostatečná, a proto je nutné sebrat údaje jinými způsoby, například provedením vlastního výběrového šetření či vytvořením různých případových studií.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- ANDRÁŠKO, I. 2006. *Sociálno-demografická dimenzia kvality života v Bratislave (vo svetle multivariačnej analýzy)*. Folia geographica. Prírodné vedy, Slovensko. 2006, roč. XLV, č. 10, s. 10-17. ISSN 1336-6157.
- BARLOW, M. DOSTÁL, P., HAMPL, M. (ed.) 1994. *Development and Administration of Prague*. Amsterdam: Instituut for Sociale geografie, 1994. 170 s. ISBN 90-6993-086-2.
- BARTOŇOVÁ, D. 1996. Regionální diference sociálně demografických znaků obyvatelstva. In: HAMPL, M. (ed.). *Geografická organizace společnosti a transformační procesy v České republice*. Praha: DemoArt, 1996. s. 127-154. ISBN 80-902154-2-4.
- BERAN, R., CHURA, A.. 1937. *Československé problémy populační*. Praha: Československá akademie zemědělská, 1937. 68 s. Přednášky; sv. 11.
- BEZÁK, A. 1987. Sociálno-priestorová štruktúra Bratislavy v kontexte faktorovej ekológie. *Geografický časopis*. 1987, roč. 39, č. 3., s. 272-292. ISSN 0016-7193.
- BEZÁK, A. 1988. Regionálne typy sociálno-priestorovej štruktúry Bratislavy. *Geografický časopis*. 1988, roč. 40, č. 4, s. 311-328. ISSN 0016-7193.
- BEZÁK, A., 1990. Funkčné mestské regióny v sídelnom systéme Slovenska. *Geografický časopis*. 1990, roč. 42, č. 3, s. 57-73. ISSN 0016-7193.
- BEZÁK, A. 2000. *Funkčné mestské regióny na Slovensku*. Bratislava: Geografický ústav SAV, 2000. 88 s. edice Geographia Slovaca, ISSN 1210-3519.
- BIČÍK, I. a kol. 2001. *Druhé bydlení v Česku*. Praha: Univerzita Karlova, 2001. 165 s. ISBN 80-238-7002-5.
- BLEHA, B., POPJAKOVÁ, D. 2007. Súčasnosc' a budúcnosc' migrácie na lokálnej úrovni – príklad Petržalky. *Forum Statisticum Slovacum*. 2007, roč. 2007, č. 3. Bratislava: Slovenská štatistická a demografická spoločnosť. s. 25-30. ISSN 1336-7420.

- BOHÁČ, A. 1923. *Hl.m. Praha. Studie o obyvatelstvu*. Praha: Státní úřad statistický, 1923. 156s., 16 l. mp.
- BOROVÍČKA, B, HRŮZA, J. 1983. *Praha. 1000 let stavby města*. Praha: Panorama, 1983, 296 s.
- BURGESS, E. W. 1925. The growth of the city: an introduction to a research project. In: PARK, R. E., BURGESS, E. W., MACKANZIE, R. D. (eds.) 1925. *The City*. Chicago: University of Chicago Press, s. 47-62.
- BURNS, L., VAN DEN BERG, L. 1987. *Spatial cycles*. Aldershot: Gower, 1987. 277 s. ISBN 0-566-05063-3.
- BÚTOROVÁ, Z., 1996. *Aktuální problémy Slovenska na prelome rokov 1995-96. Správa zo sociologického výzkumu*. Bratislava: FOCUS, Centrum pre sociálnu a marketingovú analýzu, 1996.
- CASTELLS, M. 1984. *Towards the Informational City?: High Technology, Economic Change, and Spatial Structure: Some Exploratory Hypotheses*. Berkeley: Institute of Urban and Regional Development, University of California, Berkeley, 1984.
- ČERBA, O. 2004. *Databázové systémy GIS*. Plzeň: Západočeská univerzita, Fakulta aplikovaných věd, Katedra matematiky, 2004.
- DOLEŽALOVÁ, G., OUŘEDNÍČEK, M. 2006. Životní styl obyvatelstva v suburbánní zóně Prahy. In: OUŘEDNÍČEK, M. (ed.). *Sociální geografie Pražského městského regionu*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, 2006. s. 143-159. ISBN 80-86561-94-1.
- DRBOHLAV, D. 1992. Kam a proč? Regionální a sídelní preference obyvatelstva Prahy. *Demografie*. 1992, roč. 34, č. 1, s. 40-51. ISSN 0011-8265.
- DUFFKOVÁ, J. 2002. *První a druhý domov. Vývoj české záliby v chataření a chalupaření z pohledu sociologie*. [online]. Červenec 2002. [cit. 2012-2-15]. Dostupný z WWW: <<http://files.jana-duffkova.webnode.com/200000055-5d2595e1f7/Duffkov%C3%A1%20-%20Chata%C5%99en%C3%AD%20a%20chalupa%C5%99en%C3%AD%20.doc>>.
- ENGELS, B. 1887. *The Condition of the Working Class in England in 1844*. New York, 1887.

BOOTH, CH. 1897. *Life and Labour of the People of London*. London, New York: Macmillan [online]. Aktualizováno v lednu 2006. [cit. 2012-4-20]. Dostupný z WWW: <<http://ia600302.us.archive.org/35/items/lifelabourofpeop07bootiala/lifelabourofpeop07bootiala.pdf>>.

EXNER, J. 2004. *Obce, města, městské části. O místní veřejné správě a její dekoncentraci statutárními vyhláškami v územně členěných městech*. Praha: Nakladatelství Libri, 2004. 407 s. ISBN 80-7277-289-9.

FALŤAN, L., 1995: Bratislava. In: PELINKA, A., RONEN, D. (eds.). *Autonomy of the City in Central Europe - Bratislava, Budapest, Prague, Vienna*. Vienna: Institut für Konfliktforschung, 1995. s. 3-71.

FALŤAN, L. (ed.) 2005. *Regionálny rozvoj Slovenska – východiská a súčasný stav*. Bratislava: SAV, 2005. 88 s. ISBN: 80-85544-35-0.

FALŤAN, L., 1982. *Základné obytné územie z hľadiska sociológie. (Vzťah bývania a občianskej vybavenosti) Správa pre záverečnú oponentúru*. In: Uplatnenie spoločenských požiadaviek pri typizácii KBV v stavebných sústavách po roku 1990. Typologická príprava obytných súborov, Téma 04, Bratislava: ŠPTÚ, 1982.

FALŤAN, L. 2009. Bratislava – problémy súčasného rozvoja (reflexia sociopriestorových súvislostí). *Sociológia*. 2009, roč. 41, č. 4, s. 329-353. ISSN 0049 - 1225

GAJDOŠ, P., 1990. *Koncepcia ďalšieho rozvoja bývania v Bratislave*. Bratislava: ÚSTRACH SAV, 1990.

GAJDOŠ, P., TVRDOŇ, J., FALŤAN, L., 2006. *Sociálno-priestorový priemet kvalít ľudského potenciálu v Bratislave a bratislavskom regióne*. In: CEPIT Bratislava – Vajnory. Urbanistická štúdia, Czernin Gruppe, Bogár, Králik, Urban Ateliér architektúry a designu. Bratislava: ARCH, spol. s.r.o., 2006. s. 7-20.

GAJDOŠ, P. 2002a. Mesto a jeho vývoj v sociálno-priestorových a civilizačných súvislostiach. *Sociológia*. 2002, roč. 34, č. 4, s. 305-326. ISSN 0049 - 1225

GAJDOŠ, P. 2002b. *Človek, spoločnosť, prostredie*. Bratislava: SÚ SAV, 2002. 374 s. ISBN: 80-855444-15-6.

GRIME, K., KÁRA, J. 1990. *The metropolitan region of Prague: spatial structure and population chase*. Paper presented to the IV World Congress of Soviet and East European Studies. Enfland, Harrogate, July 21-26, 1990.

- HAMPL, M. 2005. *Geografická organizace společnosti v České republice: transformační procesy a jejich obecný kontext*. Praha: Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta, 2005. 147 s. ISBN 80-86746-02-x.
- HALÁS, M., DŽUPINOVÁ, E. 2007. Vývoj a prostorové rozložení bytového fondu Bratislavy. *Urbanismus a územní rozvoj*. 2007, roč. X, č. 2, s. 27-35. ISSN: 1212-0855.
- HASTRMANOVÁ, Š. 2008. *Rezidenční diferenciacie socioekonomických spoločenských tried – prípadová štúdie hlavného mesta Prahy*. Diplomová práce (Mgr.). Praha: Univerzita Karlova. Filozofická fakulta. Katedra sociologie, 2008.
- HAWLEY, A. 1950. *Human Ecology: A theory of Community structure*. Donald Press. New York, 1950.
- HENDL, J. 2009. *Přehled statistických metod: analýza a metaanalýza dat*. Praha: Portál, 2009. 695 s. ISBN 978-80-7367-482-3.
- HEŘMANOVÁ, E. 1991. *Vybrané vícerozměrné statistické metody v geografii*. Praha: PŘF UK v Praze, Státní pedagogické nakladatelství, 1991. 133 s.
- HRŮZA, J. 1994. Historic Development of Prague. In: BARLOW, M., HAMPL, M. (eds.) *Development and Administration of Prague*. Amsterdam: 1994. s. 15-28.
- HOYT, H. 1939. *The structure and Growth of Residential Neighborerhoods in American Cities*. Washington DC: US Federal Housing Admimistration, 1939.
- CHRISTALLER, W. 1933. *Die zentralen Orte in Süddeutschland*. Jena: Gustav Fischer, 1933.
- IRA, V. 1999. *Vnútromestský pohyb človeka v čase a prostore (na príklade Bratislavy)*. In: Urbánne a krajinné štúdie. Prešov: Přírodovedecká fakulta Prešovskej univerzity. 1999. s. 167-173.
- IRA, V. 2003. The changing intra-urban structure of the Bratislava city and its perception. *Geografický časopis*. 2003, roč. 55, č. 2, s. 91-107. ISSN 0016-7193.
- JANÁČEK, J. 1977. *Malé dějiny Prahy*. Praha: Orbis, 1977. 436 s.
- JURČOVÁ, D. 2010. *Migračné toky v Slovenskej republike*. Bratislava: INFOSTAT, 2010.
- KAPELLER, V., BERAN, V. *Panelová sídliště – vize, realita a inovace (na příkladu Vídně a Bratislavy)*. Vídeň: Putovní výstava rakouské AV, Institut pro výzkum města a regionu, 2009.

- KEBISOVÁ, K., 1999. *Analýza procesov suburbanizácie Bratislavy v okresoch Pezinok a Senec*. Diplomová práca (Mgr.). Bratislava: KRG OaPK. Prírodovedecká fakulta, 1999.
- KOHOUT, J., VANČURA, J. 1986. *Praha 19. a 20. století: technické proměny*. Praha: Státní nakladatelství technické literatury, 1986, 289 s.
- KOHÚTOVÁ, M. 1990. *Demografický a sídlíštný obraz Západního Slovenska. Historické štúdie*. Bratislava: Slovenskej akadémie vied, Historický ústav, 1990.
- KOREC, P. 2006. Changing urban structure of Bratislava at the beginning of 21st century. *Acta geographica Universitatis Comenianae*. Bratislava : Univerzita Komenského. 2006, roč. 46., č. 2., s. 141-160. ISBN 80-223-1936-8
- KOREC, P., SMATANOVÁ, E. 1997. *Vplyv transformačných procesov na zmeny priestorovofunkčných vzťahov v rėgione Bratislavy*. Zborník Aktuálne problémy regionálneho rozvoja. Banská Bystrica: IROMAR, 1997. s. 162-169.
- KOREC, P. 2002. The transformation of basic functions of Bratislava after 1989. Trends and spatial consequences. *Acta geographica Universitatis Comenianae*. 2002, roč. 37, č. 2, s. 85-103. ISBN 80-223-1936-8.
- KOREC, P. 2005. *Regionálny rozvoj Slovenska v rokoch 1989-2004. Identifikácia menej rozvinutých regiónov Slovenska*. Bratislava: Geografika, 2005. 227 s. ISBN 8096933809.
- KOREC, P., ONDOŠ, S. 2006. *Súčasné dimenzie sociálno-demografickej priestorovej štruktúry Bratislavy*. Bratislava: Katedra humánnej geografie a demogeografie, PriF UK, 2006. s 49-82.
- KOSTELECKÝ, T. 2005. Postoje obyvatel k situaci na trhu s bydlením a bytové politice: existují v České republice „housing classes“? *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*. 2005, roč. 41, č. 2., s. 253–270. ISSN: 0038-0288.
- KRÁL, J. 1946. *Zeměpisný průvodce Velkou Prahou a její kulturní oblasti*. Praha: Melantrich, 1946. 309 s.
- KUČERA, M. 1995. *Charakteristiky vybraných pražských sídlišť – demografická specifika sídliště Lužiny*. In: BAZAC-BILLAUD, Laurent. *Problematika města: Praha a její nové čtvrtě*. Praha: CeFRoS, 1995. s. 53-63. ISBN 80-901759-4-5.
- LACIKA, J. 2000. *Bratislava*. Bratislava: Drama, 2000. 128 s. 80-07-01237-0

- LUX, M. 2005. O spokojenosti českých občanů s užívaným bydlením. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*. 2005, roč. 41, č. 2. s. 227–252. ISSN: 0038-0288.
- MAGISTRÁT HL. MĚSTA PRAHY 2008. *Územní plán hl. m. Prahy*. [online]. Poslední aktualizace v červnu 2010. [cit. 2012-4-5]. Dostupný z WWW: <<http://www.praha.eu/jnp/cz/home/magistrat/index.html>>.
- MACHOTKA, O. 1936. *Sociálně potřebné rodiny v hlavním městě Praze*. Praha: Státní úřad statistický, 1936. 302 s.
- MAŘÍKOVÁ, H. 1996. *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum, 1996. 1627 s. ISBN 80-7184-311-3.
- MATLOVIČ, R., IRA, V., SÝKORA, L., SZCZYRBA, Z., 2001. *Procesy transformacyjnej struktury przestrzennej miast post postkomunistycznych (na przykła-dzie Pragi, Bratysławy, Olomuńca oraz Preszowa)*. In: Jażdżewska, I., ed.. *Miasta postkomunistyczne – organizacja przestrzeni miejskiej i jej przemiany*, Łódź Konser-watorium wiedzy o mieście, 2001. s. 9-21.
- MATLOVIČ, R. 2004. Tranzitívna podoba mesta a jeho intraurbánných štruktúr v ére postkomunistickej transformácie a globalizácie. *Sociológia*. 2004, roč. 36, č. 2 SU SAV Bratislava, s. 137-158. ISSN 0049 – 1225.
- MERTON, R. K. 1948. The Social Psychology of Housing. In: DENNIS, W. (ed.). *Current Trends in the Social Psychology*. Pittsburgh: Pittsburgh University Press, 1948. s. 163–188
- MINISTERSTVO PRO MÍSTNÍ ROZVOJ 2006. *Strategie regionálního rozvoje České republiky na roky 2007 až 2013*. [online]. Poslední aktualizace v roce 2007. [cit. 2012-5-8]. Dostupný z WWW: <<http://www.mmr.cz/getdoc/f77e14bc-2c26-4884-9fda-b47c24a5294b/Strategie-regionalniho-rozvoje-Ceske-republiky-pro>>.
- MLÁDEK, J. (ed.) 1998. *Demografia Slovenska – Vývoj obyvateľstva, jeho dynamika, viedicke obyvateľstvo*. Bratislava: Prírodovedcká fakulta Univerzity Komenského, 1998.
- MLÁDEK, J. (ed.) 2004. *Atlas obyvateľstva Slovenska*, Bratislava: Prírodovedcká fakulta Univerzity Komenského, 2004.
- MORÁVKOVÁ, Z. 1999. *Analýza procesov suburbanizácie Bratislavy v okrese Malacky*. Diplomová práca (Mgr.). Bratislava: KRG OaPK. Prírodovedcká fakulta, 1999.

- MURDIE, R. A. 1971. The Social Geography of the City. Theoretical and Empirical Backgrounds. In: BOURNE, L.S. (ed.). *Internal structure of the city. Readings on Space and Environment*. New York: Oxford University Press, 1971., s. 279-290.
- MUSIL, J. 1967. *Sociologie soudobého města*. Praha: Svoboda, 1967. 320 s.
- MUSIL, J. 1968. The Development of Prague's Ecological Structure. In: PAHL, R.E. (ed.) *Readings in Urban Sociology*. Oxford: Pergamon Press, 1968. s. 232-259.
- MUSIL, J. 1971. *Sociologie bydlení*. Praha: Svoboda, 1971. 303 s.
- MUSIL, J. 1977. Demografická struktura a vývoj Prahy. *Sociologický časopis*. 1977, roč. 13. s. 328-38. ISSN: 0038-0288
- MUSIL, J. 1985. *Lidé a sídliště*. Praha: Svoboda, 1985. 333 s.
- MUSIL, J., ILLNER, M. 1994. Development of Prague: Long-term Trends and Scenarios. In: BARLOW, M., HAMPL, M. (ed.). *Development and Administration of Prague*. Amsterdam: Instituut for Sociale geografie, 1994. s. 149-170.
- MUSIL, J., HORSKÁ, P., MAUR, E., 2002. *Zrod velkoměsta. Urbanizace českých zemí a Evropa*. Praha, Litomyšl: Paseka, 2002. 351 s. ISBN 80-7185-409-3.
- MUSIL, J. 2005. City development in Central and Eastern Europe before 1990 : historical context and socialist legacies. In HAMILTON, F.E. (ed.). *Transformation of cities in Central and Eastern Europe: towards globalization*. Tokyo : United Nations University Press, 2005. s. 22-43
- NOVOTNÝ, L. 2011a. *Regióny najväčších slovenských miest v modeloch urbánneho vývoja*. [online]. 2011. [cit. 2012-3-12]. Dostupný z WWW: <<http://suburbanizace.cz/odborne.htm>>. Praha: Suburbanizace.cz. 2011.
- NOVOTNÝ, L. 2011b. *Demografické zmeny vyvolané suburbanizačnými procesmi v zázemí Bratislavy*. Bratislava: Přírodovědecká fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, 2011.
- ONDOŠ, S., KOREC, P. 2004. Prehľad a interpretácia stavebného vývoja centra Bratislavy v postsocialistickom období. *Geografický časopis*. 2004, roč. 56, č. 2, s 153-168. ISSN 0016-7193.
- OUŘEDNÍČEK, M. 2002. *Urbanizační procesy obyvatelstva v Pražském městském regionu*. Disertační práce (PhD.). Praha: Přírodovědecká fakulta, UK v Praze, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, 2002.

- OUŘEDNÍČEK, M. 2003. Suburbanizace Prahy. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*. 2003, roč. 39, č. 2, s. 235–253. ISSN: 0038-0288.
- OUŘEDNÍČEK, M., POSOVÁ, D. 2006. Suburbánní bydlení v Pražském městském regionu: etapy vývoje a prostorové rozmístění. In: O UŘEDNÍČEK, M. (ed). *Sociální geografie Pražského městského regionu*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, 2006. s. 96-113. ISBN 80-86561-94-1.
- OUŘEDNÍČEK, M. (ed.) 2006. *Sociální geografie pražského městského regionu*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, 2006. 159 s. ISBN 80-86561-94-1.
- OUŘEDNÍČEK, M., TEMELOVÁ, J., POSPÍŠILOVÁ, L. (eds.) 2011. *Atlas sociálně prostorové diferenciace ČR*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Karolinum, 2011.
- PARK, R. E. 1936. Human Ecology. *The American Journal of Sociology*. 1936, roč. 42, s. 1-15.
- PAVLÍK, Z., RYCHTAŘÍKOVÁ, J., ŠUBRTOVÁ, A. 1986. *Základy demografie: celostátní vysokoškolská příručka pro studenty přírodovědeckých, ekonomických, filozofických a lékařských fakult*. Praha: Academia, 1986, 732 s.
- PTÁČEK, P. 2004. *Vývoj měst a jejich zázemí v transformačním období*. Disertační práce (PhD.). Praha: Přírodovědecká fakulta, UK v Praze, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, 2004.
- PULDOVÁ, P., NOVÁK, J. 2008. *Suburbanizace a sociální prostředí*. In: OUŘEDNÍČEK, M. (ed.) 2008. *Suburbanizace.cz*. Praha, Přírodovědecká fakulta, 2008. s. 40-54. ISBN 978-80-86561-72-1.
- REES, P.H. 1972. The Distribution of Social Gross within Cities: Models and Accounts, In: WILSON, A.G. 1972. *Patterns and Processes in Urban and Regional Systems*. London: London Paper in Regional Science 3. 1972. s. 165-216.
- REX, J. MOORE, R. 1967. *Race, Community and Conflict*. London: Oxford University Press London, 1967.
- ROZEHNALOVÁ, M. TUČEK, J. 1995. *Demografický vývoj Prahy v posledních třiceti letech*. In: BAZAC-BILLAUD, Laurent. *Problematika města: Praha a její nové čtvrtě*. Praha: CeReS, 1995. s. 17-28. ISBN 80-901759-4-5.
- RUBENSTEIN, J. M. 2005. *The Cultural Landscape - An Introduction to Human Geography*. Upper Saddle River: Pearson Prentice Hall, 2005. 576 s. ISBN: 013243573X.

RYŠAVÝ, Z. (ed.) 1986. *Nové tendence ve vývoji osídlení ČSR v posledních 15 letech a výhled jeho dalšího vývoje*. Praha: Sborník semináře odborné skupiny pro rozmístění a stěhování obyvatel čs. Demografické společnosti při ČSAV, 1986.

SLAVÍK, V., KURTA, T. 2007. Rezidenční suburbanizácie v zázemí Bratislavy – nový trend v migrácii obyvateľstva. *Forum Statisticum Slovacum*. 2007, roč. 2007, č. 3. Bratislava:Slovenská štatistická a demografická spoločnosť. 2007. s. 202-208. ISSN 1336-7420

SUNEGA, P. 2005. Efektivnost vybraných nástrojů bytové politiky v České republice. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*. 2005, roč. 41, č. 2. s. 271–299. ISSN: 0038-0288.

SCHNORE, L. F. 1961. Geography and Human Ecology. *Economic Geography*. 1961, roč. 37, s. 207-217. ISSN: 1944-8287

SÝKORA, L. 1993. City in Transition: the Role of Rent Gaps in Prague's Revitalization. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*. 1993, roč. 84, č. 4. s. 281–293. ISSN: 1467-9663

SÝKORA, L. 1996. *Současné proměny fyzické, funkční a sociální prostorové struktury Prahy*. Disertační práce (PhD.). Praha: Přírodovědecká fakulta. Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, 1996.

SÝKORA L. 2003a. Suburbanizace a její společenské důsledky. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*. 2003, roč. 39, č. 2 s. 17-233. ISSN: 0038-0288.

SÝKORA, L. 2003b. *Teoretické přístupy ke studiu města*. [online]. 2003. [cit. 2012-3-12]. Dostupný z WWW: <http://web.natur.cuni.cz/~sykora/pdf/Sykora_1993_Teoreticke_pristupy_ke_studiu_mesta.pdf>.

ŠNEJDOVÁ, I. 2006. Změny ve vzdělanostní struktuře Pražského městského regionu. In: OUŘEDNÍČEK, M. (ed). *Sociální geografie Pražského městského regionu*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, 2006. s. 114-127. ISBN 80-86561-94-1.

ŠVEDA, M. 2010. *Bytová výstavba v zázemí Bratislavy*. [online]. 2010. [cit. 2012-3-12]. Dostupný z WWW: <<http://suburbanizace.cz/odborne.htm>>.Praha: Suburbanizace.cz. 2010.

TEMELOVÁ, J. 2008. Suburbanizace a fyzické prostředí, In: OUŘEDNÍČEK, M. (ed.). *Suburbanizace.cz*. PpF UK, Praha, 2008. s. 30-38. ISBN 978-80-86561-72-1.

- TERPLAN 1993. *Obyvatelstvo, bydlení a bytový fond v územích ČR 1961-1991*. Praha, 1993.
- ULLRICH, Z. 1938. *Nástin sociologické analýsy pražského okolí* (výtah ze studie Ullrich, Z. a kol. 1938. *Soziologische Studien zur Verstädterung der Prager Umgebung*.) Praha: Nakladatelství revue Sociologie a sociální problémy, 1938.
- URBAN, M. 1945. *Dějiny plánování a výstavby hlavního města Prahy*. Praha, 1945.
- ÚTVAR ROZVOJE HLAVNÍHO MĚSTA PRAHY 2008. *Strategický plán hl. města Prahy* [online]. Poslední aktualizace v červnu 2012. [cit. 2012-5-8]. Dostupný z WWW: <http://www.urm.cz/uploads/assets/SP_komplet_cz_final.pdf>.
- WIRTH, L. 1938. Urbanism as a Way of Life. In: LEGATO, R.T. (ed.) 1996. *The City*. London and New York: Reader Routledge., s. 189-197.
- ZUBRICZKÝ, G. 2005. *Rezidenčné a populačné tendencie suburbanizácie Bratislavy*. Nitra: Geo-Informatik. 2005., s. 274-282.

SEZNAM ZDROJŮ DAT

ČSÚ 1998. *Pražská-středočeská aglomerace v číslech statistiky*. Praha: ČSÚ, Odbor regionální statistiky, 1998. ISBN 80-7223-129-4.

ČSÚ 2001. *Sčítání lidu, domů a bytů 2001 – Pramenné dílo*. Praha: ČSÚ, 2001. [cit. 2012-2-9] Dostupný z WWW: < <http://czso.cz/csu/2005edicniplan.nsf/p/4132-05>>

ČSÚ 2005. *Demografický, sociální a ekonomický vývoj Hlavního města Prahy 2000-2004*. Praha: ČSÚ, 2005. ISBN 80-250-1190-9.

ČSÚ 2011⁵²a. *Demografie – pramenná díla*. Praha: ČSÚ, 2011. [cit. 2012-2-9] Dostupný z WWW: < http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/casova_rada_demografie>

ČSÚ 2011b. *Pohyb obyvatelstva v hl.m. Praze 2001–2010*. Praha: ČSÚ, 2011. [cit. 2012-2-9]. Dostupný z WWW: < <http://www.czso.cz/csu/2011edicniplan.nsf/p/104007-11> >

ČSÚ 2011c. *Stav a pohybu obyvatel podle městských částí*. Praha: ČSÚ, 2011. [cit. 2012-2-9] Dostupný z WWW: < http://www.czso.cz/xa/redakce.nsf/i/mesta_a_obce >

ČSÚ 2011d. *Databáze demografických údajů za obce ČR*. Praha: ČSÚ, 2011. [cit. 2012-2-9] Dostupný z WWW: < http://www.czso.cz/cz/obce_d/index.htm >

ČSÚ 2011e. *Městská a obecní statistika*. Praha: ČSÚ, 2011. [cit. 2012-2-9] Dostupný z WWW: < <http://vdb.czso.cz/xml/mos.html> >

ČSÚ 2011f. *Příjmy, výdaje a životní podmínky domácností*. Praha: ČSÚ, 2011. [cit. 2012-2-9] Dostupný z WWW: < http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/zivotni_uroven_spotreba_domacnosti_prace>

ČSÚ 2011g. *Lexikon hl. m. Prahy 2010*. Praha: ČSÚ, 2011. [cit. 2012-2-9] Dostupný z WWW: < <http://www.czso.cz/csu/2009edicniplan.nsf/p/101323-09> >

---

⁵² Data z ČSÚ citovaná za roky 2011 a 2012 byla v práci využita i za předchozí roky, konkrétně od roku 1996.

- ČSÚ 2011h. *Numeri Pragenses 2011 – Statistická ročenka hl.m. Prahy*. Praha: ČSÚ, 2011. [cit. 2012-2-9] Dostupný z WWW: <<http://www.czso.cz/csu/2011edicniplan.nsf/krajp/101011-11-xa> >
- ČSÚ 2011i. *Demografická ročenka měst 2001–2010*. Praha: ČSÚ, 2011. [cit. 2012-2-9] Dostupný z WWW: <<http://www.czso.cz/csu/2011edicniplan.nsf/p/4018-11> >
- ČSÚ 2011j. *Věkové složení obyvatelstva*. Praha: ČSÚ, 2011. [cit. 2012-2-9] Dostupný z WWW: < <http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/p/4003-12> >
- ČSÚ 2011k. *Statistická ročenka Středočeského kraje 2010*. Praha: ČSÚ, 2011. [cit. 2012-2-9] Dostupný z WWW: < <http://www.czso.cz/csu/2011edicniplan.nsf/krajp/201011-11-xs> >
- ČSÚ 2012. *Veřejné statistické databáze*. Praha: ČSÚ, 2011. [cit. 2012-2-9] Dostupný z WWW: <http://www.czso.cz/csu/kampane.nsf/sklik?readform&:rek-c3-cz_home_3::vdb.czso.cz/vdbvo/ >
- SSÚ 2001. *Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2001*. Bratislava: SSÚ, 2001. [cit. 2012-2-9] Dostupný z WWW: < <http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=2205> >
- SSÚ 2011a⁵³. *Bilancie pohybu obyvateľstva podľa obcí*. Bratislava: SSÚ, 2011. [cit. 2012-2-9] Dostupný z WWW: <<http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=9490> >
- SSÚ 2011b. *Pramenné dielo*. Bratislava: SSÚ, 2011. [cit. 2012-2-9] Dostupný z WWW: < <http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=6674> >
- SSÚ 2011c. *Databáza regionálnej statistiky RegDat.*. Bratislava: SSÚ, 2011. [cit. 2012-2-9] Dostupný z WWW: < <http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=96> >
- SSÚ 2011d. *Mestská a obecná štatistika*. Bratislava: SSÚ, 2011. [cit. 2012-2-9] Dostupný z WWW: < <http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=97> >
- SSÚ 2011e. *Štatistická ročenka hlavného mesta SR Bratislavy*. Bratislava: SSÚ, 2011. [cit. 2012-2-9] Dostupný z WWW: <http://portal.statistics.sk/files/KrajskeSpravy/BA/el_publicacie/rocenka_2011.pdf >
- SSÚ 2011f. *Životné podmienky*. Bratislava: SSÚ, 2011. [cit. 2012-2-9] Dostupný z WWW: < <http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=42> >

---

⁵³ Data ze SSÚ citovaná za roky 2011 a 2012 byla v práci využita i za předchozí roky, konkrétně od roku 1996.

PŘÍLOHY

Tab. 1	Přehled kódového značení úrovní vzdělávání podle ISCED 1997.....	121
Tab. 2	Územní jednotky Pražského městského regionu a jejich vybrané charakteristiky, 2010	121
Tab. 3	Územní jednotky Bratislavského kraje a jejich vybrané charakteristiky, 2010	127

Tab. 1 Přehled kódového značení úrovní vzdělávání podle ISCED 1997

Kód	Úroveň vzdělání
0	preprimární vzdělávání (bez vzdělání)
1	primární vzdělávání nižší sekundární vzdělávání 2A - stupeň, ze kterého je možné přejít na vyšší vzdělávání 2B - přípravný stupeň pro pracovní trh
2	2C - stupeň směřující na pracovní trh vyšší sekundární vzdělávání 3A - stupeň, ze kterého je možné přejít na vyšší vzdělávání 3B - přípravný stupeň pro pracovní trh
3	3C - stupeň směřující na pracovní trh postsekundární vzdělávání nižší než terciární 4A - stupeň, ze kterého je možné přejít na vyšší vzdělávání
4	4B - prakticky zaměřené studium první stupeň terciárního vzdělávání 5A - stupeň, ze kterého je možné přejít na vyšší vzdělávání
5	5B - prakticky zaměřené studium
6	druhý stupeň terciárního vzdělávání

Zdroj: ČSU

Tab. 2 Územní jednotky Pražského městského regionu a jejich vybrané charakteristiky, 2010

Kód	Obec	Shluk	Počet obyvatel	Počet živě nar. na 1000 ob.	Počet zemř. na 1000 ob.
505781	Zápy		1 816	7,35	3,68
513644	Zlatá		1 166	6,02	24,10
531618	Nučice		1 1697	17,09	7,66
531723	Rudná		1 4625	16,43	6,27
532215	Červený Újezd		1 1030	12,62	8,74
532789	Ptice		1 613	8,16	4,89
532991	Úhonic		1 972	7,20	9,26
538051	Bašť		1 1414	17,68	4,24
538078	Praha-Benice		1 519	5,78	7,71
538094	Brandýs nad Labem-Stará Boleslav		1 17317	11,78	8,66
538124	Praha-Březiněves		1 1054	13,28	11,39
538132	Čelákovice		1 11611	13,00	8,35
538167	Dobřejovice		1 923	13,00	7,58
538191	Dřevčice		1 692	17,34	2,89
538205	Praha-Dubeč		1 3278	12,81	7,02
538213	Praha 20-Horní Počernice		1 15071	11,94	7,83

Pokračování tab. 2

Kód	Obec	Shluk	Počet obyvatel	Počet živě nar. na 1000 ob.	Počet zemř. na 1000 ob.
538230	Hovorčovice	1	1992	17,07	8,03
538248	Hrusice	1	624	14,42	4,81
538361	Praha-Kolovraty	1	3262	18,39	4,90
538370	Kostelec u Křížků	1	582	5,15	10,31
538400	Praha-Křeslice	1	857	12,84	4,67
538469	Máslovice	1	287	10,45	3,48
538485	Mirošovice	1	1107	8,13	7,23
538507	Mochov	1	1302	8,45	4,61
538540	Nehvizdy	1	1957	16,86	5,11
538566	Nový Vestec	1	377	2,65	2,65
538574	Odolena Voda	1	5579	16,67	6,99
538582	Ondřejov	1	1318	15,93	11,38
538787	Sluštice	1	317	0,00	9,46
538841	Světlce	1	1028	9,73	6,81
538914	Lázně Toušeň	1	1240	14,52	9,68
538949	Praha 21-Újezd nad Lesy	1	9907	15,14	5,15
538957	Úvaly	1	5937	15,16	9,94
539007	Praha-Vinoř	1	3736	16,60	2,68
539015	Vodochody	1	542	18,45	9,23
539040	Vyšehořovice	1	553	16,27	9,04
539066	Zeleneč	1	2860	20,98	4,20
539082	Zlonín	1	288	13,89	3,47
539091	Zvánovice	1	443	15,80	6,77
539147	Číčovice	1	262	7,63	11,45
539155	Čisovice	1	948	20,04	11,60
539163	Davle	1	1371	7,29	8,75
539171	Dobrovíz	1	496	10,08	14,11
539180	Dobříč	1	284	17,61	3,52
539228	Holubice	1	1512	27,12	6,61
539261	Hvozdnice	1	431	39,44	34,80
539287	Choteč	1	358	11,17	2,79
539309	Chýně	1	1784	10,09	3,92
539317	Jeneč	1	1219	33,63	4,92
539333	Jílové u Prahy	1	4239	14,86	7,78
539350	Jinočany	1	1293	22,43	4,64
539392	Kosoř	1	874	14,87	6,86
539414	Libčice nad Vltavou	1	3310	11,18	9,06
539422	Libeň	1	1159	13,81	9,49
539457	Líšnice	1	549	9,11	5,46
539562	Pohoří	1	276	7,25	7,25
539601	Praha 16-Radotín	1	8462	12,64	7,92
539635	Praha-Řeporyje	1	3883	31,16	19,06

Pokračování tab. 2

Kód	Obec	Shluk	Počet obyvatel	Počet živě nar. na 1000 ob.	Počet zemř. na 1000 ob.
539686	Statenice	1	1205	17,43	9,13
539732	Štěchovice	1	1686	10,68	10,08
539759	Třebotov	1	1297	19,28	11,57
539767	Tuchoměřice	1	1332	6,01	7,51
539848	Vrané nad Vltavou	1	2322	9,04	9,91
540765	Mníšek pod Brdy	1	4561	10,30	8,99
547051	Praha-Libuš	1	9846	13,00	5,18
547298	Praha-Ďáblice	1	3207	16,21	7,80
547301	Praha-Dolní Chabry	1	3602	10,27	8,05
547379	Praha-Dolní Měcholupy	1	2197	17,30	6,83
547409	Praha-Štěrboholy	1	1933	18,62	4,14
564869	Březí	1	408	12,25	7,35
564991	Křenice	1	504	9,92	9,92
571199	Bratřínov	1	163	12,27	6,13
571211	Klínek	1	529	5,67	13,23
571288	Zahořany	1	257	7,78	7,78
571342	Svrkyně	1	295	20,34	27,12
599719	Trhovec	1	423	16,55	4,73
599727	Karlík	1	437	9,15	6,86
500054	Praha 1	2	30002	9,50	10,80
500089	Praha 2	2	49193	11,40	11,69
500097	Praha 3	2	73587	11,22	12,42
500119	Praha 4	2	128431	11,03	12,58
500143	Praha 5	2	84103	11,69	8,48
500178	Praha 6	2	101574	10,73	12,55
500186	Praha 7	2	42200	12,77	11,23
500208	Praha 8	2	103508	11,70	11,12
500216	Praha 9	2	53972	13,62	8,76
500224	Praha 10	2	110971	11,57	13,49
538060	Praha-Běchovice	2	3604	9,43	5,27
538175	Praha-Dolní Počernice	2	2198	8,64	10,01
538736	Praha-Satalice	2	2393	10,87	11,28
538931	Praha 22-Uhřetěves	2	8366	19,01	6,34
539465	Praha-Lochkov	2	613	16,31	4,89
539694	Praha 13	2	61018	11,18	4,82
539864	Praha-Zbraslav	2	9438	13,46	8,48
539899	Praha-Zličín	2	5067	15,39	7,50
547034	Praha 11	2	78575	10,79	8,77
547107	Praha 12	2	54829	11,33	8,02
547115	Praha-Velká Chuchle	2	2012	8,95	3,98
547140	Praha-Lysolaje	2	1334	9,75	4,50

Pokračování tab. 2

Kód	Obec	Shluk	Počet obyvatel	Počet živě nar. na 1000 ob.	Počet zemř. na 1000 ob.
547310	Praha-Čakovice	2	10112	16,32	5,54
547344	Praha 19-Kbely	2	6611	16,94	9,08
547387	Praha 15	2	31015	12,93	7,16
547417	Praha 18-Letňany	2	17193	14,66	5,82
513431	Chýnice	3	330	3,03	3,03
529656	Pětihosty	3	197	25,38	20,30
531146	Drahelčice	3	503	17,89	3,98
538043	Babice	3	700	14,29	5,71
538086	Bořanovice	3	673	5,94	23,77
538108	Brázdim	3	636	12,58	6,29
538221	Horolany	3	847	12,99	8,26
538272	Jirny	3	2177	17,00	8,27
538311	Kleiny	3	2744	16,40	6,20
538329	Klíčany	3	369	13,55	8,13
538388	Praha-Královice	3	319	15,67	6,27
538477	Měšice	3	1582	18,96	6,32
538515	Mratín	3	1164	22,34	6,01
538531	Praha-Nedvězí	3	250	32,00	16,00
538558	Nová Ves	3	518	23,17	5,79
538612	Petřikov	3	463	6,48	10,80
538621	Podolanka	3	527	13,28	9,49
538639	Polerady	3	225	13,33	17,78
538655	Předboj	3	606	14,85	3,30
538671	Přezletice	3	1038	14,45	8,67
538701	Radonice	3	716	6,98	5,59
538761	Sářina	3	672	14,88	5,95
538779	Sluhy	3	677	10,34	10,34
538850	Svojetice	3	708	18,36	7,06
538884	Škvorec	3	1317	18,22	13,67
538892	Tehov	3	693	14,43	5,77
538965	Veleň	3	901	6,66	7,77
538973	Veliká Ves	3	274	18,25	14,60
538981	Velké Popovice	3	2536	14,20	7,49
538990	Větrnice	3	486	16,46	10,29
539104	Bojkovice	3	425	11,76	18,82
539210	Dolní Břežany	3	3139	18,48	4,46
539236	Horoměřice	3	3285	37,14	7,91
539295	Chrásťany	3	822	9,73	3,65
539368	Kamenný Přívoz	3	1281	8,59	16,39
539449	Praha-Lipence	3	2266	11,03	6,18
539511	Okrouhlo	3	650	12,31	3,08

Pokračování tab. 2

Kód	Obec	Shluk	Počet obyvatel	Počet živě nar. na 1000 ob.	Počet zemř. na 1000 ob.
539546	Petrov	3	537	11,17	3,72
539597	Psáry	3	3378	13,32	4,44
539678	Praha-Slivenec	3	2806	9,62	6,77
539775	Tursko	3	702	18,52	19,94
539830	Vonoklasy	3	505	7,92	3,96
539881	Zlatníky-Hodkovice	3	1161	10,34	10,34
540048	Buš	3	312	12,82	3,21
547174	Praha 17-Řepy	3	25542	11,00	6,19
547361	Praha 14	3	46291	11,73	5,85
547395	Praha-Petrovice	3	6291	12,72	5,25
564885	Doubek	3	236	16,95	0,00
564907	Nupaky	3	775	21,94	1,29
564974	Káraný	3	644	15,53	13,98
564982	Květnice	3	1182	27,92	0,85
565008	Dobročovice	3	250	28,00	12,00
571326	Lichoceves	3	346	28,90	5,78
571351	Úholičky	3	733	1,36	1,36
598267	Modletice	3	577	6,93	6,93
598305	Svémyslice	3	263	26,62	7,60
598313	Trnová	3	243	16,46	4,12
513458	Vestec	4	2137	17,31	2,34
513628	Klokočná	4	216	9,26	9,26
531821	Tachlovice	4	791	24,02	6,32
538141	Čestlice	4	587	10,22	10,22
538256	Husinec	4	1282	16,38	5,46
538281	Kaliště	4	212	33,02	18,87
538299	Kamenice	4	3996	13,01	5,26
538302	Praha-Klánovice	4	3123	12,81	8,97
538353	Praha-Koloděje	4	1286	10,89	4,67
538418	Křížkový Újezdec	4	191	26,18	15,71
538426	Kunice	4	1095	13,70	10,05
538442	Líbeznice	4	2008	17,43	8,96
538451	Lojovice	4	861	20,91	6,97
538493	Mnichovice	4	3118	15,39	8,34
538523	Mukařov	4	2004	11,98	10,48
538604	Panenské Břežany	4	587	8,52	5,11
538698	Radějovice	4	296	13,51	6,76
538728	Říčany	4	13826	15,98	9,98
538752	Senohraby	4	1073	14,91	11,18
538809	Strančice	4	1986	14,10	14,10
538825	Struhařov	4	683	11,71	11,71

Pokračování tab. 2

Kód	Obec	Shluk	Počet obyvatel	Počet živě nar. na 1000 ob.	Počet zemř. na 1000 ob.
538833	Sulice	4	1368	8,04	6,58
538876	Šestajovice	4	2849	15,80	7,02
539031	Všestary	4	683	14,64	7,32
539058	Zdíby	4	2608	16,10	7,67
539121	Černolice	4	295	13,56	6,78
539139	Černošice	4	6379	12,70	7,99
539198	Dobřichovice	4	3338	11,68	5,69
539244	Hostivice	4	7436	5,92	2,42
539252	Hradištko	4	1726	55,62	33,02
539325	Jesenice	4	6601	1,97	1,36
539341	Jíloviště	4	630	9,52	11,11
539384	Kněževes	4	516	9,69	13,57
539406	Lety	4	1284	18,69	8,57
539490	Měchenice	4	748	8,02	9,36
539503	Ohrobec	4	1051	10,47	5,71
539520	Ořech	4	892	7,85	5,61
539571	Průhonice	4	2600	10,38	4,62
539589	Praha-Přední Kopanina	4	787	10,17	10,17
539627	Roztoky	4	7669	5,22	3,13
539643	Řevnice	4	3127	11,19	8,63
539651	Řitka	4	977	15,35	9,21
539660	Slapy	4	765	5,23	13,07
539708	Středokluky	4	985	13,20	12,18
539724	Praha-Šeberov	4	2833	10,59	7,41
539791	Praha-Újezd	4	2729	15,76	3,30
539805	Pětice	4	649	13,87	6,16
539813	Velké Přílepy	4	2858	20,99	3,50
539856	Všenory	4	1563	10,88	17,27
539872	Zbuzany	4	1049	13,35	7,63
539902	Zvole	4	1654	19,35	3,02
547042	Praha-Kunratice	4	8642	12,15	5,32
547158	Praha-Nebušice	4	3324	6,92	4,51
547271	Praha-Suchdol	4	6699	13,29	6,27
547328	Praha-Troja	4	1237	12,13	3,23
564915	Herink	4	296	10,14	0,00
571318	Roblín	4	210	14,29	19,05
598283	Sedlec	4	224	17,86	4,46
599221	Popovičky	4	305	13,11	3,28
599735	Březová-Oleško	4	821	12,18	7,31

Zdroj dat: ČSÚ

Pozn. Údaje za všechny roky, územní jednotky a další charakteristiky jsou k dispozici u autorky této diplomové práce (eliska.zykmundova@gmail.com).

Tab. 3 Územní jednotky Bratislavského kraje a jejich vybrané charakteristiky, 2010

Kód	Obec	Shluk	Počet obyvatel	Počet živě nar. na 1000 ob.	Počet zemř. na 1000 ob.
507814	Bernolákovo	1	5520	13,95	9,60
507831	Borinka	1	644	7,76	6,21
529435	Bratislava – Čunovo	1	1009	10,90	1,98
529401	Bratislava – Devín	1	1122	25,52	23,34
529443	Bratislava – Jarovce	1	1455	13,06	9,62
529494	Bratislava – Rusovce	1	2751	9,09	6,91
529427	Bratislava - Záhorská Bystrica	1	3422	12,86	7,89
507865	Čataj	1	1100	10,91	10,91
503797	Hrubá Borša	1	455	10,99	17,58
503801	Hrubý Šúr	1	746	12,06	14,75
507911	Chorvátsky Grob	1	3754	16,25	6,13
555487	Igram	1	557	7,18	7,18
507938	Ivanka pri Dunaji	1	6094	11,81	10,67
507997	Kalinkovo	1	1193	11,74	8,38
555495	Kaplňa	1	713	2,81	11,22
508012	Kostolištie	1	1205	15,77	4,15
503851	Kostolná pri Dunaji	1	522	15,33	9,58
503894	Kráľová pri Senci	1	1636	10,39	11,00
508047	Limbach	1	1724	17,98	9,86
508055	Lozorno	1	3004	9,32	11,32
508063	Malacky	1	18132	11,53	8,93
508071	Malinovo	1	1777	14,07	5,63
508080	Marianka	1	1315	6,84	9,13
508110	Most pri Bratislave	1	2086	14,86	9,59
508136	Nová Dedinka	1	2020	12,38	9,41
504629	Plavecké Podhradie	1	700	2,86	15,71
508209	Rovinka	1	2241	16,51	4,46
508284	Tureň	1	1015	14,78	8,87
508306	Viničné	1	2070	14,49	4,35
508314	Vinosady	1	1222	11,46	12,27
508322	Vištuk	1	1392	11,49	7,90
508331	Vlky	1	447	8,95	2,24
504980	Závod	1	2799	12,15	10,72
508381	Zohor	1	3330	9,01	11,71
507806	Báhoň	2	1752	4,57	14,84
529419	Bratislava – Lamač	2	6804	12,49	11,46
529346	Bratislava - Nové Město	2	38038	12,70	14,41
529354	Bratislava – Rača	2	20660	11,42	12,20
529320	Bratislava – Ružinov	2	72360	12,69	12,58
528595	Bratislava - Staré Město	2	41086	10,81	13,00
529362	Bratislava – Vajnory	2	5168	9,48	7,93

Pokračování tab. 3

Kód	Obec	Shluk	Počet obyvatel	Počet živě nar. na 1000 ob.	Počet zemř. na 1000 ob.
507849	Budmerice	2	2294	11,77	9,59
507857	Častá	2	2230	9,87	6,73
507873	Doňany	2	1042	4,80	9,60
507881	Dubová	2	915	10,93	8,74
507903	Hamuliakovo	2	1457	10,98	7,55
507946	Jablonec	2	924	8,66	7,58
507954	Jablonové	2	1167	11,14	12,85
507962	Jakubov	2	1524	11,15	9,19
508021	Kuchyňa	2	1713	8,76	9,34
508039	Láb	2	1444	11,77	12,47
504556	Malé Leváre	2	1182	10,15	7,61
508101	Modra	2	8989	11,79	9,01
508161	Pernek	2	841	14,27	14,27
504637	Plavecký Mikuláš	2	716	5,59	15,36
508225	Slovenský Grob	2	2115	10,87	8,04
508250	Šenkvice	2	4640	9,70	9,27
508268	Štefanová	2	340	14,71	5,88
507822	Blatné	3	1678	15,49	7,15
529371	Bratislava - Devínska Nová Ves	3	16227	25,94	23,60
529397	Bratislava - Karlova Ves	3	34772	0,23	0,29
529311	Bratislava - Podunajské Biskupice	3	21417	13,12	9,06
529338	Bratislava - Vrakuňa	3	19987	12,41	5,60
545333	Dunajská Lužná	3	4486	15,38	6,91
503819	Hurbanova Ves	3	296	6,76	6,76
508098	Miloslavov	3	1790	15,64	7,82
508179	Pezinok	3	22324	12,81	8,33
508187	Píla	3	316	15,82	9,49
504769	Rohožník	3	3552	11,82	3,66
508217	Senec	3	16665	14,76	8,34
503681	Boldog	4	434	6,91	6,91
507890	Gajary	4	2977	11,76	7,39
508195	Plavecký Štvrtok	4	2392	10,03	10,03
503983	Reca	4	1421	19,00	14,07
504947	Veľké Leváre	4	3672	9,53	9,80
508292	Veľký Biel	4	2361	11,44	5,93
508349	Vysoká pri Morave	4	2200	10,45	13,64
508365	Záhorská Ves	4	1825	13,15	6,03
555509	Zálesie	4	1518	22,40	3,95
529389	Bratislava - Dúbravka	5	34745	10,51	6,13
529460	Bratislava - Petržalka	5	111778	12,13	6,65

Zdroj dat: SSÚ